PETRARCH

AFRICA

WITH PREVIEWS

EPIC POEM .ORG

DIGITAL CLASSICS

INTERLEAVABLE

2.0

ONLY HEXAMETERS

THESE LINES HAVE CONVERGED TO TELL
A STORY THAT SATISFIES ME IN MY HEART,
WHERE ONLY THERE IT REALLY COUNTS.

Notes

Notes

Vicimus, et nostris exibant funera dextris.
At modo corporibus (cedunt quando omnia retro)
Sit satis obstruxisse viam. Per pectora nostra,
Perque truces oculos vultusque in morte tremendos
Transcendant: talem libet his opponere montem.
His claustris vallare aditus; sciat horrida veros
Barbaries cecidisse viros, et pallida quanquam
Haud spernenda tamen Romana cadavera calcet.
Accelera, bene nata cohors; in limine mors est
Invidiosa bonis, Romanas semper ad aras
Cum lacrymis recolenda piis et thure perenni."
Talibus accensi coeunt, et **grandinis instar**
Scissa nube ruunt in tela micantia: primus
Et circumfusos feror irrediturus in hostes.
Consequitur devota neci fortissima pubes.
Sternimus et morimur: paucis tot millia contra
Quid reliquum? Sed fata pii nunc ultima fratris
Exspectas; neque enim Hesperia felicior ora.
Ille quidem extremo fati de turbine frustra
Surgere conatus, magnae sub mole ruinae
Oppressusque itidem, nec mors magis ulla decebat
Altera quam fratris: fuerat concordia vitae
Mira vel exiguis nunquam interrupta querelis.
Una domus, victusque idem; mens una duobus
Et mors una fuit; locus idem corpora servat
L1[O] Amborum ac cineres. Huc tempus ferme sub unum
Venimus, hic nobis nulla est iam cura vetusti
Carceris; ex alto sparsos contemnimus artus,
Odimus et laqueos et vincula nota timemus,
Libertatis onus; quod nunc sumus, illud amamus."
Ille autem illacrymans: "Tua me, tua, care, profundo
Corde premit pietas, genitor; sed mollis inersque
Ultio verborum semper fuit optima rerum.
Dic tamen, o sancte parens, an vivere fratrem
Teque putem, atque alios quos pridem Roma sepultos
Defunctosque vocat?" Lente pater ipse loquentem
Risit, et: "O quanta miseri sub nube iacetis,
Humanumque genus quanta caligine veri
Volvitur! haec, inquit, sola est certissima vita.
Vestra autem mors est quam vitam dicitis: at tu
Aspice germanum, viden ut contemptor acerbae
Mortis erat? Viden indomitum sub pectore robur?
Et vivum decus et flammantia lumina fronti?
Quin etiam a tergo generosum respicis agmen?
Hos mihi defunctos audebit dicere quisquam?
Et tamen egregios humani sorte tributi
Efflavere animos ac debita corpora terrae
Liquerunt. Cernis nitido venientia contra
Per purum radiave diem lecta agmina vultu?
— Imo, ait, eximie, nec quidquam dulcius unquam

PETRARCH

AFRICA

BOOK 1

PREVIEW BOOK 2

EPIC POEM .ORG

DIGITAL CLASSICS

THESE LINES HAVE CONVERGED TO TELL
A STORY THAT SATISFIES ME IN MY HEART,
WHERE ONLY THERE IT REALLY COUNTS.

INTERLEAVABLE

ONLY HEXAMETERS

language: Latin (xiv CE?)
base text: L. Pingaud (1872)
typeface: Kings Caslon by Dalton Maag

EPICPOEM.ORG 🇺🇸 593 lines 2.0

As some way-faring Man, who wanders o'er
In Thought, a Length of Lands he trod before,
Sends forth his active Mind from Place to Place,
Joins Hill to Dale, and measures Space with Space:

PRINT 2-SIDED: **3 to 10**

Ut mihi conspicuum meritis belloque tremendum
Musa virum referes, Italis cui fracta sub armis
Nobilis aeternum prius attulit Africa nomen.
Hunc, precor, exhausto liceat mihi sugere fontem
Ex Helicone sacrum, dulcis mea cura, sorores,
Si vobis miranda cano. Iam ruris amici,
Prata quidem et fontes, vacuisque silentia campis,
Fluminaqne et colles, et apricis otia silvis
Restituit fortuna mihi; vos carmina vati
Reddite vos animos. Tuque, o certissima mundi
Spes, superumque decus, quem saecula nostra Deorum
Victorem atque Herebi memorant, quem quina videmus
Larga per innocuum retegentem vulnera corpus,
Auxilium fer, summe parens. Tibi multa revertens
Vertice Parnassi referam pia carmina; si te
Carmina delectant, vel si minus illa placebunt,
Forte etiam lacrymas, quas (sic mens fallitur) olim
Fundendas longo demens tibi tempore servo.
Te quoque, Trinacrii moderator maxime regni,
Hesperiaque decus atque aevi gloria nostri,
Iudice quo merui vatumque in sede sedere,
Optatasque diu lauros, titulumque Poetae,
Te precor oblatum tranquillo pectore munus
Hospitio dignare tuo: nam cuncta legenti
Forsitan occurret vacuas quod mulceat aures,
L1[I] Peniteatque minus suscepti in fine laboris.
𝔸 Praterea in cunctos pronum sibi feceris annos
Prosperitatis iter; quis enim damnare sit ausus
Quod videat placuisse tibi? Fidentius ista
Arguit expertus, nutu quem simplice dignum
Effecisse potes, quod non erat. Aspice templis
Dona sacris affixa pavens ut vulgus adoret:
Exime, despiciet. Quantum tua clara favori
Fama meo conferre potest, modo mitis in umbra
Nominis ista tui durum spretura venenum
Invidiae, latuisse velis ubi nulla vetustas
Interea, et nulli rodent mea nomina vermes.
Suscipe, iamque precor, regum inclute, suscipe tandem,
Atque pias extende manus et lumina flecte:
Ipse tuos actus meritis ad sidera tollam
Laudibus, atque alio fortassis carmine quondam.
Mors modo me paulum exspectet, non longa petuntur.
◆ Nomen et alta canam Siculi miracula regis
Non audita procul, sed quae modo vidimus omnes
Omnia: namque solent similis quos cura fatigat
Longius esse retro; tenet hos millesimus annus
Sollicitos, pudet hac alios consistere meta.
Nullus ad aetatem propriam respexit, ut erret
Musa parum notos nullo prohibente per annos
Liberior; Troiamque ideo canit ille ruentem,

Di, pudor, alma fides, uni succumbitis auro!
Praesidio nudata acies fraterna retrorsum
Avia constituit notosque recurrere montes.
Haec visa est spes una duci; premit hostis acerbus,
Doctus ad extremum cedenti insistere tergo.
Me quoque iam magno distantem Punica tractu
Agmina cingebant, quae clam novus auxerat hostis
Improbus insultans: visum et mihi cedere fato
Nequidquam vetitum caro me iungere fratri.
Inferior numero multum tribus undique castris
Vallabar, multumque locis urgebar iniquis.
Ferrum aderat; spes nulla fugae: quod fata sinebant
Tempore in angusto, durissima pectora ferro
Pandimus, et vafras Erebo detrudimus umbras.
Ira dolorque dabant animos; ars bellica nusquam
Consiliique nihil. **Ceu dum velamina pastor**
Fida gerens apibus bellum movet improbus almis:
Nocte sub obscura trepidant, mox dulcia moestae
Excedunt inopi substracta cubilia cera.
Inde ruunt caeceque fremunt, caecoque volatu
Importuno instant capiti: stat callidus hostis
Inceptique tenax (postquam irrita vulnera victor
Eruit) extirpatque piae cunabula gentis:
Sic (ea) sola salus miseris et summa voluptas.
Invisam iaculis gladioque ultore cohortem
Tundimus et rapidas in vulnere linquimus iras. L1[I]
Illi ex composito stabant, **ceu flantibus austris** 𝔸
Aerius constitit Eryx, atque astriger Atlas.
Quid moror? incauti armorum sub nube virumque
Obruimur; fortuna suum tenet invida morem
Adversata pios. Gelidus mihi pectore sanguis
Haeserat; agnosco insidias mortemque propinquam:
Nec mihi sed patriae metuens, pro tempore raptim
Ingredior dictis cuneos firmare labantes:
“Hac via praeclari, miles, patet ardua leti.
I duce me, quem saepe alias maiore profecto es
Fortuna, nunquam fama meliore, secutus.
Non acies ferri, facies non obvia mortis
Terreat; exiguo decus ingens sanguine Mavors
Obiicit, et caros illustrat cade nepotes.
Nosce genus, patriamque libens amplectere sortem.
Ignavum fortemque mori, ne tangere damno
Nature lex una iubet, breve tempus utrique.
Iam licet et terra pelagique pericula cessent
Ultro aderit suspecta dies. Hoc foribus unum
Contigit ut laeti morerentur; caetera flendo
Turba perit, lacrymasque metu diffundit inertes:
Hora brevis longae testis venit ultima vitae.
Ergo age: si Latio quisquam de sanguine restat
Morte palam facito; nam dum fortuna sinebat

Lustrat adusque pedes; at mens pia prominet extra:
Ubertimque fluunt lacrymae, nec plura parantem
Sustinuit, mediisque irrumpens vocibus orsus:
“Heu, heu! quid video? Quisnam mihi pectora duro
Confixit mucrone parens? Quae dextra verendam
Gentibus immerito violavit sanguine frontem?
Dic, genitor, nil ante queas committere nostris
Auribus.” Haec dicens, alto radiantia flexu
Sidera visus erat sedesque implesse quietas.
Infima si liceat summis aquare, marina
Piscis aqua profugus fluvioque repostus amoeno
Non aliter stupeat si iam dulcedine captum
Vis salis insoliti et subitus circumstet amaror,
Quam sacer ille chorus stupuit, namque hactenus irae
Et dolor, et gemitus, et mens incerta futuri,
Atque metus mortis, mundique miserrima nostri
Millia curarum rapide quibus optima vitae
Tempora et in tenebris meliores ducimus annos.
Illic pura dies, quam lux aeterna serenat,
Quam nec luctus edax nec tristia murmura turbant;
Non odia incendunt nova res auremque deorum
Insuetus pulsare fragor pietate recessus
Lucis inacessu tacitumque impleverat axem.
At pater amplexu cupido precibusque modestis
Occupat, et gravibus cohibet suspiria dictis:
L2[O] “Parce, precor, gemitu, non hunc tempusque locusque
𝔸 Exposcunt; sed visa animum si vulnera tangunt,
Usque adeo iuvat et patrios cognoscere casus,
Accipe, nam paucis perstringam plurima verbis.
Sexta per Hesperios penitus victricia campos
Nostraque signa simul Romanaque viderat aestas;
Cum mihi iam bellique moras curasque peroso
Consilium teste eventu, fortuna, dedisti
Magnificum infelix fido, ut cum fratre viritim
Sollicitum partirer onus, geminumque moranti
Incuterem bello calcar. Sic alite laeva
Distrahiniur tandem, et scissis legionibus ambo
Insequimur late sparsis regionibus hostem.
Nondum plena colis iam stamina nostra sorores
Destituunt fessae, iam mors sua signa relinquit.
Ilicet imparibus veriti concurrere fatis
Fraudis opem dubio poscunt in tempore Poeni.
◆ Ars ea certa viris et nostro cognita damno,
Celtiberumque animos quibus auxiliaribus arma
Fratris ad id steterant pretio corrumpere adorti.
Persuasere fugam nostrorum exempla per aevum
Ante oculos gestanda ducum, ne, robore freti,
Externo proprio non plus in milite fidant.
Obiicit ille Deos, ius, fas, et inania verba:
Raptim abeunt tacitoque vale. Vis quanta metallo est!

Petrarch
Africa

Ille refert Thebas, iuvenemque occultat Achillem,
Ille autem: Emathiam Romanis ossibus implet.
Ipse ego non nostri referam modo temporis acta,
Marte sed Ausonio sceleratos funditus Afros
Eruere est animus, nimiasque retundere vires.
At semper te corde gerens properansque reverti,
Rex, iter hoc ingressus agam, tua maxima facta
Non ausus tetigisse prius; magis illa trahebant;
Sed tremui me teque videns atque omnia librans.
Ingenium tentare libet, si forte secundis
Cesserit auspiciis: solidis tunc viribus alta
Aggrediar, namque ipse aderis, meque ampla videbit
Incluta Parthenope redeuntem ad moenia rursus
Et Romana iterum referentem serta Poetam.
Nunc teneras frondes humili de stipite vulsi,
Scipiade egregio primos comitante paratus;
Tunc validos carpam ramos; tu nempe iuvabis
Materia, generose, tua, calamumque labantem
Firmabis, meritumque decus continget amanti
Altera temporibus pulcherrima laurea nostris.
Quae tantis sit causa malis, quae cladis origo
Quaeritur, unde animi, quis tot tolerare coegit
Dura pererrato validas furor aequore gentes,
Europamque dedit Libyae, Libyamque rebellem
Europae, alterno vastandas turbine terras.
At mihi causa quidem studii non indiga longi L2[O]
Occurrit radix cunctorum infecta malorum 𝔸
Invidia, unde oriens extrema ab origine mors est:
Atque aliena videns tristi dolor omnia vultu
Prospera non potuit florentem cernere Romam.
Aemula Carthago surgenti inviderat urbi;
Sed gravius tulit inde parem, mox viribus auctam
Vidit, et imperio dominae parere potentis,
Ac leges audire novas, et ferre tributum
Edidicit, tacitis intus sed plena querelis,
Plena minis; frenum funesta superbia tandem
Compulit excutere, et clades geminare receptas.
Angebant dolor atque pudor servilia passos
Multa viros, animisque incesserat addita duris
Tristis avaritia, et nunquam satiabile votum.
Permixte spes amborum, optatumque duobus
Imperium populis, dignus sibi quisque videri
Omnia cui subsint, totus cui pareat orbis:
Praeterea damnumque recens, iniuriaque atrox
Insula Sardiniae amissa, et Trinacria rapta
Atque Hispana nimis populo confinis utrique,
Omnibus exposita insidiis, aptissima praedae
Terra, tot infandos longum passura labores.
Haud aliter quam quum medio deprensa luporum
Pinguis ovis, nunc huc pedibus, nunc dentibus illuc

Volvitur, inque tremens partes discerpitur omnes,
Bellantum proprioque madens resupina cruore.
Accessit situs ipse loci; natura locavit
Se procul adverso spectantes littore gentes,
Adversosque animos, adversas moribus urbes,
Adversosque Deos, odiosaque numina utrinque,
Pacatique nihil, ventos elementaque prorsus
Obvia, et infesto luctantes aequore fluctus.
Ter gravibus certatum odiis et sanguine multo;
At coeptum primo profligatumque secundo
Est bellum, si vera noles; nam tertia nudus
Praelia finis habet, modico confecta labore.
Maxima nos rerum hic sequimur, mediosque tumultus,
Eximiosque duces et inenarrabile bellum.
Ultima sidereum iuvenem lassata procellis
Hesperia, excussamque gravi cervice catenam,
Ausoniumgue iugum Romanaque senserat arma.
Iam fuga precipites longe trans aequora Poenos
Egerat; horruerant animos, dextramque tonantis
Fulmineam, moresque ducis, famamque genusque,
Armorumque novas artes atque orsa cruentis
Nobilitata malis. Vix tandem littore Mauro
Perfidus ingentem respectans Hasdrubal hostem
Tutus erat: sic venantum perterritus acrem
Respicit atque canum cervus post terga tumultum.
L2[I] Montis anhela procul de vertice colla reflectens
𝔸 Constitit Oceano domitor telluris Iberae
Qua labor ambiguus vatum, pelagique columnas
Verberat Herculeas, ubi fessus mergitur alto
Phoebus, et aestivo detergit pulvere currum.
Hic ubi non vis ulla manu mortalis, at ipsa
Omnipotens adversa aditum natura negabat.
Constitit, atque avidis praereptum faucibus hostem
Indoluit vicisse parum: iam blandior aegrum
Non mulcet fortuna animum; Carthagine recta
Gloria gestarum sordebat fulgida rerum.
Nempe videbat adhuc profugum longinqua tuentem
Lentaque semineci vibrantem spicula dextra.
Turbida quin etiam rumoribus omnia miscens,
Fama procul nostro veniens crescebat ab orbe
Arcibus instantem Ausoniis volitare sub armis
Hannibalem, patriaque faces sub moenia ferri;
◆ Illustres cecidisse duces, ardere nefandis
Ignibus Hesperiam, atque undantia caedibus arva.
Urgebat vindicta patris, pietasque monebat
Ut coeptum sequeretur opus: nam sanguine saevo
Caesorum cineresque sacros umbrasque parentum
Placari, atque Itala detergi fronte pudorem.
Hic amor assiduum pulsabat pectora clari
Scipiadae, in frontem eliciens oculosque iuventa
Fulgentes calido generosas corde favillas.
Anxia nox, operosa dies, vix ulla quietis
Hora duci: tanta indomito sub pectore virtus.
  Has inter curas, ubi sensim amplexibus atris
Nox udam laxabat humum, Tithonia quamvis
Uxor adhuc gelidumque senem complexa foveret,
Necdum purpureo nitidas a cardine valvas
Vellere, seu roseas ausae reserare fenestras
Excirent dominam famulae quae saecula volvunt,
Fessus et ipse caput posuit. Tum lumina dulcis
Victa sopor clausit, coeloque emissa silenti
Umbra ingens, faciesque patris per nubila raptim
Adstilit, ostendens caro praecordia nato,
Et latus, et multa transfixum cuspide pectus.
Diriguit totos iuvenis fortissimus artus,
Arrecteque horrore comae. Tunc ille paventem
Corripit, et noto permulcens incipit ore:
“O decus aeternum, generisque amplissima nostri
Gloria, et o patria tandem spes una labanti,
Siste metum memorique animo mea dicta reconde.
Optimus ecce brevem, sed quae, nisi despicis, horam
Multa ferat placitura dedit moderator Olympi.
Ille meis victus precibus stellantia coeli
Limina, perrarum munus, patefecit, et ambos
Viventem penetrare polos permisit, ut astra
Me duce et obliquos calles, patriaeque labores L2[I]
Atque tuos, et adhuc terris ignota sororum 𝔸
Stamina, tum rigido contortum pollice fatum
Aspicias. Huc flecte animum. Viden illa sub austro
Moenia, et infami peritura palatia monte
Femineis fundata dolis? Viden ampla furentum
Concilia, et tepido stillantem sanguine turbam?
Heu! nimium nostris urbs insignita ruinis!
Heu! nuribus, trux terra, Italis iterum arma retentas
Fracta semel, vacuisque iterum struis agmina bustis?
Sic Tibrim indomitum, segnissime Bagrada, temnis?
Sic modo, Byrsa ferox, Capitolia despicis alta?
Experiere iterum, et dominam per verbera nosces.
Is tibi, nate, labor superest, ea gloria iusto
Marte parem factura Deis. Hac vulnera iuro
Sacra mihi merito patriae quibus omne rependi
Quod dederat, quibus ad Superos Mavortia virtus
Fecit iter, non ulla meos fodientibus artus
Hostibus, atque abeunte anima mihi multa dolenti
Occurrisse prius tanti solamina casus,
Quam quod magnanimuim post funera nostra videbam
Ultorem superesse domi; spes ista levabat
inde metus alios.” Hinc sensum mortis amarae
Talia narrantem percurrit, et impia moestis
Vulnera luminibus, totumque a vertice corpus.

Praecipue, tam rara quidem verim illa iocosum
Qualiacumque tibi risum fortasse movebunt.
Nil aliud: sic ille graves in morte reflexus
Cum dederit, falsaque animum spe paverit amens,
Tandem Bithynica ruet imperterritus aula
Dux atrox, Urbiqne metum depellet et orbi.
Hostis fata vides tanto quem tempore tellus
Sustinet Ausonie. | Quod si Romana requiris,
Pauca sed e medio fatorum intentus acervo
Accipe. Proclivem faciet victoria praesens
Ad reliquas facilemque viam, nullumque pudebit
Quem teneat Carthago potens apprendere portum.
Illa iugum populos et ferre tributa docebit.
Illicet Aetolus consurget, vanus ad arma
Proruet Antiochus; fratris iunioris et illum
Vincitis auspiciis, teque orbis noscet Eous,
Ut Zephyrus pridem ac pluvialis noverat Auster.
Inde alia ex aliis nascentur bella, sed omnes
Vincet Roma minas, et totum proteret orbem.
Victa iugum regna excipient, sub legibus ibunt
Mox Galatae Macedumque furor: nil regia possunt
Nomina, nil patrum egregii prodesse labores,
Magnus Alexander totiens revocatus ab urna
Si redeat. Mea sit quanam sententia nosti;
Graecia tota brevi procumbet tempore victa,
Et male caesorum poenas dependet avorum.
Hic placet et Glabrio et spectata modestia Moeni,
Flaminiique animus, claris qui crescere factis
Incipit, et tecum tentat certamina fame.
Res instant variae, series quoque longa laborum;
Florida namque viris venit armipotentibus aetas.
Haec mili iam Scauros, Drusos, crebrisque Metellos
Insignes titulis, et nomina clara Nerones
Protulit; hoc olim veniet de stipite ramus
Pestifer, ac populis umbra nociturus iniqua.
Iam sensim assurgunt rigida virtute Catones.
O utinam domus illa minus foret invida nostrae!
Surgunt Aemilii, quorum de gente nepotum
Elige, qui nomen gestis mereatur avitum
Relliquiasque tuas ferro consumat et igni.
Durior id meritis odioque accensus honesto
Longius incedam, namque hinc Syllamque ferocem
Pompeiosque graves animosaque pectora Bruti
Ante oculos habeo, stupeoque ubi condere ferrum
Audeat. Hinc rerum summa ad fastigia ventum est,
Caesareumque genus toti dominarier orbi
Praevideo. Quid cuncta sequar? Non ditior unquam
Urbs animis erit egregiis ducibusque supremis.
Crederet hoc aliquis, Campano raptus aratro
Unus erit bello eximius, qui nostra sub Austrum
Signa ferat, Libyamque iterum premat, inclyta regum

Hos vidisse oculos memini, sed nomina nosse
Est animus; tibi ne, genitor, contraria mens sit?
Per Superos, ipsumque Iovem, solemque videntem
Omnia, per Phrygios, si qua est ea cura, Penates,
Per si quid patriae venit huc dulcedinis, oro.
Aut ego fallor enim, aut quosdam hoc ex agmine novi
Et mores habitusque virum faciesque gradusque:
Insolitum licet ora micent, tamen ipse recordor.
Vidi etenim et patria nuper conviximus urbe.
— Vera quidem memoras. Fraus hunc modo rebus ademit
Punica terrenis; periit congressus iniquo
Credulus aetate heu! nimium Marcellus in illa.
Iste memor finis lateri latus admovet ultro
Nobiscumve libens coelo spatiatur in amplo.
Crispinus longe sequitur, quem perfidus uno
Absumpsisse die tentaverat hostis; at illum
Languida dilate tribuerunt vulnera morti.
Alter ibi cecidit moriens ubi furta latebant,
Inde levis recte penetrans huc spiritus: illic
Frigida carnifici dimisit membra cruento.
En Fabium colo maiestas maxima tanti
Nominis ac rerum iubet (illo) habitare sereno.
Cerne ducem quantum, licet hic cunctator ab omni
Dictus erat populo! Tamen ingens gloria tardis
Debita consiliis viget. Hunc non flamma necensis
Eripuit Latio, sed dum magis arma premebant
Punica, tranquillum tulit huc annosa senectus.
Sed magis ardentemque animis pugnasque frementem
Cerne per insidias indigno funere Graechum
Corpore seclusum valido, et pollentibus armis
Prieterea Aimilio nimium fors invida Paulo.
Aspice magnanimum terebrant quot vulnera pectus!
Cannensi Romana die defleta supremum
Fata putans renuit cladi superesse, sed ultro
Oblatum contempsit equum, multumque rogantem
Reppulit et nimium respondit: “Viximus, at tu
Macte animi virtute puer, discede, tuumque
Victurum abde caput, teque ad meliora reserva.
Dic patribus muniant urbem, dic moenia firment;
Condiscant extrema pati, namque improba saevas
Ingeminat fortuna minas, hostisque cruentus
Victor adest: Fabio mea verba novissima perfer;
Dic me iussorum memorem vixisse suorum;
Dic memorem te teste mori; sed fata feroxque
Collega ingenti turbarunt cuncta tumultu.
Nuda loco caruit virtus, tulit impetus illam:
Effuge dum morior, ne forsan plura loquendo
Simi tibi causa necis.” Dicentem talia ferro
Circumstant, volat ille levis, timor allevat artus,
Et plumas adiungit equo et calcaria plantis.

Anxia **ceu volucris ubi nidum callidus anguis**
Obsidet; hinc visae sese subducere morti
Optat, et hinc dubitat sua dulcia viscera linquens.
Infelix pietas tandem formidine victa
Cedit, et incussis serum sibi consulit alis;
Vicinaque tremens respectat ab arbore fatum
Natorum rabiemque ferae, et plangoribus omne
Implet anhela nemus, strepituque accurrit amico.
Sic ibat iuvenis memorandus saepe retrorsum
Lumina moesta ferens. Videt ingens surgere campis
Naufragium, videt immitem post publica Poenum
Funera sacra ducis fodientem pectora duris
Ictibus, et coelum gemitu pulsabat inani.
Quid moror? innumeram licet internoscere turbam
Caesorum hoc bello iuvenum patriaeque cadentum
Scilicet immenso studio, dum laedere quaerit
Civibus, atque inopem spoliat dum fortibus urbem,
Complevit coelum nostris ferus Hannibal umbris."
Talia dum genitor memorat, suspiria natus
Alta trahens: "Licuit, fateor, cognoscere quidquid
Optabam magis et vultus spectare meorum.
Cetera ni prohibes (nihil est sermone secundi
Patris amabilius), quin tu modo cominus, inquit,
Alloquere atque aures quam primum invade paratas."
His dictis tulit ante gradum frontemque modestam
L1[I] Demisit, patruumqne tenens, sic incipit ore:
"O venerande mihi vero nunquamque parente
Care minus, si vestra Deus dedit ora videre
Mortales oculos, alti si limina mundi
Indignoque mihi claram reseravit Olympum,
Da precor exiguam nostris affatibus horam;
Nam breve tempus adest, moneorque in castra reverti
Oceani subnixa vadis, ubi maxima Calpes
Impendet pelago coelumque cacumine pulsat.
Illic me Romana manent modo signa, ducemque
Exspectant rapidum; hoc tandem stat limite bellum."
Suscipit amplexu iuvenem placidissimus heros,
Atque ita: "Si iussu Superum mortalia coelo
Membra vehis, nec enim tam magni muneris auctor
Alter erit, summum hoc equidem tibi contigit uni
Eximiumgue decus, quam de te concipiam spem,
Dictu difficile est, cui tantam numina vivo
Concessere viam; nam ni divinus inesset
Spiritus, hoc homini nunquam fortuna dedisset
Quae faciles dispensat opes. Arcana videre
Coelica, venturos longe praenoscere casus,
Et fatum praescire suum, spectare beatas
Has animas, subterque pedes radiantia solis
Lumina et adversos tam vastis tractibus axes,
Haec nunquam fortuna dabit, quia cuncta potenti

Verba altum movisse animum, tum tristis et ira
Fervidus, arma fremens bellumque, in castra redibit.
Pugna erit ambiguo quam spectent fata favore,
Cuius ad eventum toto timeatur in orbe.
Sanctior his praeerit castris, dux impius illis:
Hinc virtus obiecta malis, cultusque modesti
Et pudor, et benesuada fides, pietasque, comesque
Iustitia et reliquae vibrabunt arma sorores:
Inde furor, dolus et rabies, et nescia veri
Pectora, contemptusque Dei, fervensque libido,
Caecaque perpetuis crescens sub litibus ira,
Et scelerum species horrenda ac nomina multa.
Victor eris bello tandem, victoria nec te
Efferet. Ast illum fortuna adversa repente
Prosternet; victus fugiet, peregrinaque tanget
Littora, qua Graiis Asiam regionibus aestus
Hellespontiaci dirimit maris; omnia tandem
Tentabit, regumque pedes, indignaque supplex
Continget genua, atque aliena precabitur arma,
Italicas ardens iterum ruiturus in oras
Si fortuna sinat; nobis sed amicior, illa
Iam longis satiata malis, funesta retrorsum
Consilia evertet. Quid multa? Vagabitur exsul
Pessimus, et terras virus disperget in omnes
Romanos in morte petens. **Ceu saxea saevum**
Cum forte in triviis tempestas obruit anguem, L1[I]
Ille furit, moriensque minas vomit atque venenum;
Mille ligans caudam squamosaque corpora nodis,
Horrificus solo aspectu, postrema cruentus
Sibila languentesque oculos attollit et ipsum
Saevit in auctorem frustra: sic turbidus iste
Mille vias moribundus aget. Quo tempore forte
Publica dum perages mandata, videbis inermem
Securus, faciemque trucem qua terruit orbem.
Colloquio festiva dies videatur amico
Tantorum felix Ephesus sermone virorum.
Fama quidem mendax falsa cum lance nefandos
Aequat iniqua bonis, facinus dum grande tremendum
Horrendum dictu invenit; canit orba per orbem
Nec dirimit causas. Patriam iuvat ille cadentem,
Laudatur; multaque alius cum strage cruentas
Captat opes regnumgue sibi iaciturus in auro,
Hic quoque laudatur. Laudabitur Hannibal atque
Scipio, posteritas mirabitur omnis utrumque.
Heu! par dissimile et diverso sidere terris
Illatum; at vulgus discernere quanta sit inter
Magnificum ac tetrum facinus distantia nescit.
Quam subito miris animum volet ille loquendo
Flectere blanditiis, seu sunt haec Punica semper
Pectora, seu laudem virtus vel ab hoste meretur

Omniaque implicite vanescent visa quietis.
Si qua animo memori vestigia forte manebunt,
Somnia vana tamen, mentemque errasse putabis.
Sed nequeo sprevisse preces: dic, nate, quod angit
Te magis? Et brevibus celeri te subtrahe Phoebo.
— O genitor, si nota tibi divina voluntas,
Sique tibi ante oculos venturum est cernere tempus,
Scire velim quid fata parent, nam bella videmus
Aspera terribili Latium quassantia motu.
Hannibal in foribus stat perfidus, omnia retro
Versa cadunt; nostro pinguescunt arva cruore.
Tot clari cecidere duces! Vos lumina tanti
Imperii tam magna, duo cecidistis eodem
Tempore; tuncque Italis raptus regionibus est sol,
Magnaque sub gemina nutavit Roma ruina.
Quid superest? Dominam quis nunc manet exitus Urbem?
Corruet an stabit? Quod si frustra arma movemus,
Exime tot curas animo tantosque labores,
Somnum redde oculis, et membris redde quietem.
Nam mihi si cogente Deo patriveque cadendum est,
Quid iuvat obniti contra, fatoque prementi
Humanas afferre manus? Moriamur inermes;
Vivat, et in toto regnet ferus Hannibal orbe."
Non tulit indignantem animo pater optimus: "Imo,
Imo, ait, armato latronem pellere luscum
Finibus Ausoniae dabitur. Discedet iniquo
Inde animo, metuetque alienam linquere terram
Sanguinis ac praedae sitiens: at moesta suorum
Plebs metuens, belloque nimis turbata propinquo,
Hunc repetet retrahetque domum. Postquam Africa tanget
Littora, funesto veritus confligere campo
Congressus volet ante tuos: tu furta caveto
Insidiasque viri; doceant te dira tuorum
Funera barbarico confecta crociter astu.
I tamen, atque hostis crudelem conspice vultum
Et dictis intende aurem, cautusque vigilque
Insidiosa senis versuti percipe verba.
Si renuis retrahisque pedem, mihi crede, per orbem
Aut timidus videare aliis, aut forte superbus.
Ille quidem varia tentabit flectere mentem
Arte dolisque novis, dulcem per singula pacem,
Pacem iterans, velansque dolos sub nomine pacis,
Unicus eversor pacis. Firmissime persta,
Propositumque tene; nil de patriaeque tuaque
Maiestate cadat. Fremet ille, et tristia coram
Fata videns, humiles voces submissaque verba
Ore dabit ficto; iuvenem semperque secundis
Assuetum casus varios librare monebit;
Fortunae ac multa ancipiti sermone tremenda
Proferet eventusque ducum. Cum nulla videbit

Sunt servaia Deo: qui si te lumine tanto
Illustrat, quonam te alii dignentur honore?
Non ergo immerito fractos passimque iacentes
Hesperiae campis totiens despeximus hostes:
Vidimus et nostrae vindictam mortis. Ab illa
Egregiae pietatis habes per saecula famam.
— Quidlibet hinc aude, mecum nam protinus aurem
Invenis atque animum vacuum; quin ocius ergo
Ingredimur, fandoque brevem consumimus horam.
Dic, ait is, si vita manet post busta, quid almus
Testatur genitor? Sique haec est vita perennis,
Nostra autem morti similis, quid demoror ultra
In terris? Quin huc potius quacumque licebit
Evolat assurgens animus tellure relicta?
— Non bene sentis, ait; Deus hoc naturaque sanxit
Legibus aeternis hominem statione manere
Corporis, edicto donec revocetur aperto.
Non igitur properare decet, sed ferre modeste
Quantulacumque brevis superant incommoda vitae,
Ne iussum sprevisse Dei videare, quod ista
Sunt geniti sub lege homines, ut regna tenerent
Infima; namque illis custodia credita terrae
Et rerum quas terra vehit, pelagusque profundum.
Ergo tibi cunctisque bonis servandus in ista est
Carne animus propriamque vetandus linquere sedem
Nobilibus curis studioque amore videndi,
Promineat ni forte foras corpusque relinquat
Ac longe fugiat sensus seque ingerat astris.
Hic decet egregios animos, hic exitus est quem
Divini fecere viri meliora sequentes.
Sed dum membra vigent, brevis est mora, suscipe nostri
Consilit quid summa velit. Tu sacra fidemque
Iustitiamque cole; pietas sit pectoris hospes
Sancta tui, marumque comes, quae debita virtus
Magna patri, patriae maior, sed maxima summo
Ac perfecta Deo; quibus exornata profecto
Vita via in coelum est, quae vos huc tramite recto
Tunc revehat, cum summa dies exemerit istud
Carnis onus, puraeque animam transmiserit aurae.
Hoc etiam meminisse velim: nil gratius illi
Qui coelum terrasque regit, dominoque patrique,
Actibus ex vestris, quam iustis legibus urbes
Conciliumque hominum sociatum nexibus aequis.
Quisquis enim ingenio patriam seu viribus alte
Sustulerit, sumptisque oppressam iuverit armis,
Hic certum sine fine locum in regione serena
Expectet veraque petat sibi praemia vitae,
Iustitia statuente Dei; quae nec quid inultum
Nec premio caruisse sinit." Sic fatus, amoris
Admovitque faces avido stimulosque nepoti.

Ecce autem interea venientum turba, nec ulli
Nota fuit facies: habitus tamen omnibus unus,
Sidereoque levis fulgebat lumine amictus.
Augusta pauci procul omnes fronte praeibant,
Iam senioque graves et maiestate verendi.
Haec acies regum est quos tempora prima tulerunt.
“Urbis, ait, nostrae frons arguit inclyta reges,
Romuli ecce prior famosi nominis auctor:
Publicus ille parens. Cernis, dulcissime, quantus
Ardor inest animo; talem ventura petebant
Regna virum. Venit incessu moderatior alter
Relligione nova populum qui temperet acrem.
Hic virtute prius patriae Curibusque Sabinis
Insignis, nostramque ideo transvectus in arcem est.
Aspice sollicitum, monitu **ceu coniugis** almas
Instituat leges et euntem dividat annum.
Extulit hunc natura senem, primoque sub aevo
Hanc habuit frontem, sic tempora cana genasque.
Tertius ille sequens, qua tu nunc uteris, omnem
Militiae expressit regum fortissimus artem;
Fulmineus visu, victus quoque fulmine solo.
Quartus arat muros et Tibridis ostia fundat,
Praesagus quas totus opes huc convehat orbis,
Biffida primaevo connectens moenia ponte.
Frons quinti mihi nota parum, sed suspicor illum
Quem nobis regem longe dedit alta Corinthos.
Ille est haud dubie; video tunicasque togasque
Et fasces trabeasque graves sellasque curules,
Atque leves phaleras et cuncta insignia nostri
Imperii, currusque et equos, pompasque triumphi.
Illum autem numero quem cernis in ordine sextum
Servilis solio regem transmisit origo,
Et nomen servile manet, sed regia mens est.
Dedecus hic generis pietate piavit et actis;
Condidit et censum prior, ut se noscere posset
Roma potens, altumque nihil sibi nota timeret.”
Finierat; tunc ille iterat: “Si lecta recordor,
Romuleo cinxisse comas diademate septem
Audieram, totidem cognomina certa tenebam;
Alter ubi est igitur? — Fili carissime, dixit,
Huc et luxus iners et dura superbia nunquam
Ascendunt; illum sua pessima crimina Averno
Merserunt; atroxque animus, nomenque superbum.
Hunc exposcis enim qui sceptra novissima rexit?
Rex ferus et feritate bonus, nam tristia passae
Hic libertatis primum Urbi ingessit amorem.
Quin tu animas laetas melioraque regna tenentes
Cerne catervatim verae virtutis amicos.”
Tres simul ante alacres alternaque brachia nexi
Ibant, hos laeto celebrabant agmina plausu
Umbrarum atque omni devotum ex ordine vulgus.
Substitit admirans: “Quae tanta est gloria, dixit,
Ista trium? Quis tantus amor connectit euntes?
— Hos idemque parens eademque, ait, extulit alvus;
Hinc amor: heu! iugulos et vulnera cruda duorum
Aspice, utrique recens nitet **ut generosa cicatrix**
Pectore in adverso: populorum fata potentum
Ter geminis mandata viris, ut sanguine pauco
Scilicet innumere cessarent funera gentis.
Divisis exercilibus, conspecta suorum
Adversisque oculis sex ultima bella gerebant.
Libertas tunc nostra tremens similisque cadenti
Unius ad fatum dubio sub Marte pependit;
Unius est asserta manu. Germanus uterque
Occiderat, populoque nimis fortuna favere
Coeperat Albano, nisi tertius ille superstes
Integer et fratrum mortes et publica fata
Restituisset, agens victricia corpora campo:
Donec seiunctos spatiis largoque cruore
Defectos, plagisque graves et cursibus haustos
Impiger alterno iugulasset vulnere fratres.
Id recolens nunc exultat; gaudentque vicissim
Germani ad Superos nec inulto funere missi.
At quibus imperium virtus ea contulit ultro
Circumstant memores. Sed quid per singula versor?
Millia nonne vides spatiosum implentia coelum?
Publicolam ante alios tanto cognomine dignum,
Praeclarum pietate ducem, patriaeque parentem?”
Lumina visendi cupidus flectebat et ingens
Agmen erat iuxta, stabilem qua vergit ad Arcton
Lacteus innumeris redimitus circulus astris.
Obstupuit, quaeritque viros et nomina et actus:
“Care nepos, si cuncta velim memoranda referre
Altera nox optanda tibi est, ait. Aspice ut omnis
Stella cadit pelago, coelumque reflectitur, et iam
Candidus aurorae meditantis surgere vultus
Vibrat et Eoa iam somnum diluit unda.”
Iam pater admonuit, fugientia sidera nutu
Ostendens, vetuitque moras: “Hoc nosse satis sit
Romanas has esse animas, quibus una tuendae
Cura fuit patriae. Proprio pars magna cruore
Diffuso has petiit sedes, meritoque caducae
Praetulit aeternam per acerba pericula vitam.”

Talibus intentum pater arripit, atque benigne:
“Tempus, ait, coelo descendere; gratia rara
Huc venisse fuit; patienter abire decorum est.
— Ne propera, precor, alme parens: quin digeris, inquit,
Pauca mihi dubio, certumque remitte futuri.
— O nate, exigui solatia temporis, infit,
Exigis, ambigue subito tibi somnia noctis,

Scipio, posteritas mirabitur omnis utrumque.
Petrarch Heu! par dissimile et diverso sidere terris
Africa Illatum; at vulgus discernere quanta sit inter
Magnificum ac tetrum facinus distantia nescit.
Quam subito miris animum volet ille loquendo
Flectere blanditiis, seu sunt haec Punica semper
◆ Pectora, seu laudem virtus vel ab hoste meretur
Praecipue, tam rara quidem verim illa iocosum
Qualiacumque tibi risum fortasse movebunt.
Nil aliud: sic ille graves in morte reflexus
Cum dederit, falsaque animum spe paverit amens,
Tandem Bithynica ruet imperterritus aula
Dux atrox, Urbiqne metum depellet et orbi.
Hostis fata vides tanto quem tempore tellus
Sustinet Ausonie. | Quod si Romana requiris,
Pauca sed e medio fatorum intentus acervo
Accipe. Proclivem faciet victoria praesens
Ad reliquas facilemque viam, nullumque pudebit
Quem teneat Carthago potens apprendere portum.
Illa iugum populos et ferre tributa docebit.
Illicet Aetolus consurget, vanus ad arma
Proruet Antiochus; fratris iunioris et illum
Vincitis auspiciis, teque orbis noscet Eous,
Ut Zephyrus pridem ac pluvialis noverat Auster.
Inde alia ex aliis nascentur bella, sed omnes
L1[O] Vincet Roma minas, et totum proteret orbem.
𝔸 Victa iugum regna excipient, sub legibus ibunt
Mox Galatae Macedumque furor: nil regia possunt
Nomina, nil patrum egregii prodesse labores,
Magnus Alexander totiens revocatus ab urna
Si redeat. Mea sit quanam sententia nosti;
Graecia tota brevi procumbet tempore victa, **1**
Et male caesorum poenas dependet avorum.
Hic placet et Glabrio et spectata modestia Moeni,
Flaminiique animus, claris qui crescere factis
Incipit, et tecum tentat certamina fame.
Res instant variae, series quoque longa laborum;
Florida namque viris venit armipotentibus aetas.
Haec mili iam Scauros, Drusos, crebrisque Metellos 1
Insignes titulis, et nomina clara Nerones
Protulit; hoc olim veniet de stipite ramus
Pestifer, ac populis umbra nociturus iniqua.
Iam sensim assurgunt rigida virtute Catones.
O utinam domus illa minus foret invida nostrae!
Surgunt Aemilii, quorum de gente nepotum
Elige, qui nomen gestis mereatur avitum
Relliquiasque tuas ferro consumat et igni.
Durior id meritis odioque accensus honesto
Longius incedam, namque hinc Syllamque ferocem
Pompeiosque graves animosaque pectora Bruti

PREVIEW EXCLUDES:
3.**89** Regia praefulgens {...}

PETRARCH

AFRICA

BOOK 2

PREVIEW BOOK 3

EPIC POEM .ORG

DIGITAL CLASSICS

THESE LINES HAVE CONVERGED TO TELL
A STORY THAT SATISFIES ME IN MY HEART,
WHERE ONLY THERE IT REALLY COUNTS.

INTERLEAVABLE

ONLY HEXAMETERS

language: Latin (xiv CE?)
base text: L. Pingaud (1872)
typeface: Kings Caslon by Dalton Maag

EPICPOEM.ORG 🇺🇸 557 lines 2.0

As some way-faring Man, who wanders o'er
In Thought, a Length of Lands he trod before,
Sends forth his active Mind from Place to Place,
Joins Hill to Dale, and measures Space with Space:

PRINT 2-SIDED: **11** to **18**

Talibus intentum pater arripit, atque benigne:
"Tempus, ait, coelo descendere; gratia rara
Huc venisse fuit; patienter abire decorum est.
— Ne propera, precor, alme parens: quin digeris, inquit,
Pauca mihi dubio, certumque remitte futuri.
— O nate, exigui solatia temporis, infit,
Exigis, ambigue subito tibi somnia noctis,
Omniaque implicite vanescent visa quietis.
Si qua animo memori vestigia forte manebunt,
Somnia vana tamen, mentemque errasse putabis.
Sed nequeo sprevisse preces: dic, nate, quod angit
Te magis? Et brevibus celeri te subtrahe Phoebo.
— O genitor, si nota tibi divina voluntas,
Sique tibi ante oculos venturum est cernere tempus,
Scire velim quid fata parent, nam bella videmus
Aspera terribili Latium quassantia motu.
Hannibal in foribus stat perfidus, omnia retro
Versa cadunt; nostro pinguescunt arva cruore.
Tot clari cecidere duces! Vos lumina tanti
Imperii tam magna, duo cecidistis eodem
Tempore; tuncque Italis raptus regionibus est sol,
Magnaque sub gemina nutavit Roma ruina.
Quid superest? Dominam quis nunc manet exitus Urbem?
Corruet an stabit? Quod si frustra arma movemus,
Exime tot curas animo tantosque labores,
L1[I] Somnum redde oculis, et membris redde quietem.
Nam mihi si cogente Deo patriveque cadendum est,
Quid iuvat obniti contra, fatoque prementi
Humanas afferre manus? Moriamur inermes;
Vivat, et in toto regnet ferus Hannibal orbe."
Non tulit indignantem animo pater optimus: "Imo,
Imo, ait, armato latronem pellere luscum
Finibus Ausoniae dabitur. Discedet iniquo
Inde animo, metuetque alienam linquere terram
Sanguinis ac praedae sitiens: at moesta suorum
Plebs metuens, belloque nimis turbata propinquo,
Hunc repetet retrahetque domum. Postquam Africa tanget
Littora, funesto veritus confligere campo
Congressus volet ante tuos: tu furta caveto
Insidiasque viri; doceant te dira tuorum
Funera barbarico confecta surrounding ferociter astu.
I tamen, atque hostis crudelem conspice vultum
Et dictis intende aurem, cautusque vigilque
Insidiosa senis versuti percipe verba.
Si renuis retrahisque pedem, mihi crede, per orbem
Aut timidus videare aliis, aut forte superbus.

Ille quidem varia tentabit flectere mentem

Arte dolisque novis, dulcem per singula pacem,
Pacem iterans, velansque dolos sub nomine pacis,
Unicus eversor pacis. Firmissime persta,
10 (4C) Propositumque tene; nil de patriaeque tuaque
Maiestate cadat. Fremet ille, et tristia coram
Fata videns, humiles voces submissaque verba
Ore dabit ficto; iuvenem semperque secundis
Assuetum casus varios librare monebit;
Fortunae ac multa ancipiti sermone tremenda
Proferet eventusque ducum. Cum nulla videbit
Verba altum movisse animum, tum tristis et ira
Fervidus, arma fremens bellumque, in castra redibit.
Pugna erit ambiguo quam spectent fata favore,
Cuius ad eventum toto timeatur in orbe.
Sanctior his praeerit castris, dux impius illis:
Hinc virtus obiecta malis, cultusque modesti
Et pudor, et benesuada fides, pietasque, comesque
Iustitia et reliquae vibrabunt arma sorores:
Inde furor, dolus et rabies, et nescia veri
Pectora, contemptusque Dei, fervensque libido,
Caecaque perpetuis crescens sub litibus ira,
Et scelerum species horrenda ac nomina multa.
Victor eris bello tandem, victoria nec te
Efferet. Ast illum fortuna adversa repente
Prosternet; victus fugiet, peregrinaque tanget
Littora, qua Graiis Asiam regionibus aestus
Hellespontiaci dirimit maris; omnia tandem
Tentabit, regumque pedes, indignaque supplex
Continget genua, atque aliena precabitur arma, L1[I]
Italicas ardens iterum ruiturus in oras
Si fortuna sinat; nobis sed amicior, illa
Iam longis satiata malis, funesta retrorsum
Consilia evertet. Quid multa? Vagabitur exsul
Pessimus, et terras virus disperget in omnes
2 (1C) Romanos in morte petens. **Ceu saxea saevum**
Cum forte in triviis tempestas obruit anguem,
Ille furit, moriensque minas vomit atque venenum;
Mille ligans caudam squamosaque corpora nodis,
Horrificus solo aspectu, postrema cruentus
Sibila languentesque oculos attollit et ipsum
Saevit in auctorem frustra: sic turbidus iste
2 Mille vias moribundus aget. Quo tempore forte
Publica dum perages mandata, videbis inermem
Securus, faciemque trucem qua terruit orbem.
Colloquio festiva dies videatur amico
Tantorum felix Ephesus sermone virorum.
Fama quidem mendax falsa cum lance nefandos
Aequat iniqua bonis, facinus dum grande tremendum
Horrendum dictu invenit; canit orba per orbem
Nec dirimit causas. Patriam iuvat ille cadentem,

Laudatur; multaque alius cum strage cruentas

Captat opes regnumgue sibi iaciturus in auro,
Hic quoque laudatur. Laudabitur Hannibal atque

Rastra manu falcemque gerens Saturnus, agresti
Rusticus aspectu, natos pater ore vorabat;
Flammivomusque draco caudae postrema recurvae
Ore tenens magnos sese torquebat in orbes.
Nec procul ingenti diffundens cornua gyro
Atque agilem arcendis Neptunus ferre tridentem
Cernebatur aquis, pelagoque natabat in alto;
Tritonumque greges, Nympharumque agmina circum
Errabant procul, aequoreum venerantia regem.
Hinc quoque iussus equus percusso emergere saxo
Littoream pedibus rapidis pulsabat arenam.
Proximus imberbi specie crinitus Apollo:
Hic puer, hic iuvenis, nec longo tempora tractu
Albus erat sacer; ante pedes rabidusque fremensque
Stabat equus, quatiensque solum mandebat habenas.
At iuxta monstrum ignotum immensumque trifauci
Assidet ore sibi; placidum blandumque tuenti
Dextra canem, sed laeva lupum fert atra rapacem:
Parte leo media est, simul haec serpente refixo
Iunguntur capita, et fugientia tempora signant.
Necnon et citharae species augusta canore
Icta videbatur sonitum perducere ad aures,
Et pharetra atque arcus volucresqne in terga sagittae,
Cirrhaeoque ingens Python resupinus in antro.
Hic etiam Graiis Italisque optanda poetis
L1[O] Dulcis odoriferae lauri viridantis in auro
𝔹 Umbra novem placido refovebat tegmine Musas.
Illas carminibus varioque manentia cantu
Sidera mulcentes alterna voce putares.
Frater it hunc iuxta senior; frons ipsa fatetur
Argutum, virgamque gerit serpentibus atris
Intextam, caput insigni exornante galero;
Circumdantque pedes nitidis talaria plumis.
Gallus adest vigil et curvo cadit Argus ab ense.
Ad laevam nova sponsa sedet, facieque superbit
Egregia, et rare laetatur imagine dotis.
Haec prope Gorgonidum stat fubula nota sororum
Anguicomumque caput fraterna Perseus harpe
Obtruncans fisus speculo, et cervice reflexa,
Marmoreusque senex atque ortum sanguine monstrum
Alatus sonipes, et Musis fons sacer almis.
Necnon funerci post haec Mavortis imago
Curribus insistens aderat furibunda cruentis.
Hinc lupus, hinc raucae stridentes tristia dirae
Cassis erat fulgens capiti, manibusque flagellum.
Hinc ignominiam, compertaque furta dolosae
Coniugis aspiciens Vulcanus abire parabat;
Sed pede lentus erat claudo: quem turba Deorum
Vidit, et obliquum riserunt astra maritum.
Cornua tollentem coelo, facieque rubentem
Pectora sideribus distinctum pansa videres.

11 Ante oculos habeo, stupeoque ubi condere ferrum
Audeat. Hinc rerum summa ad fastigia ventum est,
Caesareumque genus toti dominarier orbi
Praevideo. Quid cuncta sequar? Non ditior unquam
Urbs animis erit egregiis ducibusque supremis.
Crederet hoc aliquis, Campano raptus aratro
Unus erit bello eximius, qui nostra sub Austrum
Signa ferat, Libyamque iterum premat, inclyta regum
Colla triumphali victor fracturus ab arcu,
Bisque sub extrema Latium formidine solvat
Obsidione gravi, calidaque reversus ab ora,
Atque Alpes subito iussus transire nivosas,
Praeter Aquas Sextas (dicunt sic nomine vallem)
Teutonicum insigni compescat strage furorem;
Post simili ardentes prosternat vulnere Cimbros.
Orbis in extremi latebras, ubi castra locasti
Nunc, iuvenis memorande, novis per saecula factis
Magnus item iuvenis veniet, nec dignior alter.
Nomen habet Magni. Hic Tagum, Betimque et Iberum
Coget ferre iugum, dominumque agnoscere Tibrim.
Hic idem nimia civem feritate rebellem
Contundet. Tibi nulla animum contingat honestum
Invidia, atque alios patiaris ad alta volare.
Nullus erit, nullusque fuit, cui gloria tanta
Cesserit: illa novis semper parat integra partem
Vita brevis, rerumque venit longissimus ordo. L1[O]
Quid fiet, nisi quaeque suos produserit aetas 𝔹
Venturis qui sponte velint occurrere fatis?
Sufficeret cunctis spatio si temporis unus,
Publica res poterat duce te contenta fuisse.
Tu siquidem laetus mecum, dum bella gerentur,
3 Hic eris, et iuvenem egregium laudabis ab alto.
Pauca ex innumeris memoro; maiora supersunt
Gesta viri plectroque aliis maiore canenda.
Namque hic praecipiti (sit fas dixisse) volatu
Victor ab occasu descendens, victor ad ortus
Perveniet, nomenque Italum super astra levabit.
Omnia succumbent, multis fortuna triumphis
3 Larga volet ditare ducem; moderatior autem
Implendusque animus paucis, quod laurea triplex
Stringat honesta comas, quod ter sua Roma verendo
Exstantem curru videat, contentus abibit.
Hic et piratas pelago depellet ab omni;
Vincetur Iudaea tenax, Armenia duplex;
Cappadoces Arabesque, et lato corpore Ganges,
Persis et Arsacides; Rubroque a littore tandem
Omnia vincentes rigidam veniemus ad Arcton;
Et glaciale solum, Tanaim, et Moeotida duram
Riphaeosque procul tangemus in aethere montes.
Attriti longo fugient certamine reges,

Et vitam simul et regnum bellumque perosi.
Caspia calcabunt victores claustra, Sabaeam
Turicremasque domos, intacti limina templi
Intrabunt, cernentque adyti penetralia sacri.
Purpura non illos, non gemma aurumque movebunt:
Thesauros inter medios, mucrone trementi,
Paupertas Romana venit, nec tangitur illis.
Insula non toto restabit libera ponto,
Non tellus, seu pressa vadis, seu stantibus astris.
Aula sub imperium veniet ditissima Cypri,
Creta superstitionum ingens domus atque magistra,
Euboicumque latus, Phoebo Rhodus incluta et undis,
Tum salis Aegei, coelo **velut astra** sereno,
Cyclades effusae medio, clypeusque potentis
Trinacrie, et crasso dives Sardinia coelo,
Pauperiorque solo sed apricis Corsica saxis,
Et quidquid Tusco iacet aequore, quidquid Ibero,
Quidquid et Adriaco; sed quis cum classe frementem
Ibit in Oceanum? Fortissimus ille nepotum
Unus erit semper magno cantandus in orbe,
Gallica qui vario complebit rura pavore,
Et fluvios atri violabit sanguinis unda.
Inde procul coelo et terra pelagoque repostos
Auricomos rapido calcabit Marte Britannos;
Stringet et indomito luctantem gurgite Rhenum
Pontibus, hostilesque tenens cum milite fines,
Tristia caeruleis Germanis bella movebit.
O felix, si forte modum sciat addere ferro!
Nesciet heu! noletque miser, sed turbine mentis
Victrices per cuncta manus in publica vertet
Viscera, civili foedans externa cruore
Praelia et emeritos indigno Marte triumphos.
Me tamen infami tam multa decora furore
Commaculare pudet: quam turpiter omnia calcat
Ambitus! Ut totum imperium sibi vindicet unus!
Primus et, exemplum reliquis, spolietque superbus
Aerarium, miserosque novo legat ordine patres.
Haec et Pharsalicas mortes, Ephyreaque arma,
Thapsumque et Mundam et Capitolia sanguine tincta,
Omnia praetereo. Succedet maximus illi
Inde nepos, clara veniens a stirpe sororis.
Hic mihi longinquos mittet sub legibus Indos,
Aegyptumque ferox et barbara sistra moventem
Uxorem Latii capiet ducis. Inde per omnem
Fulminet ense diem, reges pede supprimat altos;
Hic parere ferum Romanis fascibus Histrum
Perdoceat, geminaeque solum quod subiacet Ursae;
Hic Urbem tribus invectus de more triumphis
Edicet toti praecepta incognita mundo:
Et summo celsus solio submissa videbit

Assidue faciebat: ibi, **ceu lumina septem**
Quae vaga mundus habet, septem vafer ordine gemmas
Clauserat ingenio. Nondum lapis optimus Atlas;
Tardior haec, gelidoque seni magis apta placere
Illa minax longeque rubens; ast illa benignis
Ire videbatur radiis, tectumque serena
Luce coruscabat. Medio carbunculus ingens
Aequabat solare iubar, largoque tenebras
Lumine vincebat; mira virtute putares
Hunc proprios formare dies, hunc pellere noctes
Solis ad exemplum. Post hunc duo lumina motu
Splendebant parili, sed quod rutilantius ibat
Spectando subitos animis spargebat amores.
Cornua de fusco sinuans adamante deorsum
Impigra praecipiti celerabat luna meatu,
Atra quidem at radiis circum illustrata supernis.
Haec supra, horrificis diversa animalia passim
Vultibus et variis cernuntur sculpta figuris.
Cornibus intortis aries stat in ordine primus,
Devexa in tergum facie, **ceu moestus in undis**
Horreat egregix fluitantia membra puellae.
Inde ferox taurus, faciesque imposta natanti
Stirpis Agenoreae, iuvenum mox clara duorum
Corpora progenies Ledae, par nobile fratrum,
Quarta sed aequorei species venit horrida cancri,
Quem frons praerabidi sequitur metuenda leonis.
Post illum vultu it roseo pulcherrima virgo.
At gravis hinc illinc exstantia brachia librae
Instabiles paribus compensant passibus horas.
Scorpius hinc cauda perlustrat tecta minaci,
Ingentesque aperit choelas; hinc Thessala monstra
Semiviri informis species, cui vultus et armi
Sunt hominis, tensoque senex spectabilis arcu,
Horrifer occursu pharetraque incinctus eburna:
Infima pars quadrupes, iuxtaque assurgit in altum
Forma levis capreae, rutilo cui cornua in auro
Effulgent, fissoque riget pes ungue bicornis.
Post ingens nudi effigies, nimboque nigranti
Frons velata hominis, **velut aethere pronus ab alto**
Fundat aquas, factoque natant in gurgite pisces
Pectoribusque secant caudisque trementibus undas.
Signa poli duodena vago dum lumine raptim
Collustrant operique inhiant, et cuncta sequuntur
Undique fulgentes auro speciesque Deorum,
Et formae heroum stabant atque acta priorum.
Iuppiter ante alios angusta in sede superbus
Sceptra manu fulmenque tenens: levis armiger ante
Unguibus Idaeum iuvenem super astra levabat.
Inde autem incessu gravior tristisque senecta,
Velato capite et glauco discinctus amictu,

Numquid iusta Deus pro nobis tela movebit
Tantoram vindex scelerum? Num fulmina coelo
Descendent? Num periure densissimus Atlas
Telluris clypeus, mundi tutela nefandi,
Cedet sponte loco radice revulsus ab ima,
Serpentumque acies montesque immittet arenae
3.50 Ardentis, facietque viam spirantibus austris?
Num piger infames contorto vertice muros
Bagrada discutiet gelido violentior Istro,
Scelestasque animas ultricibus obruet undis?
Vicimus; imbelles teneant licet arma lacerti,
Bella Deus peraget periuria crebra perosus.
Iam tamen hinc humeris onus hoc incumbere nostris
Provideo, taedetque morae; sed multa necesse est
Scrutari et longe venientes cernere casus.
Africa tota odiis ardet: non littora portum,
Non domus hospitium praestat, non pabula terrae.
Quocumque intendas oculos, hostilia cernas
Omnia. Quae primum teneat navalia classis,
Miles agros? Ubi nostra duces tentoria figent?
Quis tutum monstrabit iter? Quis rura, quis urbes
Edoceat moresque hominum? Quis fluminis alti
Ad vada praecedat trepidantes ire cohortes?
Singula sunt igitur studio tractanda sagaci.
Id primum tentare velim: si barbara corda
L2[O] Ulla fides habitat, nomen fortasse Syphacis
𝔹 Audisti. Cunctos illum praecedere reges
Fama refert opibus, nec avorum sanguine quisquam
Altior incedit populisque vel ubere regni.
Is nobis tentandus erit, si fama Latini
Nominis in Libycos potuit penetrare recessus.
Flectetur forte alloquio precibusque benignis.
Barbara namque etiam nonnunquam gloria mulcet
Pectora et agrestes animos. Ea littora nobis
Hostilem in patriam transgressis, namque ea mens est,
Opportuna reor coeptoque accommoda bello.
Haec tibi cura datur, vir optime, nam tibi serino
Dulcis adest placidaeque vigens solertia mentis.
Perge animum placare ferum et mollire loquendo."
Dixerat; is raptim religans a littore funem
Aequoreas superat fauces, qua littus Iberum
Dividit a Libycis pelagi brevis aestus arenis.
Illa dies Maura proram statione recepit;
Hinc propere ad regem. Niveis suggesta columnis
88 Atria surgebant; fulvo distincta metallo
90 Ordine gemmarum vario radiabat in orbem.
Hic croceos, illic virides surgere lapillos
Aspiceres; altoque **velut sua sidera tecto**
Signifer in medio sinuosi tramitis arcu
3.94 Aureus obliquos supremo culmine cursus

13 Sceptra sibi clarosque duces atque agmina vulgi;
Munera ferre omnes studioque ardere placendi.
Iam senior rigidos bello contundet Iberos;
Ultimus ille labos. Ex hinc tranquilla sequuntur
Saecula; tum gemini claudentur tristia Iani
Limina, et Erati iungentur cardine postes.
Inde gravem tumulo mittet veneranda senectus
Digressum amplexu et dilecta coniugis ulnis.
Huius post cineres video Romana reverti
Fata retro et pulchros prolabi ad turpia mores.
Hei mihi! quid moreris? Tecum moritura propago
Nominis est nostri; sed tu tibi debita nactus
Alta petes convexa poli. Quid turba superstes!
Ludibrium mundo generisque infamia primi
Tartara conspiciet meritis Stygiosque recessus.
At nimium propero: video par nobile natum
Atque patrem, et gemino Capitolia laeta triumpho.
Laurea bina viret, duplex quoque purpura: currus
Non videor spectare duos, contenta sed uno
It pietas; nova res equidem, et dignissima fama.
Corruet his ducibus Ierosolyma, victaque ferro
Incluta relligio, et gladiis perrumpere sacra
Fas erit, et poterunt populi peccata mereri.
Ulterius transire piget, nam sceptra decusque
Imperii tanto nobis fundata labore
Externi rapient Hispane gentis et Afrae. L2[O]
Quis ferat has hominum sordes, nostrique pudendas 𝔹
Relliquias gladii fastigia prendere rerum?"
Amplius urgentem quoniam frenare dolorem
Non poterat, rupit lacrymis et voce loquentem:
"Quid miserum, pater alme, refers? Tantumne licebit
5 Fortunae? Prius in Stygias conversa paludes
Astra cadent, prius aethereo trux arbiter Orci
Victor erit solio, coelique tonabit ab arce
Africa, quam Romae victrix sua iura suumque
Nomen in aeternum rapiat." Non longa dolentem
Passus ait: "Depone, precor, lacrymasque metumque:
Vivet honos Latius, semperque vocabitur uno
5 Nomine Romanum imperium; sed rector habenas
Non semper Romanus aget. Quin Syria mollis
Porriget ipsa manum, mox Gallia dura, loquaxque
Graecia, et Illyricum tandem cadet ista potestas
In Boream: sic res humanas fata rotabunt.
Forte sub extremos annos mundique ruentis
Interitum ad proprias sedes fortuna redibit.
Altius incumbes atque urbis caetera nostrae
Fata petes: unum hoc de pluribus ille supernus
Abscondit sub nube Deus, sed noscere quantum
Permissum est animi augurio, non victa sub hoste
15 Roma ruet (nullique data est ea gloria genti, 2.300

Nulli tantus honor populo), vincetur ab annis,
Rimosoque situ paulatim fessa senescet,
Et per frusta cadet: nulla unquam, nulla vacabit
Civilique odio et bellis furialibus aetas.
Tempus adhuc veniet, cum vix Romanus inurbe
Civis erit verus, sed terras lecta per omnes
Fex hominum. Tamen et tunc se malesana cruentis
Turba premet gladiis, et ni fortissimus unus
Vir aliquis dignus meliori tempore nasci
Opponat sese medium, frontemque manumque
Litibus ostendat, superest quodcumque cruoris
Pectoribus miseris per mutua vulnera fundant.
Hoc solamen habe, quod Roma potentibus olim
Condita sideribus, quamvis lacerata malorum
Consiliis manibusque, diu durabit, eritque
Has inter pestes, nudo vel nomine, mundi
Regina; hic nunquam titulus sacer excidet illi.
Qualiter annosum vires animusque leonem
Destituunt, sed prisca manet reverentia fronti
Horrificusque sonus, quanquam sit ab omnia tardus;
Umbra sit ille licet, circum tamen omnis inermi
Paret silva seni: sed quis vel noscere certam
Audeat aut rebus tantis praefigere metam?
Vis loquar? in finem quamvis quassanda ruinis
Vivet, et extremum veniet tua Roma sub aevum
Cum mundo peritura suo. "Sic fatus, ab alto
Pectore suspirans, tacuit, dextraque sequentem
Per nitidum conducit iter. Iam prona cadentis
Calcabant convexa poli, gradibusque suprema
Linquebant levibus: qui lumine terga feriret
Lucifer altus erat, tamen una erat umbra duorum,
Atlantisque ruens de vertice plena propinqui
Cynthia conspecti splendebat imagine fratris.
Hic iterum genitor sacro veneranda resolvit
Ora sono; stetit eximia dulcedine mundus
Captus, et aeternos tenuerunt astra meatus,
"Nate prioris, ait, solamen et optima vitae
Pars mihi, qui laeto cumulas nunc gaudia coelo,
Quodque ego non rebar facis, ut spectando beatus
Mortalem mihi me videar felicior ipso,
Huc aures intende pias, et pectora veri
Plena refer; mora nostra brevis, namque invida noctis
Umbra abiit, pelagusque operit iam fluctibus astra.
Omnia nata quidem pereunt et adulta fatiscunt:
Nec manet in rebus quidquam mortalibus, unde
Vir etenim sperare potest, populusve, quod alma
Roma nequit; facili labuntur saecula passu.
Tempora diffugiunt, ad mortem curritis: umbra
Ipsi estis pulvisque levis, vel in aethere fumus
Exiguus, quem ventus agat. Quo sanguine parta
Nate, vale, et mitis surgentem dirige fratrem;
Isque via post te tua per vestigia servet."
Dixit, et aequavit fugientia sidera cursu.
Interea lux orta super tentoria fulsit
Irrupitque ducis durum rubicunda cubile.
Buccina castroram cecinit, sonituque tremendo
Attonitum subito somnusque paterque reliquit.

Impiger astriferum postquam sol perculit axem
Et rapidos immisit equos, cessere trementi
Sidera cuncta fuga; consurgit maximus heros
Singula pertractans animo quae visa per umbras
Intulerat nocturna quies: "Cur dulcia patri
Oscula non rapui? Cur vertere terga parantem
Non tenui prendique manu? Cur ista ruit nox
Tam cito, nec licuit placito sermone morari?
Multa petiturus fueram, quibus ultima campis
Agmina concurrant, seu qua regione profundi,
Quantum in amicitiis fidei, quam barbara regum
Pectora fida forent, quanam tellure sepulchrum,
Quodve genus mortis sors imperiosa reservet
Vel mihi vel fratri, qui sit patruelis amati
Exitus aut fatum (nam pridem est cognita virtus),
Omnibus an soli mihi nunc iniuria carae
Impendat patriaeque nefas. At forsitan ista
Sit melius nescire mihi, ne conscia virtus
Adverso retrahat virtus sua carbasa vento.
I modo qua coeptum est, patriaeque ignosce furenti,
Nescit enim quid agat." Sic secum fatus, amicum
Acciri propere Lelium iubet. Illicet ille
Affuit, atque oculos tacitus frontemque verendam
Suspiciens, immotus erat: "Carissime Laeli,
Magna animo volvuntur, ait; quae gessimus ambo
Sufficiant fortasse aliis, at quantula res est
Italicas inter clades miserandaque fata
Hispanas fregisse acies! Vacua ista periclo
Militia, et nostris quaesitum est dedecus armis
Ni coeptum peragatur opus. Timuisse videmur
Horrifici ducis aspectum et longinqua petisse
Praelia, non ausi patria concurrere terra
Moeniaque obsessae defendere dulcia Romae.
Exsiliumne fugamne hostes civesque vocabunt?
Nescio quid tibi nunc animi, nunc roboris insit.
Sed mediocre aliquid nequeo sperare: sit ergo
Incepisse aliis clarum et memorabile factum;
At mihi nil satis est, aliquid dum restat. Iniquam
Hannibalem removentem animam prius ipse videbo
Tot nostros placasse duces, Carthago profundo
Perfida subsidet, quam pectoris ira quiescat
Alta mei; moriarque libens, dum tristia possint
Morte nea aequari Poenorum vulnera nostris.

Ergo age, nate, viam tibi quam super ardua monstro
Ingredere, aut potius coeptum ne desere callem.
Publica res, duce te, vigeat, victrixque supremo
Cardine fortune sedeat; spectabit ab astris
Quidquid ages placidus rex cuncta tegentis Olympi,
Laetus honore tuo, sed nullo laetior actu
◆ Quam per te baculum patriae superesse labanti;
Nomen et hoc merito Scipionis habere videbit
Cognomenque aliud tibi quot tua fata parabunt.
Insuper id moneo, memorique hoc imprime menti:
Post studium recti patriaeque parentis amorem
Proxima de caris tibi cura supersit amicis.
Pronus amicitias amplectere quas tibi virtus
Conciliat, partasque cole. Hoc da, nate, roganti;
Rebus in humanis nil dulcius experiere
Alterno convictu et fido pectore amici.
Est equidem ex multis tibi nunc carissimus unus
Laelius; arcani sit conscius atque minister
Ille tui; regat affectus, pectusque profundum
Cernat inaccessum reliquis. Post tempore multo
Laelius alter erit, domui claroque nepoti
Carus et eximio pariter coniunctus amore.
Hinc olim multi errabunt, parque omnibus unum
Laelius et Scipio celebrabitur inter amicos
Quos tulit extrema veniens ab origine mundus,
L3[O] Cum duo sint paria et longo distantia tractu.
𝔹 Suscipe tu primum, nec, sis licet altus, amicum
Despice plebeium, quoniam de plebe verendi
Surrexere viri, quos nobilioribus aequos
Viva tulit virtus, animusque parentibus impar."
  Dixerat; ille autem: "Tua per vestigia quanquam
Ingressus, nunquam patrio memor ipse decori
Defuerim, tamen admonitus vigilantior ibo
Quo me, sancte, vocas, genitor; sed multa monentem
Te fatum tacuisse meum, pater optime, miror.
Maestior ille equidem: "Tua te, dulcissime, virtus
Aspera cuncta pati doceat, quid fata reservent
Ultima praeclaro malis nescire labori.
Ingratam patriam, piget heu! narrare pudetque,
Experiare licet, facili contentus abito
Vindicta: non arma tibi, non castra movenda,
Et si forte queas, praestat quamcumque subire
Fortunam, patriam servatam perdere noli
Et meritum maculare tuum. Fugat illa, recede;
Non revocat, persta; sed praeclarissimus exsul
Viventi illatum moriens ulciscere verbo
Dedecus, et patriae cineres atque ossa negato;
Ingratamque voca memorique inscribe sepulchro.
Hoc liceat tantum, tibi nil permiseris ultra.
Iamque vetor traxisse moras, memor ergo parentis

15 (5C) Gloria? Quo tanti mundo fugiente labores?
Stare quidem vultis, sed enim rapidissima coeli Petrarch
Vos fuga precipitat. Cernis quam parva pudendi Africa
Imperii pateant circum confinia nostri?
Heu tamen, heu quanto nobis extenta labore
Nunc quoque quam multo vobis servanda periclo!
Finge quod esse potest, et erit, nisi fata benigni
Poenitet incepti; totius sola sit orbis
Roma caput, terris dominetur sola subactis.
Quid tamen hic magnum? Tanto quid nomine dignum
Invenis? Angustis arctatus finibus orbis
Insula parva situ est, curvis quam flexibus ambit
Oceanus; viden ut parvus cognomine magno?
Nec tamen hanc totam incolitis, nam multa paludes,
Multa tenent silvae; pars rupibus hispida torpet
Parsque riget glacie, pars squalet inusta calore,
Serpentumque domos calidis tegit aestus arenis.
Utque simul totum videas, huc lumina volve:
Verticibus coeli adversos atque alta tenentes
Cernis stare polos, subiectaque cuncta duobus
Perpetuo durata gelu? Prohibetur ab illa
Stirps hominum regione procul; nil nascitur illic
Quod victum praestare queat, qua semita solis
Latior, obliquusque vagis et circulus astris.
Ignibus arva rubent, mediusque exaestuat ingens
Pontus, et ardorem coeli male temperat humor L3[O]
Subditus. Huc olim Argolici finxere poetae 𝔹
Convenisse Deos potuque ciboque refectos
Aethiopum cum rege gravis duxisse sub umbra
Atlantis placidam tranquillo numine noctem.
Quod fictum est ideo, quia numina magna putabant
7 (2C) Sidera, quae liquidis primum vescuntur in undis
Aethiopum quas littus habet; mox fessa videntur
Vergere ad occasus ubi maximus eminet Atlas.
Ultima terrarum qui possidet ille paratus
Excipit ac magno venientia contegit antro.
Sed redeo: mediam vetitum est attingere zonam
Aetheris; hinc etenim vos inclementia longe
7 Submovet, ac circum flammis permixta tepescunt
Frigora; sic gemina mortales sede fruuntur.
Altera sed vobis est invia; separat illam
Et calor et pelagus. Statio tantum unica restat
Parva, sed haec vasto nimis interrupta locorum
Desertoque habitu; linguarum dissona multum
Murmura, diversi mores, hac crescere famam
Impediunt. Nulli toto cognoscier orbe
Contigit. Extrema quis erit bene notus in Arcto,
Et vili ignotum continget nomine fontem?
Quem sua Taprobani commendet gloria et idem
Littus ad Hibernum resonet? Mortalia quorsum

Vota ruunt? Amplam cupiunt diffundere famam,
Septa sed arcta vetant, angusto carcere clausos
Somnia magna iuvant; at cum lux ultima somnum
Excutit, ac tenebras adimit, tum cernere verum
Heu miseri sero incipiunt, et tempora retro
Nequidquam aspiciunt abeuntque amissa gementes.
◆ Illa quoque in vobis ridenda insania mentes
Occupat; aeternum cupitis producere nomen;
Saecula demulcent animos numerosa, venitque
Posteritas longa ante oculos, libet ire per ora
Doctorum exstinctos hominum clausosque sepulchro
Liberiore via per mundi extrema vagari.
Vivere post mortem, violentas spernere Parcas,
Dulcia sunt, fateor; sed nomine vivere nil est.
Vivite, sed melius, sed certius: ardua coeli
Scandite felices, miserasque relinquite terras.
Hic vos vita manet, quam saecula nulla movebunt,
Quam nec tristis hiems, nec noxia torqueat aetas,
Anxia sollicitam quam non opulentia reddet.
Quaerula non moestam paupertas, pallida non mors
Obruet, haud nocuo vexabunt sidere morbi.
Corporis atque animi sine tempore vivite: nam vos
Et magno partum delebunt tempora nomen;
Transibuntque cito quae vos mansura putatis.
Una manere potest, occasus nescia virtus.
L3[I] Illa viam facit ad Superos; hac pergite fortes,
𝔹 Nec defessa gravi succumbant terga labori.
Quod si falsa vagam delectat gloria mentem,
Aspice quod cupias. Transibunt tempora, corpus
Hoc cadet, et caedent indigno membra sepulchro:
Mox ruet et bustum, titulusque in marmore sectus
Occidet; hinc mortem patieris, nate, secundam.
Clara quidem libris felicibus insita vivet
Fama diu, tamen ipsa suas passura tenebras.
Ipsa tuas laudes aetas ventura loquetur,
Immemor ipsa eadem, seu tempora fessa tacebit,
Immemoresque dabit post saecula longa nepotes.
Magna geris, maiora geres, immensaque victor
Conficies tu bella manu et dignissima fama:
Res multis laudata quidem laudandaque multis.
Cernere iam videor genitum post saecula multa
Finibus Etruscis iuvenem, qui gesta renarret,
Nate, tua, et nobis veniat **velut Ennius alter**;
Carus uterque mihi, studio memorandus uterque.
Iste rudes Latio duro modulamine Musas
Intulit, ille autem fugientes carmine sistet;
Et nostros vario cantabit uterque labores
Eloquio, nobisque brevem producere vitam
Contendet: verum multo mihi carior ille est
Qui procul ad nostrum reflectet lumina tempus.

16 (6C) In quod eum studium, non vis pretiumque, movebit,
Non metus aut odium, non spes aut gratia nostri,
Magnarum sed sola quidem admiratio rerum,
Solus amor veri. Sed quid tamen omnia prosunt?
Iam sua mors libris aderit, mortalia namque
Esse decet quaecumque labor mortalis inani
Edidit ingenio. Quos si tamen illa nepotum
Progenies servare velit senioque nocenti
Vim facere, ac rapido vigilans obsistere saeclo,
Non valeat: tam multa vetant, fatalia terris
Diluvia et populos violentior aestus adurent,
Et pestes rerum variae coelique marisque,
Bellorumque furor toto nihil orbe quietum
Stare sinens; libris autem morientibus, ipse
Occumbes etiam: sic mors tibi tertia restat.
Quot modo in extremo claros Oriente vel Austro
Esse viros reris? Tamen ad vos mittere nomen
Non potuere suum; quot prima aetate fuisse
Illustres, famamque ausos sperare perennem,
Nunc tamen ignotos? Annorum, nate, locorumque
Estis in angusto positi; quae cuncta videntem
Huc decet, huc oculos attollere; vulgus inane
Viderit in terris quo te sermone loquatur.
Despice quisquis is est, et si mea iussa merentur
Te docilem, humanum, iubeo, contemne favorem,
Neve ibi tantarum rerum spem pone tuarum; L3[I]
Illecebris trahat ipsa suis pulcherrima virtus. 𝔹
Gloria si fuerit studiorum meta tuorum,
Pervenies equidem, sed non mansurus ad illam.
Praemia sin autem coelo tua, nate, reponis,
Quo semper potiaris habes, sine fine beatus
8 (3C) Et sine mensura. Quod si dulcedine famae
Tangeris et stimulis etiam nunc pungeris istis,
Quam praeclara tuo stat gloria fixa labori!
Polliceor, veniet pretium tibi, nate, quod optas.
Illa vel invitum fugias licet, illa sequetur,
Ut sub sole vagum comitatur corporis umbra
Ipsa tui. Quocumque gradum tu flexeris, illa
8 Flectitur, et stat si steteris. Sic fama volentem
Nolentemque simul sequitur. Sed numquid ineptum
Dixeris arenti gradientem in pulvere, ut umbram
Aspiciat post terga suam? Non sanior ille est
Qui terit aetatem frustra corpusque fatigat,
Aut animum curis onerat, nihil inde reposcens
Ni laudem et vanos populi per compita ventos.
Quaenam igitur quaeres mea sit sententia? Dicam:
Ille eat, ut metam teneat licet inter eundum
Umbra sequatur iter, virtutis amore laboret:
Hic alius coelumque sibi sit terminus, et non
Gloria quae meritos sequitur sed spreta labores.

Fixa manet populo sententia tollere turbas
Regum, atque indignis sceptrum extorquere tyrannis,
Omnia ut ad paucos redeant, nam rege sub uno
Optimus est patriae status, et male vivitur inter
Regnantum sine lege greges. Tunc Africa tandem
Omnis ad unius redeat moderamina regis.
Caetera praetereo, nam quis te dignior alter
Littus Atlanteum rubrasque interiacet undas?
Munera quin etiam ne despice fortis amici;
Is tibi namque Apulis rapidum sub finibus ortum
Mittit equum bellis habilem, qui cursibus Austros
Aequat, et infesto venientia tela Tonante.
Iungit equo phaleras niveoque monilia collo
Aurea Samnitico quondam praerepta tyranno;
Addit et arma viro, rigidis fortissima venis
Quas aperit vario praefertilis Ilua metallo.
Aspice nigrantem galeam gladiamque nitentem;
Aspice quam tutum tegit ingens lamina pectus,
Ut faciles ocreae, variis ut purpura bullis
Intertexta micat, ferrumque obnubit opacum;
Ferreus ut fulvo stimulus splendescat in auro;
Ut procul hasta ferit, clypeusque ut vulnera curvo
Excutit obiectu chalybum. Romana deinceps
In bellum fer signa, precor; felicibus ista
Sumpseris auspiciis, magni Scipionis amicus
L1[O] Hoc petit ille volens, hoc te tua Roma precatur.
𝔸 Iunge fidem foedusque feri, sit faustus utrique
Iste dies, gemina semper celebrandus in ora
Europae, Libyaeque bonus." Sic ille locutus
Conticuit, vocemque simul vultumque remisit.
Tum rex blandus ait: "Vestrum, Romanae, libenter
Propositum amplector, nec amici munera tanti 1
Despicio vestramque fidem. Sed iungere foedus
In partemque novi subito transire pericli
Sponte mea vereor, nisi primum cernere coram
Magnanimum facis ipse ducem. Mihi summa voluptas
Victricem tetigisse manum, quae foederis obses
Fida sit, et pignus venturae in saecula pacis.
Scimus quanta quidem virtus, quam clara per orbem 1
Fama viri: nullus Romano illustrior usquam
Vivit in imperio, nullusque potentior alter
Flectere voce animos et pectora fronte movere.
Tangimur et meritis et nomine tangimur ipso,
Optamusque ducis congressum. Dextera dextrae
Haereat, atque oculis oculi, permixtaque verbis
Verba sonent, faciatque fidem praesentia famae.
Nam neque usque adeo sunt corda ferocia nobis
Pectore sub nostro, nec mens tam barbara vivit,
Ut non pulchra oculos moveant, spectatave virtus
Illiciat capiatque animos. At maxima regni

3

EXCLUDING:
89 Regia praefulgens {...}
629 Vivit et in aeternum vivet.

PREVIEW EXCLUDES:
4.**58** Ille habet aspectus
4.**94** Vincat amicitia.

PETRARCH

AFRICA

BOOK 3

PREVIEW BOOK 4

EPIC POEM .ORG

DIGITAL CLASSICS

THESE LINES HAVE CONVERGED TO TELL
A STORY THAT SATISFIES ME IN MY HEART,
WHERE ONLY THERE IT REALLY COUNTS.

INTERLEAVABLE

ONLY HEXAMETERS

language: Latin (xiv CE?)
base text: L. Pingaud (1872)
typeface: Kings Caslon by Dalton Maag

EPICPOEM.ORG 🇺🇸 801 lines 2.0

As some way-faring Man, who wanders o'er
In Thought, a Length of Lands he trod before,
Sends forth his active Mind from Place to Place,
Joins Hill to Dale, and measures Space with Space:

PRINT 2-SIDED: **19** to **28**

◆ mpiger astriferum postquam sol perculit axem
Et rapidos immisit equos, cessere trementi
Sidera cuncta fuga; consurgit maximus heros
Singula pertractans animo quae visa per umbras
Intulerat nocturna quies: “Cur dulcia patri
Oscula non rapui? Cur vertere terga parantem
Non tenui prendique manu? Cur ista ruit nox
Tam cito, nec licuit placito sermone morari?
Multa petiturus fueram, quibus ultima campis
Agmina concurrant, seu qua regione profundi,
Quantum in amicitiis fidei, quam barbara regum
Pectora fida forent, quanam tellure sepulchrum,
Quodve genus mortis sors imperiosa reservet
Vel mihi vel fratri, qui sit patruelis amati
Exitus aut fatum (nam pridem est cognita virtus),
Omnibus an soli mihi nunc iniuria carae
Impendat patriaeque nefas. At forsitan ista
Sit melius nescire mihi, ne conscia virtus
Adverso retrahat virtus sua carbasa vento.
I modo qua coeptum est, patriaeque ignosce furenti,
Nescit enim quid agat.” Sic secum fatus, amicum
Acciri propere Lelium iubet. Illicet ille
Affuit, atque oculos tacitus frontemque verendam
Suspiciens, immotus erat: “Carissime Laeli,
Magna animo volvuntur, ait; quae gessimus ambo
L1[I] Sufficiant fortasse aliis, at quantula res est
𝔸 Italicas inter clades miserandaque fata
Hispanas fregisse acies! Vacua ista periclo
Militia, et nostris quaesitum est dedecus armis
Ni coeptum peragatur opus. Timuisse videmur
Horrifici ducis aspectum et longinqua petisse
Praelia, non ausi patria concurrere terra
Moeniaque obsessae defendere dulcia Romae.
Exsiliumne fugamne hostes civesque vocabunt?
Nescio quid tibi nunc animi, nunc roboris insit.
Sed mediocre aliquid nequeo sperare: sit ergo
Incepisse aliis clarum et memorabile factum;
At mihi nil satis est, aliquid dum restat. Iniquam
Hannibalem removentem animam prius ipse videbo
Tot nostros placasse duces, Carthago profundo
Perfida subsidet, quam pectoris ira quiescat
Alta mei; moriarque libens, dum tristia possint
Morte nea aequari Poenorum vulnera nostris.
Numquid iusta Deus pro nobis tela movebit
Tantoram vindex scelerum? Num fulmina coelo
Descendent? Num periure densissimus Atlas
Telluris clypeus, mundi tutela nefandi,
Cedet sponte loco radice revulsus ab ima,
Serpentumque acies montesque immittet arenae
Ardentis, facietque viam spirantibus austris?

18 (7C) Circuit hinc oriens, et ripis antra pererrat
Umbrarumque choros. Necnon Phlegetontis adusta
Gurges aqua tacitique lacus oblivia Lethe
Funduntur; tristique animas qui transvehat amni
Puppe senex fusca residet, remoque gubernat.
Haec rex cuncta videt Stygius cum coniuge torva
Per tenebras longe aspiciens, et lurida pascit
Lumina suppliciis variis, saevosque ministros
Imperio exagitat. Cui Mors, cui tristia quaeque
Et Furiae et torto famulantur stamine Parcae.
Haec variis insculpta modis atque ordine miro.
A Superum regnis centrum perducta sub imum
Laelius aspiciens puro nil villus auro
Agnoscit, pedibusque premit quae rara putantur.
Inde procul magnae transcursis finibus aulae
Pervenit ad regem. Solio tunc ille superbo
Surgit, et amplexum cupide petit hospitis; inde
Considunt: placido mox Laelius incipit ore:
“Optime rex, tanto quem sors dignatur amico
Quantum non alium rediens sol littore ab Indo,
Dum petit Hesperium despectans cuncta cubile,
Aut videt aut vidit mens, aut, nisi caeca, videbit,
Suscipe, ne vanas abeant mea verba per aures.
Maximus in magno Scipio notissimus orbe
Te salvere iubet. Si quid sanctumque piumque
Est usquam, si pura fides, si cura decoris L1[I]
Durat apud gentes, populo sunt largiter uni 𝔸
Omnia, sed populi summam vir possidet unus.
Roma caput rerum, Scipio dux summus in illa est.
Haud equidem conficta cano. Nunc ille tuam, rex,
Poscit amicitiam. Vidisti qualia Poenis
2 (1C) Pectora sint, quam fluxa fides: mihi crede, secundos
Bellorum eventus, si quos Deus ille Deorum
(Avertat fortuna) daret, tibi pessima regni
Conditio, et multis obnoxia vita periclis.
Et modo terror eos, non spiritus ullus amoris,
Continet; at nulla Romanis certior ars est
Quam servare fidem, nil illa est carius. Amplae
2 Divitiae nobis dulces numerantur amici.
Testis adest parvo distans Hispania tractu,
Testis et Ausonia est; at tu nunc, Africa, nostram
Experiare fidem et populi promissa togati.
Ipse tibi nostra nihil opportunius usquam
Cernis amicitia; procul absumus, unde timeri
Taedia rara queant; si poscimur, ampla paratis
Classibus exiguo transmittimus aequora vento.
Nostra, ubi tempus erit, medio radiantia campo
Improvisa tuis occurrent hostibus arma.
Praeterea, nisi saeva viam quam sternimus ultro
Obstruit ac medios fortuna intercipit actus,

Discolor aspectu quam circum amplectitur Iris,
Pavonesque pedum dominae vestigia lambunt.
Proxima terrificae species armata Minervae
Virginis ut perhibent; dextrae cui longior hasta
Et cristam galea alta movens: hanc Gorgonis ora
Cristallinus habens clypeus tegit, inque tenebris
Prospectante Dea volitat nocturna volucris,
Cecropiusque nova frondescit campus oliva.
Haec cerebro prognata Iovis Venerisque pudendum
Illudit genus et primordia feoda sororis.
Nuda Venus, pelagoque natans ubi prima refertur
Turpis origo Deae, concham lasciva gerebat
Purpureis ornata rosis, volucresque columbas
Semper habens, nudisque tribus comitata puellis.
Quarum prima quidem nobis aversa, sed ambae
Ad nos conversos oculos vultusque tenebant,
Innexae alternis per candida brachia nodis;
Nec puer alatus, nec acutis plena sagittis
Post tergum pharetra deerat, nec mortifer arcus.
Ille unam ex multis iaciens in Apolline fixam
Liquerat; hic Superi rumpebant astra fragore:
Trux puer in gremium carae genitricis abibat.
Inde choris Dryadum nemus omne Diana replebat,
Oreades, Fannique leves Satyrique frequentes
Plaudebant in circuitu, multumque Dianae
L2[O] Dilectus viridi stertebat cespite pastor.
𝔸 Fonte miser nitido pulcherrima membra lavantem
Viderat Actaeon; rapido mox ipse repente
Dente canum laceratus erat: sibi cerva cadebat
Sacra Deae in Scythica non sic placabilis ara.
Ultima sed mater Cybele, cui gratior Ida
Nulla fuit tellus, magno grandaeva sedebat
Corpore consistens, clavibus sceptroque verenda;
Vestis honos variae, Phrygiisque ex turribus altam
Gestabat capiti sobolis fecunda coronam:
Namque omnes peperisse Deos ipsumque Tonantem
Hanc veteres memorant; liceat sed vera fateri,
Haec eadem saevos utero variante gigantes
Protulit infandas mundo per saecula pestes.
Curribus haec agitur domita cervice leonum.
At procul inferni moderator turbidus orbis
Sulfureo insistens solio, tenebrosa regebat
Tartara; quem iuxta coniux inamoena sedebat,
Rapta olim, ut fama est, Siculae sub vallibus Aetnae.
Hic dolor, hic gemitus animarum admissa luentum;
Et claustris distincta novem pallentia regna
Cernuntur, Stygiique nigrae stant gurgitis undae.
Tristior has Acheron fluctu perlabitur atro
◆ Concretam limo cogens fluitare paludem;
Cocytusque gemens lacryimoso flumine Avernum

19 (8C)

Num piger infames contorto vertice muros
Bagrada discutiet gelido violentior Istro,
Scelestasque animas ultricibus obruet undis?
Vicimus; imbelles teneant licet arma lacerti,
Bella Deus peraget periuria crebra perosus.
Iam tamen hinc humeris onus hoc incumbere nostris
Provideo, taedetque morae; sed multa necesse est
Scrutari et longe venientes cernere casus.
Africa tota odiis ardet: non littora portum,
Non domus hospitium praestat, non pabula terrae.
Quocumque intendas oculos, hostilia cernas
Omnia. Quae primum teneat navalia classis,
Miles agros? Ubi nostra duces tentoria figent?
Quis tutum monstrabit iter? Quis rura, quis urbes
Edoceat moresque hominum? Quis fluminis alti
Ad vada praecedat trepidantes ire cohortes?
Singula sunt igitur studio tractanda sagaci.
Id primum tentare velim: si barbara corda
Ulla fides habitat, nomen fortasse Syphacis
Audisti. Cunctos illum praecedere reges
Fama refert opibus, nec avorum sanguine quisquam
Altior incedit populisque vel ubere regni.
Is nobis tentandus erit, si fama Latini
Nominis in Libycos potuit penetrare recessus.
Flectetur forte alloquio precibusque benignis.
Barbara namque etiam nonnunquam gloria mulcet L2[O]
Pectora et agrestes animos. Ea littora nobis 𝔸
Hostilem in patriam transgressis, namque ea mens est,
Opportuna reor coeptoque accommoda bello.
Haec tibi cura datur, vir optime, nam tibi serino
Dulcis adest placidaeque vigens solertia mentis.
3 (2C) Perge animum placare ferum et mollire loquendo."
 Dixerat; is raptim religans a littore funem
Aequoreas superat fauces, qua littus Iberum
Dividit a Libycis pelagi brevis aestus arenis.
Illa dies Maura proram statione recepit;
Hinc propere ad regem. Niveis suggesta columnis
Atria surgebant; fulvo distincta metallo
3 Ordine gemmarum vario radiabat in orbem.
Hic croceos, illic virides surgere lapillos
Aspiceres; altoque **velut sua sidera tecto**
Signifer in medio sinuosi tramitis arcu
Aureus obliquos supremo culmine cursus
Assidue faciebat: ibi, **ceu lumina septem**
Quae vaga mundus habet, septem vafer ordine gemmas
Clauserat ingenio. Nondum lapis optimus Atlas;
Tardior haec, gelidoque seni magis apta placere
Illa minax longeque rubens; ast illa benignis
Ire videbatur radiis, tectumque serena
Luce coruscabat. Medio carbunculus ingens

Aequabat solare iubar, largoque tenebras
Lumine vincebat; mira virtute putares
Hunc proprios formare dies, hunc pellere noctes
Solis ad exemplum. Post hunc duo lumina motu
Splendebant parili, sed quod rutilantius ibat
Spectando subitos animis spargebat amores.
Cornua de fusco sinuans adamante deorsum
Impigra praecipiti celerabat luna meatu,
Atra quidem at radiis circum illustrata supernis.
Haec supra, horrificis diversa animalia passim
Vultibus et variis cernuntur sculpta figuris.
Cornibus intortis aries stat in ordine primus,
Devexa in tergum facie, **ceu moestus in undis**
Horreat egregix fluitantia membra puellae.
Inde ferox taurus, faciesque imposta natanti
Stirpis Agenoreae, iuvenum mox clara duorum
Corpora progenies Ledae, par nobile fratrum,
Quarta sed aequorei species venit horrida cancri,
Quem frons praerabidi sequitur metuenda leonis.
Post illum vultu it roseo pulcherrima virgo.
At gravis hinc illinc exstantia brachia librae
Instabiles paribus compensant passibus horas.
Scorpius hinc cauda perlustrat tecta minaci,
Ingentesque aperit choelas; hinc Thessala monstra
Semiviri informis species, cui vultus et armi
Sunt hominis, tensoque senex spectabilis arcu,
Horrifer occursu pharetraque incinctus eburna:
Infima pars quadrupes, iuxtaque assurgit in altum
Forma levis capreae, rutilo cui cornua in auro
Effulgent, fissoque riget pes ungue bicornis.
Post ingens nudi effigies, nimboque nigranti
Frons velata hominis, **velut aethere pronus ab alto**
Fundat aquas, factoque natant in gurgite pisces
Pectoribusque secant caudisque trementibus undas.
Signa poli duodena vago dum lumine raptim
Collustrant operique inhiant, et cuncta sequuntur
Undique fulgentes auro speciesque Deorum,
Et formae heroum stabant atque acta priorum.
Iuppiter ante alios angusta in sede superbus
Sceptra manu fulmenque tenens: levis armiger ante
Unguibus Idaeum iuvenem super astra levabat.
Inde autem incessu gravior tristisque senecta,
Velato capite et glauco discinctus amictu,
Rastra manu falcemque gerens Saturnus, agresti
Rusticus aspectu, natos pater ore vorabat;
Flammivomusque draco caudae postrema recurvae
Ore tenens magnos sese torquebat in orbes.
Nec procul ingenti diffundens cornua gyro
Atque agilem arcendis Neptunus ferre tridentem
Cernebatur aquis, pelagoque natabat in alto;
Tritonumque greges, Nympharumque agmina circum
Errabant procul, aequoreum venerantia regem.
Hinc quoque iussus equus percusso emergere saxo
Littoream pedibus rapidis pulsabat arenam.
Proximus imberbi specie crinitus Apollo:
Hic puer, hic iuvenis, nec longo tempora tractu
Albus erat sacer; ante pedes rabidusque fremensque
Stabat equus, quatiensque solum mandebat habenas.
At iuxta monstrum ignotum immensumque trifauci
Assidet ore sibi; placidum blandumque tuenti
Dextra canem, sed laeva lupum fert atra rapacem:
Parte leo media est, simul haec serpente refixo
Iunguntur capita, et fugientia tempora signant.
Necnon et citharae species augusta canore
Icta videbatur sonitum perducere ad aures,
Et pharetra atque arcus volucresqne in terga sagittae,
Cirrhaeoque ingens Python resupinus in antro.
Hic etiam Graiis Italisque optanda poetis
Dulcis odoriferae lauri viridantis in auro
Umbra novem placido refovebat tegmine Musas.
Illas carminibus varioque manentia cantu
Sidera mulcentes alterna voce putares.
Frater it hunc iuxta senior; frons ipsa fatetur
Argutum, virgamque gerit serpentibus atris
Intextam, caput insigni exornante galero;
Circumdantque pedes nitidis talaria plumis.
Gallus adest vigil et curvo cadit Argus ab ense.
Ad laevam nova sponsa sedet, facieque superbit
Egregia, et rare laetatur imagine dotis.
Haec prope Gorgonidum stat fubula nota sororum
Anguicomumque caput fraterna Perseus harpe
Obtruncans fisus speculo, et cervice reflexa,
Marmoreusque senex atque ortum sanguine monstrum
Alatus sonipes, et Musis fons sacer almis.
Necnon funerci post haec Mavortis imago
Curribus insistens aderat furibunda cruentis.
Hinc lupus, hinc raucae stridentes tristia dirae
Cassis erat fulgens capiti, manibusque flagellum.
Hinc ignominiam, compertaque furta dolosae
Coniugis aspiciens Vulcanus abire parabat;
Sed pede lentus erat claudo: quem turba Deorum
Vidit, et obliquum riserunt astra maritum.
Cornua tollentem coelo, facieque rubentem
Pectora sideribus distinctum pansa videres.
Hispida crura rigent; pedibus terit antra caprinis,
Et pastorali baculum fert more recurvum;
Texta sibi ex calamis sonat ingens fistula septem.
Parte alia sua sceptra gerens regina Dearum,
Cara Iovis soror et coniux augusta sedebat;
Hinc sublime caput velatum est nube decora

Viribus aut propriis aut urbibus esset amicis,
Destituit patriam lacrymans, caramque cubilis
Consortem, et passus terra casusque tremendos
Erroresque vagos et mille pericula ponti,
Impiger Ausonias tandem tamen attigit oras.
Isque, ubi belligerum Latii sensere coloni
Troiugenam, externoque viro Lavinia pactos
Reddidit amplexus, sacro pia flumine membra
Deseruit moriens. Puer hunc excepit Iulus
Succedens, illumque alii. Sic omnia regum
Tempora fluxerunt longam qui moenibus Albam
Sub sceptris habuere suis; ad Tibridis undam
Donec magnanimus posuit nova moenia pastor
Ultor avi, vindex scelerum, quem nostra parentem
Dixit et aethereas defunctum traxit ad arces
Posteritas, raptoque tulit sua thura Quirino.
Fundamenta vides urbisque exordia nostrae.
Quos tibi nunc sermone duces, quae nomina fando
Exsequar? Innumeram video concrescere turbam.
Praecipue ex quo libertas tulit ampla virorum
Semina nobilium, et tranquilla pavit in urbe
Ingentes animas, stellatae sidera noctis
Et pelagi fluctus et arenas littoris ante
Enumerem, quam cuncta quibus mea Roma superbit
Nomina clara ducum, Curios fortesque Camillos,
Et Paulos bello claros, Fabiosque trecentos
Quos simul una dies patriae subduxit egenti;
Torquatosque truces, Lepidos, durosque Catones,
Fabricios modico contentos, inclyta cursu
Nomina quaeque dedit coelo demissa volucris,
Marcellosqne animi illustres, Gracchosque feroces;
Et Regulos fidei plenos, quae nomina belli
Fama tulit pridem vestras, nisi fallor, ad aures;
Et qui magna procul transcendunt omnia summos
Scipiadas, quos alma domus Cornelia coelo
Extulit, atque hominum superis aequavit alumnos:
Unde ducum dux ille genus trahit; est mihi magnus
Enumerare labor vel nomina sola domorum.
Quod si gesta velim percurrere digna relatu
Quantus erit! Non usque adeo mihi ferrea lingua est,
Nec tibi sunt aures. At ne fortasse putetur
Exemplo carnisse fides, quam vestra Philenis
Fratribus altisono cecinerunt carmina cantu,
Pauca sed e pleno longe repetentur acervo.
Namque olim aut vento terram impellente latenti
Aut causa quaecumque alia, praerupta vorago
Romano patefacta foro conterruit urbem.
Stabant attoniti circum pleno agmine patres:
Undique sollicitam praegrandia volvere saxa ◆
Vulgus anhelabat: pars convectare canistris

L1[O] 𝔹

Cura tenet dubii, finesque excedere avitos
Circumfusa vetat regio fecunda tyrannis.
Iuissem visurus eum, nec gloria facti
Parva foret tantum quaesisse per aequor amicum.
Ille igitur quem degeneris non ulla morantur
Frena metus, quem ferre mali patientior aetas
Aspera quaeque monet, si nostri est cura, per undas
Tuta via est, sociam, si quid mihi credis, ad aulam
Colloquium petat, et sermone fruatur amico.
Interea tamen ad nostras accedere mensas
Umbra monet crescens et pars extrema diei."
Dixit, et exsurgens solio dextramque benigne
Apprendens, stratis sublimem ex more locavit
Purpureis. Notum mox ampla per atria signum
Dat tuba. Conveniunt famuli, turmaeque frequentes
Discurrunt: non una dapes, non pocula simplex
Cura fuit variare viris; pars aurea gestant
Vasa manu, pars cristallo splendentia puro.
Ast alii effossos gemma crateres in ampla
Implebant spumante mero, quod miserat olim
Ipsa parens Meroe Phoebo succensa propinquo.
Ardescit splendore domus fremituque redundat.
Talis apud mensas (nisi testem spernis Homerum)
Coena fit Alcinoi: sedet illic blandus Ulysses,
Laelius hic hospes mellito affabilis ore.
Vixdum finis erat dapibus, cum comptus in ostro
Astitit ante oculos iuvenis, patrioque canoram
Increpuit de more lyram dulcedine mira.
Obstupuere omnes, sonitum mox verba sequuntur:
"Maximus Alcides postquam fera monstra per orbem
Perdomuit fecitque viam sibi vivus ad astra,
Evacuans saltus Nemeos Lernamque paludem
Terribilesque diu umbrosi colles Erymanthi,
Faucibus Hemoniae scissis, clarisque duabus
Urbibus eversis, stratisque bimembribus altis,
Et caeso Geryone ferox, dignatus ad istas
Ferre gradum terras et nostra pericula tandem
Discutiens, patriis Antaeum exstinxit in arvis:
Libertas hinc nostra venit, teterrima pestis
Herculea compressa manu, tuta omnia late
Liquit, et insolitis patuerunt rura colonis.
Omnibus exactis, pacati conscius orbis
Ipse sibi, limenque petens interritus Orci
Cominus horribilemque ausus spectare Megara,
Haud procul a nostris, memorandum, finibus alte
Erexit geminas pelago turbante columnas,
Utque pererrati foret illuc terminus orbis
Edixit; fueratque diu: sed nuper ab Arctho
Vesanus veniens iuvenis, convellere metam
Est ausus, nomenque ideo mutare nequivit

Herculis auctoris. Libyae cui rura tenenti
Longaevus nimioque Atlas sub pondere fessus
Deposuit coelum ac stellas. Sic ipse quievit,
Nec sibi longa quies: nam mox dulcedine captus
Heu miser, atque oculos ausus vidisse Medusae,
Vertitur in scopulos. Nunc stat quem cernimus ipsi
Magnus, et ingenti tellurem contegit umbra,
Immensoque iacet spatio porrectus, et astra
Vertice tangit adhuc. Illum nix hospita semper
Et nimbi atque aurae quatiunt, et fulmina, et imbres.
Non tamen ipse diu post casum mansit inultus:
Ultor ab Arcadia nam Palladis arte tremendi
Colla tulit monstri; Libycas cruor ille nefanda
Infecit sanie tabi stillantis arenas.
Sic nocuit mundo vivens moriensque Medusa.
Post regina Tyro fugiens his finibus ampla
Moenia construxit, magnam Carthaginis urbem.
Ex re nomen ei est. Mox aspernata propinqui
Coniugium regis, cum publica vota suorum
Urgerent, veteris non immemor illa mariti
Morte pudicitiam redemit. Sic urbis origo
Oppetiit regina ferox; iniuria quanta
Huic fiat, si forte aliquis (quod credere non est)
Ingenio confisus erit, qui carmine sacrum
Nomen ad illicitos ludens traducat amores.
L1[I] His igitur fundata modis urbs tempore crevit
𝔹 Exiguo, at rebus semper coniuncta secundis
Invidia excivit validas in praelia gentes.
Tunc acres vixere viri, quos inter amore
Insignes patriae fratres Carthago Philenes
Nunc colit exstinctos, numerumque auxisse Deorum
Aestimat et gemini veneratur numinis aram
Hi patriae vitam cupidi si forte negassent,
Plura Cyrenaeo cecidissent millia campo.
Ultima nunc bellis agitur ferventibus aetas,
Nec mare quod saevit medio, nec iuncta Charybdi
Scylla rapax Italis Poenos a finibus urget.
Hannibal aeterno dignus cognomine montes
Perfregit Latios, atque invia rupit aceto
Saxa prius, stravitque viam legionibus aptam.
Hic ubi silvestres soleant titubare capellae
Concursum est totiens, iam sanguine rura madescunt,
Iamque rubent fontes, Italis iamque altior arvis
Exserit herba caput, subito demissus ab astris
Cum iuvenis memorandus adest patriaeque ruinas
Fert humero. Videt hunc claris Hispania factis,
Africa iamque audit. Sic nunc incerta duorum
Stat fortuna ducum, sic iam sub pondere nutat.
Finis erit quem fata dabunt, sed magna parantur." ◆
Huc ubi produxit carmen citharista, repente
22 (11C) Subticuit, digitoque lyram percussit inanem.
Plausus ad haec sequitur procerum populique faventis,
Rexque iterum: "Lybicos audisti ex ordine casus,
Hospes, ait; nostraeque vides primordia gentis.
Gratia si dictis est debita, vestra retexe
Principia, vestrosque duces." Hic leniter ille
Subridens: "Quam congeriem, rex optime, rerum
Exigis? An breviter nostros audire triumphos
Forte putas? Brevior narrantibus exeat annus.
Tu petis angustae conferri in tempora noctis
Cuius magna retro pars est, cum lingua volentem
Deserit, impediunt curae, somnusque laborque;
Non vacat haec inter tempus sermone tenere.
Quis facile Italiam per saecula longa frementem,
Tuscorumque acies, et tot Samnitica bella,
Ac totiens verso fugientes agmime Gallos
Explicet? Aut nostros et in hac tellure labores
Et pelagi medio, quo fors contraxerat ambas
Protinus infesto coeuntes remige classes?
Aut quas infelix passa est Hispania clades
Plena cadaveribus nec habentia flumina cursum;
Assidueque novis fumantia caedibus arva
Quae nostri fecere duces? Annalibus altis
Tantarum capitur vix pars millesima rerum.
Quos si forte iuvat, Tarpeia mittet ab arce
Scipio transcriptos; ibi nam custodia templi L1[I]
Publica nostrorum servat monumenta laborum. 𝔹
Illic multa leges, quae sint licet ampla, putato
Esse minora tamen vero; nec teste citato
Est opus: acta patent. Scriptorum copia nunquam
Romano fuit in populo, quos Graius abunde
6 (5C) Orbis habet. Nostris facere est quam scribere multo
Dulcius, atque aliis laudanda relinquere facta
Quam laudare alios. Quin augustissima libris
Si quibus interdum videas quae gessimus illos
Externae scripsere manus. At Graeca Latinis
Addita res nequeunt tantas aequare loquendo
Ingenia: hoc maneat vestro sub pectore certum.
6 Nunc, quantum nocturna patet sermonibus hora,
Principia expediam. Teucrorum a sanguine longae
Gentis origo venit, victrix quem Graecia bello
Dicitur ad patrios muros sparsisse bilustri.
Et fortasse aliquis iam tanti criminis ultor
Natus in Italia est, sed nunc ad coepta revertor.
Naufragio ex tanto vixque ex tot millibus unus
Integer enavit sine crimine: namque ubi Troiae
Matris adhuc Phrygio fumabat littore bustum,
Iamque cinis facilem incipiens glomerare favillam,
Inclutus et claris multum spectatus in armis
Dux Anchisiades, cui non via prona salutis

Petrarch Africa

Persuasum est multis hominem hunc descendere coelo:
(Nam quid cuncta sequar? Piget illa minuta referre,
Fabula sed vulgo nota est) pulcherrimus anguis
Observatus enim matris persaepe cubili
Dicitur, et multis visus movisse pavorem;
Suspicioque frequens hinc iam vulgata per urbes
Divini partus oritur, cui scilicet ipse
Editus in lucem puer et mox maximus idem
Vir similis nulli divinis rebus apertam
Atque animo facit ecce fidem, spectataque rursus
Relligio, et vitam mos observatus in omnem.
Namque ubi sol oritur, solus solet ille remotis
Omnibus in cellam Iovis, augustissima nobis
Tarpeio quae colle sedet, cui sacra paventes
Rite sacerdotes celebrant, securus ad aram
Intrare, et limen foribus servare reductis.
Hic quasi multa loquens tempus terit; inde repente
Digreditur, summosque animos portendere vultum,
Coelestemque oculos videas praeferre vigorem.
Ipse spei plenus, si quid tunc instat agendum,
Aggreditur, certosque solet promittere magnis
Successus bellis, veluti sibi numine ab ipso
Promissos. Multis equidem sic pectora campis
Accendit, tribuitque animos, et posse coegit
Quod modo non poterant. Vires mens firma ministrat,
L1[O] Nilque valent artus, nisi quod dedit illa valere.
ℂ Saepe ego conspexi quum iam ferienda retrorsum
Terga darent acies, et signifer ipse trementi
Vix regeret vexilla manu, rapuisse magistro
Pila ducem pavido, et medias penetrasse phalanges
Clamantem: "Deus ecce praeit. Sequimurne vocantem
An fugimus? Sequar ipse libens, victoria soli
Continget promissa mihi; et, si fata vetabunt,
◆ Unus ego emoriar. Vos en fuga libera, post me
Vivite degeneres, aliter moritura iuventus."
His dictis rediisse animos, et pectora morti
Opposuisse viros, sic vincere saepe coactos.
Tantus amor ducis est, tantus pudor urget in arma!
Namque ubi perpendunt quanta est constantia menti,
Quanta fides Superum, quam praesens Iuppiter illi,
Consistunt, iussuque Dei remeare putant se.
Haec propter cum multa adeo tractaverit olim
Ardua, nulla acie victum dum primus in illa
Dux foret assiduis meminerunt saecula bellis.
Casibus hic quoque nunc quantum sibi forte futuris
Praesumat, seu quos iubeat sperare laborum
4.150 Eventus audire velis, Carthaginis altae
Moenia iam quatit ille animo, iam scandere in arcem
Cogitat, ac pelago titubantem involvere Byrsam.
4.153 **Ut leo seu nitidam in pratis errare iuvencam**
Praecipiti stimulante fame, seu turbidus hostem

23

7

7

25

Petrarch Africa

Tellurem magnasque trabes. Nil molibus illis
Cum fieret, simul ira Deum manifesta moveret,
Consilio Superum visum est compescere pestem.
Dum pavidi responsa petunt, consultus aruspex:
O praeclara novis gens, inquit, territa monstris,
Hoc specus explendum est, non qua ratione putatis.
Quid iuvat aggestu lapidum et telluris inani
Flectere velle Deos? Non si Tarpeius in imas
Sexque alii latebras descendant ordine colles,
Ac super incumbat gravis Apenninus et Aetna,
Finis erit; sunt quae vobis pretiosa dehiscens
Fossa petit, paucis plenus concurret hiatus.
His dictis riguere animi, pallorque per omnes
Moestus erat. Multi gemmas aurumque ferebant,
Argentumque alii, namque haec meliora putantur
Inter inexperta et verorum ignara bonorum
Corda hominum, quos caeca ligat terrena libido,
Nigraque corporei quos carceris occupat umbra.
Unus ibi ante alios iuvenum fortissimus alte
Exclamat: Quae tanta animis ignavia caecis?
Vilia pro claris, pro magnis parva tulistis.
Nil opus est auro, foedis quod terra cavernis
Evomit, aut lectis inter deserta lapillis.
Unum ego vos moneo: nobis virtute vel armis
Nil melius tribuisse Deos; haec summa profecto,
Hic vere Romana bona, et si summa reposcunt, L1[O]
Arma virumque dabo. Dicens haec, lumina coelo ℂ
Erexit, templumque Iovis quod praesidet arci
Suspiciens, tendensque manus sursum atque deorsum,
Atque omnes superosque Deos Manesque precatus
Ad quos tendebat, validum calcaribus ultro
Urget equum, barathroque volens infertur aperto.
Arma ruente viro lucem sonitumque dedere;
Fit strepitus, coeunt ripae et iunguntur in unum,
Vixque tremens profugae pars ultima transilit hastae.
Ceu quondam immodico coelum splendore dehiscit,
Et velut aetherei reserat penetralia mundi,
Inde repentino transcurrens turbine flamma
Visa fugit, coeloque redit sua forma sereno.
Hic tibi vir quantus, patriae quem reddere vitam
Ac vivum terrae liceat dixisse cadaver,
Cernis et armatum Stygios invisere lucos.
Curtius in nostris fuit hic annalibus ingens.
Vis referam Decios? Quorum prior ille Latinas
Forte videns acies nostrorum terga prementes
Constitit, ingemuitque ferox; mox magna precatus
Numina, devotum medios se misit in hostes
Vittato capite, et succinctus more Gabino.
Ipse quidem ingestis prosternitur undique telis. **3**.600
Nobis morte sua victoria contigit illo **3**.601

Certa die, secumque simul mens crea tremorque 24
Omnis in adversos subito transisse Latinos
Creditur: ipse habitu horrifico spectabilis, atro
Celsus equo specieque humana augustior ire
Visus erat. Decius parvo post tempore natus
Iure velut proprio pugnantibus agmine Gallis
Rettulit et nomen patris et pia facta secutus.
Quin etiam clara compellans voce parentem
Traditur ad mortem indubiam, per tela, per enses,
Gallorumque aciem et cuneos penetrasse frementes:
Secum ad victores fuga transiit, et metus, et mors.
Tertius inde nepos, ut avitis atque paternis
Accedat titulis, quamvis obscurius illi
Fama dedit nomen, simili pietate Lucanas
Stravit opes, parili descendens tramite ad umbras.
Sic tribus in campis totidem patet ordine cives
Et palmam peperisse nece, et periisse volentes.
O genus eximium, dignum cui saecula cuncta
Rite canant laudes, cui nulla oblivio sensim
Obrepat, serosque vetet celebrare nepotes.
Caetera nota tibi, ac passim vulgata relinquo.
Vidisti, neque etenim tam longa intervenit aetas,
Ut nequeas vidisse quibus fortissimus olim
Regulus expositis servarit sacra fidemque
Suppliciis, quanto patriae est inflammatus amore.
L1[I] Heu bene nate senex, nunquam tua fama peribit;
ℂ 628 Tu moreris, tamen illa tibi mansura superstes
630 Quanquam quid genera atque viros memorare necesse est?
Cum saepe ad certam legiones currere mortem
Viderimus monstrante duce et sua fata docente,
Ire licet clamante viro, vetitumque redire est;
Nec flexisse animos, ideo nec lumina quemquam, 8
Praerapidoque leves iuisse in vulnera saltu.
Romunum est, si nescis, opus contemnere casus
Fortuitos, placide venienti occurrere morti,
Spernere quae gentes aliae mirantur et optant,
Contra autem amplecti quae formidanda videntur;
Vincere supplicia et tristes calcare dolores,
Sponte mori potius quam tristem degere vitam." 8
Dixerat; ille autem medio interruptus: "Et aufers
Plurima; quid regum vestrorum extrema relinquis?"
Hospes ad haec: "Fateor, fortunas quaerere regum
Regius est sermo; tamen haec brevitatis amore
Transieram; tibi sed suspecta silentia forsan.
Neve putes ideo quod nostris regibus ausi
Petrarch Insultare sumus; nos forte cupidine praedae
Africa Incensos nomen sceleri quaesisse decorum.
3.650 Accipe vera rei fuerit quae causa novandae.
✦ Libertas optata diu nunquamve petita
3.652 Mulcebat splendore animos, sed sceptra premebant,

Explicat impexum, quoniam cassisque sudorque
Et labor assiduus prohibent, animusque modesto
Contentus cultumque tinens transisse virilem.
Celsior est aliis, quotiensque ad praelia ventum est,
Se procul ipse suis sublimi vertice praestat.
Terret et hostiles acies, spem quippe metumque 57
Pectoris est qualem petit ingens spiritus aulam. 59
Caetera conveniunt. Humeros et brachia cernas
Militis altifici; licet inter millia mille
Videris hunc, verum valeas agnoscere regem.
Iste decor nimius multos trepidare coegit,
Immemoresque sui tenuit dulcedine quadam
Insolita tacitosque diu, conceptaque verba
Distulit, aut alio deflexit calle loquentes.
Pulchrior est etenim mortali corpore longe
Atque hominem supra; vix illum fulgidus aequat
Iuppiter aut puro pharetratus in aethere Phoebus.
Ista tamen quia parva viris, spernendaque formae
Commoda sunt, sileo. Vultus fortasse serenos
Ipse suos cernes, verisque minora locutum
Me dices; dutur haec illi nam gloria soli:
Nominibus quia cum noceat praesentia magnis,
Hunc super attollit. Cuius si quaeritur aetas,
Nondum terdenum, fateor, pervenit ad annum;
Omnis in ascensu est crescens cum tempore virtus.
Iam sua nunc senibus gravitas imitanda severis L1[I]
Atque iuventuti levitas optanda sereniae est. ℂ
Hostibus asperius nihil est, nil dulcius inter
Carorum affectus, sive illum tela moventem,
Sive armis positis vultus spectabis apertos,
Quid potius deceat dubites. Hunc prospera nunquam
Extulit, aut stravit iaculis fortuna molestis.
Unus utrobique est; eadem mens permanet et frons
Rebus in ambiguis, rebus tranquilla secundis.
Spernit opes, populi ventosos spernit honores,
Gloria vera placet. Dulces conquirit amicos,
Hae sibi divitiae sunt, quas solet ille perennes
Qua peperit servare fide. Modo fama per omnem
Volvitur Hesperiam iuvenem venisse supernis
Dis similem, cui vis hominum non ulla resistat,
Quique etiam placida quoscumque subegerit armis 93
Vincitur ut coelo species telluris opacae, 95
Florida sic omnes tellus premit Itala terras;
Utque nitet coeli pars purior una sereni,
Italia sic Roma potens praefulget in ipsa;
Solque velut radiis fulgentia sidera vincit,
Scipio sic omnes superat: stat vera fateri. 4.100 Petrarch
Non illum nostro iuvenem de more creatum Africa
Dixeris, atque ideo non omnia falsa locuta est
Fama virum super astra levans; nam protinus alto 4.103

"Magna quidem memoras; video quantum infima summis,
Et quam sint Romana aliis distantia fata.
Sentio praeterea quid femina vestra pudica
Morte velit, ne cuncta sibi iam candida Dido
Arroget, aut iuvenis terrae demersus iniquae.
Omnia ne nostris contingant clara sepultis
Fratribus occurrunt genitor natusque neposque.
Unum de cunctis miracula maxima transit,
In turbam potuisse animos descendere tantos.
Plus hominem suprema dies quam caetera terret;
Hunc virtus praedura solet minuisse pavorem,
Vix tamen haec paucis usquam vix contigit uni.
Publica sed vobis eadem est, statque unica vestris
Mens exercitibus pro libertate tuenda
Recta fronte mori. Sed quod super omnia longe
Nosse velim, egregii vitam et ducis acta moderni
Praeteris: hoc igitur, precor, hoc edissere nobis,
Qui mores, quae forma viri, quis pectoris hospes
Est animus, que maiestas iuvenilibus annis
Insita (namque unum nobis huc crebrior illum
Fama tulit); tum praecipue quae gessit Ibero
Nuper in orbe refer. Tibi si notissima posco,
Omnia si praesens spectasti, et cernere soli
Cor licet arcanum, quoniam nil protinus ardens
Celat amicitia; at tu festina parumper.
L2[O] Nox subsiste, precor, Lelius dum pulchra relatu
ℂ Eloquitur; teneat niveos Aurora iugales,
Et contenta senis gremio iacuisse mariti
Det spatium verbis, solitoque iocosior ille
Uxorem roseam complexibus illiget arctis."
Vidit ut intentos animis atque auribus omnes
Laelius, et nullo concussa silentia motu,
Incipit: "Heu! quanto tam grandia iussa sequenti
Est opus eloquio! Mihi non facundia torrens
Largaque Cecropiae contingit gratia linguae.
✦ Maximus insano iuveni vigilavit Homerus,
Rusticus egregio vigilat nunc Ennius, atqui
Dignus ut hic Graio, sic dignior ille Latino
Vate fuit; praecone autem fortassis Achilles
Indiget, hic nullo. Surget sua fama sine ullis
Artibus, inque dies crescunt praeconia, nec me
Fallit amor; veniet tempus cum libera coelo
Fama virum tollat, stimulus nunc forsitan ille
Invidiae; sed grata magis iam coepta sequamur.
Nullo unquam natura viro tam larga fuisse
Creditur. Aethereo corpus splendore nitescit:
Imperiosa ducem frons arguit aspera blandum,
Unde simul vibrant unum duo lumina fulmen
Quod nullus sufferre queat; coma densa per armos
Protinus ad solem ventis ferientibus aurum

25 Efferaque imperiis urgebat praemia duris.
Impendens capiti miserorum et torpor inertes
Ceperat immemoresque sui. Pudet illa referre
Pertulimus quae moesta domi, pudet omnia rursus
Dicere quae campis alienis castra sequentes
Rege sub infando iugulis sumus impia passi,
Mancipia et segnes animae; nihil ille putabat
Per scelus horrendum titulos quaesisse superbi,
Criminibus ni saeva novis cognomina mundo
Ingereret, patriaeque suae; proh! qualia monstra
Millia tot pariter quibus omnia pervia virtus
Fecerat, ac turbam cui tot fortuna parabat
Et cui tot reges populosque subegerat, unum
Indignum timuisse caput, nutusque profanos
Observasse sacris pro legibus. Haud ita regem
Mellificae venerantur apes, fucosque nocentes
Atque leves culices arcere a finibus ausae,
Quae dominum mellis trepidum saepe atque paventem
Excludunt prohibentque aditu, pecudesque canesque
Confodiunt; omnes regem tamen intus inermem
Exiguumque timent, illum admirantur, et illum
Militiaeque domique colunt, et regia semper
Atria circumstant, humerisque in nubila tollunt;
Nos quoque sic nostri timor et reverentia regis
Continuit, donec permixta superbia luxu
Crevit et intumuit turpis luxuria fastu. L2[O]
Tum mora nolla viris visum est succidere ferro ℂ
Hanc saniem, medicasque manus in vulnera ferre.
Quaeque sub imperiis stetit inconcussa superbis
Victa sub obscoeno cecidit patientia facto.
Regius infami iuvenis praecordia flamma
9 Succensus, vulnusque trahens malesanus acerbum,
Nocte sub ambigua matronae limina castae
Intrat, et exceptus placide, nil tale verentem
Vi superat. Voti compos spoliumque pudoris
Feminei referens et opacae gaudia noctis,
Laetus abit, furti tacite sibi conscius acti.
Illa dolens, vitamque simul corpusque perosa,
9 Et membris irata suis: Vas vile pudendae
Femina luxuriae vives, dicebat, et in te
Semper adulterii vestigia foeda manebunt.
Et poteris spectare torum quo rapta fuerunt
Omnia cara tibi, vir, virtus, fama, pudorque.
Quin obis, et tristem potius, precor, effuge lucem,
O anima infelix, inimicaque claustra refringe.
Haec ubi clam quaesta est, subito patremque virumque
Evocat, id siquidem cupiens, ut testibus illis
Corporis invisum liceat deponere pondus.
Roma patrem, longinqua virum tunc castra tenebant.
Cui dum forte redit properans iam patre reperto

Nuncius occurrit, dominaeque ex ordine, voces
Narrat atrox facinus, sed quod non noverat ipse
Evenisse domi, raptimque opus esse reductis
Patre viroque simul. Stupet ad mandata maritus
Coniugis, incertusque animi sub corde volutat
Quid sibi fata velint aut quid fortuna minetur.
Procedit diversa putans et limine primo
Invenit attonitum socerum, pariterque vocati
Ibant, et paribus curis alterna loquentes.
Ilicet adventu mulier commota suorum
Profundit lacrymas: mox percontante marito:
An ne satis sospes? — Minime, namque omnia, dixit,
Perdidimus pretiosa simul. Nil dulce remansit,
Praereptaque pudicitia haec periisse fatendum est
Heu misere. Stant foeda tuo, vir optime, lecto
Signa aliena viri. Fuit hoc violabile corpus,
Integer est animus; mors testis. Porgite dextras
Et praestate fidem scelus hoc ne turpis ad umbras
Afferat impunis, tumuloque insultet adulter.
Ex hoc indignans transactae crimina noctis
Explicat, atque adhibet verbis lamenta precesque.
Consolante viro moestam, facinusque negante:
Esse ubi mens pura est, ego me si crimine, dixit,
Absolvo, sceleris poenas evadere nolim,
Exemploque mei non vivet adultera Romae.
L2[I] Dixit, et eductum latebris qui veste latebat
ℂ Pectore sub niveo gladium moribunda recondit,
Et ruit in capulum, **velut hoc relevare pudorem**
Vulnere prostratum valeat. Sic nota parentem
Fama refert volucrem proprio de sanguine natos
Exstinctos dirae morsu serpentis ad auras
Tollere, et illorum exsequiis impendere vitam.
Horrida conclamant cernentes vulnera, luctus
Exoritur, tremuitque domus sub murmure tanto.
Brutus ibi solus lacrymas et inania verba
Castigat, vir egregius, celata sub alto
Pectore cui virtus ingens erat. Ille cruentum
Fervidus educens spumanti vulnere ferrum
Attollensque manu: Superos summumque Tonantem
Iuro, ait, huncque olim castum intactumque cruorem,
Quod flammis ferroque genus, sobolemque, domumque
Regis et invisum caput ac diadema superbum,
Nunc, posthac semper, mihi dum lux ista manebit,
Persequar aeternis odiis, nec regna tenere
Ille potest, poterit manus haec dum tela movere.
Petrarch His dictis alios eadem iurare coegit.
Africa Mirantes unde haec audacia tanta repente
3.750 Pectore sub Bruti, vel quo de fonte veniret,
◆ Convocat hic cives, triste et mirabile visu,
3.752 Protrahit in lucem populo spectante cadaver,

26 (12C) Ostenditque aliis gladium pulmone tepenti
Undantem, pectusque aliis, vulnusque profundum
Admonet; hunc natae, iubet hunc meminisse sororum:
Coniugis ast alium, pignus cui norat amoris
Esse domi praedulce aliquod, quo regia pergunt
Acta docet, fastuque ferox adiuta libido.
Ira dabat stimulos et rebus consona verba,
Purpura caede madens, pallorque et frigida membra,
Et patris atque viri spectacula cruda movebant,
Omniaque exsuperans fortis violentia Bruti.
Illum igitur quacumque gradum deflexerat, ingens
Turba sequebatur ferro succincta virorum,
Femineique greges crudelia fata gementes
Quis fuerat celebri spectata Lucretia fama.
Quid moror? Historia est multarum maxima rerum.
Hoc duce pelluntur reges, exsulque senexque
Tarquinius moritur, nati omnes, diraque conjux
Supplicium scelerum non una morte tulerunt.
Corruit in cineres regis domus alta superbi.
Regnorum hic finis, post haec meliora sequuntur
Tempora, et hinc nostri libertas incipit aevi.
Annua perpetuos straverunt iura tyrannos,
Saevaque legitimae fregerunt sceptra secures,
Atque unum pepulere duo, geminata modestos
Ferre magistratus subito nova signa videres.
Primus init fasces auctor qui primus adeptae L2[I]
Libertatis erat; studio servavit eodem ℂ
Denique quo peperit. Natos qui regia mallent
Imperia, afflictos virgis truncosque securi
Compulit ad mortem: pro libertate serena:
Tam simul infelix genitor quam civis honestus,
10 (6C) Tam rigidus consul quam libertatis amator.
Idem post regis sobolem fera bella novantem
Regnaque vel tali repetentem iure paterna
Obvius excepit, iuvenemque superba minantem
Vulnere letali transfixam compulit Orco.
Sed dum torva fremens odioque accensus in illum
Irruit, alternae non vidit cuspidis ictum,
10 Ac pariter cecidere truces. At fortior illum
Immoriens Brutus resupinum corpore texit
Victor ad extremum. Sic immemor ille pericli
Eruit infandam inde animam, et ferus ultor: ad umbras,
Perfide, Tartareas ferro sequar, inquit, acuto.
Talia promeritum sexus simul omnis et aetas
Flevit, et insolitis strepuerunt rostra querelis;
Praecipue tamen ut proprium luxere parentem Petrarch
Ultoremque pudicitiae gratissima matrum Africa
Asmina, nec longum cessarunt moesta per annum. 3.800
Nunc manet his Bruti semper venerabile nomen. 3.801
Finierat: tunc rex iterum placidissimus inquit: 4.1

Ni renuis, nostroque nocet vetus ardor amori.”
Petrarch Hic humilem complexus heram, multumque diuque
Africa Ora salutiferis referentem tristia plantis
Sublevat illacrymans. Unde ista potentia caeco
Tanta Deo? Tantumne levem valuisse pharetram,
Ut iecur invicti per tot fera praelia regis
◆ Vulnere traiectum tenui prosterneret intra
123 Femineum imperium? Vultu tandem illa remisso
Dum meruit patria, nunc terror maximus idem,
Si mea post tantos unquam consurgere lapsus
Fata queant, spesque una foret post damna superstes,
Quid mihi vel longa potius contingere vita
Laetius, ad talem quam si translata maritum
Ducerer, et fausta subito crevisse ruina?
Sed quia fata premunt, et nostris debitus annis
Finis adest, mihi, care, animos attollere fractos
Desine; non tali pelago convulsa ratis nat.
Fortunae mihi nota fides: sat magna petenti
Dona dabis mortem, quae libertate retenta
Perferat hanc animam directo tramite ad umbras.
Romanum fugisse iugum mihi meta precandi est:
Caetera non ausim tibi, sed pro talibus ille
Rex Superum meritum grates exsolvat opimas,
Qui mea magnifico transcendere vota favore
Nisus eras.” Vultum haec dicens avertit, et illum
L1[O] Compulit in lacrymas iterum: “Sed parce dolori,
Parce, ait, et nostris oculis quos fletibus istis
Ante diem perimis; spes amplas fessa labansque
Mens refugit, terraeque iacens nil suspicit altum.
Tu tamen intendas animum melioribus, ibit
Forte alio fortuna nocens, aditumque relinquet
Ad magnos placata gradus, si dura, quod horret
Mens, omen sors illa vetat; tunc ultima sero
Mors dabitur promissa tibi, per sidera testor
Alta poli, regumque fidem Manesque Deosque.”
Talia vix tremulus confusa voce peregit;
Hinc sese vacuam tulit irrequietus ad arcem.
Quis queat instabiles animorum noscere fluctus
Quos ferus urget amor? Non illos turbidus aequat 1
Euripus, non Scylla fremens, non dira Charybdis.
Nempe procellosi malesanum pectus amantis
Nulla quies habitat, non lux tranquilla dierum,
Non sua signa poli, non noctis imago serenae,
Non ratibus clavum, non tutus littore portus;
Horrida perpetuo facies turbata tumultu,
Undique naufragium scopuli clademque minantes,
Impiaque adversis discordant aequora ventis.
Heu miseri, quibus huc subito volvantur et illuc
Incerti pelagi atque viae. Iam tecta supremi
5.166 Intima rex thalami secretaque limina solus
Intrarat, tacitusque sedens, dum singula secum

EXCLUDING:
58 Ille habet aspectus
94 Vincat amicitia.
388 Blanditias perferre {...}

PETRARCH

AFRICA

BOOK 4

PREVIEW BOOK 5

EPIC POEM .ORG

DIGITAL CLASSICS

THESE LINES HAVE CONVERGED TO TELL
A STORY THAT SATISFIES ME IN MY HEART,
WHERE ONLY THERE IT REALLY COUNTS.

INTERLEAVABLE

ONLY HEXAMETERS

language: Latin (xiv CE?)
base text: L. Pingaud (1872)
typeface: Kings Caslon by Dalton Maag

EPICPOEM.ORG 🇺🇸 388 lines 2.0

As some way-faring Man, who wanders o’er
In Thought, a Length of Lands he trod before,
Sends forth his active Mind from Place to Place,
Joins Hill to Dale, and measures Space with Space:

PRINT 2-SIDED: **29** to **34**

Finierat: tunc rex iterum placidissimus inquit:
“Magna quidem memoras; video quantum infima summis,
Et quam sint Romana aliis distantia fata.
Sentio praeterea quid femina vestra pudica
Morte velit, ne cuncta sibi iam candida Dido
Arroget, aut iuvenis terrae demersus iniquae.
Omnia ne nostris contingant clara sepultis
Fratribus occurrunt genitor natusque neposque.
Unum de cunctis miracula maxima transit,
In turbam potuisse animos descendere tantos.
Plus hominem suprema dies quam caetera terret;
Hunc virtus praedura solet minuisse pavorem,
Vix tamen haec paucis usquam vix contigit uni.
Publica sed vobis eadem est, statque unica vestris
Mens exercitibus pro libertate tuenda
Recta fronte mori. Sed quod super omnia longe
Nosse velim, egregii vitam et ducis acta moderni
Praeteris: hoc igitur, precor, hoc edissere nobis,
Qui mores, quae forma viri, quis pectoris hospes
Est animus, que maiestas iuvenilibus annis
Insita (namque unum nobis huc crebrior illum
Fama tulit); tum praecipue quae gessit Ibero
Nuper in orbe refer. Tibi si notissima posco,
Omnia si praesens spectasti, et cernere soli
Cor licet arcanum, quoniam nil protinus ardens
L1[I] Celat amicitia; at tu festina parumper.
Nox subsiste, precor, Lelius dum pulchra relatu
Eloquitur; teneat niveos Aurora iugales,
Et contenta senis gremio iacuisse mariti
Det spatium verbis, solitoque iocosior ille
Uxorem roseam complexibus illiget arctis.”
Vidit ut intentos animis atque auribus omnes
Laelius, et nullo concussa silentia motu,
Incipit: “Heu! quanto tam grandia iussa sequenti
Est opus eloquio! Mihi non facundia torrens
Largaque Cecropiae contingit gratia linguae.
✦ Maximus insano iuveni vigilavit Homerus,
Rusticus egregio vigilat nunc Ennius, atqui
Dignus ut hic Graio, sic dignior ille Latino
Vate fuit; praecone autem fortassis Achilles
Indiget, hic nullo. Surget sua fama sine ullis
Artibus, inque dies crescunt praeconia, nec me
Fallit amor; veniet tempus cum libera coelo
Fama virum tollat, stimulus nunc forsitan ille
Invidiae; sed grata magis iam coepta sequamur.
Nullo unquam natura viro tam larga fuisse
Petrarch Creditur. Aethereo corpus splendore nitescit:
Africa Imperiosa ducem frons arguit aspera blandum,
Unde simul vibrant unum duo lumina fulmen
Quod nullus sufferre queat; coma densa per armos

27 Segnior effigie; variis nam purpura gemmis
Intertexta tegit reginae pectora moestae,
Et dolor ipse decet miseram, nec compta placere
Tempore felici poterat magis. Ilicet ergo
Vulnus inardescens totis errare medullis
Coeperat, **aestivo glacies ceu lenta sub aestu,**
Cera vel ardenti facilis vicina camino
Liquitur. Ille tuens captiva captus ab hoste,
Victaque victorem potuit domuisse superbum.
Quid non frangit amor? Quis fulminis impetus illi
Aequandus? Iamque illa gradu provecta trementi
Est affusa ducis genibus, quem vultus et arma
Ediderant comitumque favor plaususque sequentum;
Arreptaque manu submissa voce locuta est:
“Si mihi victricem fas est attingere dextram
Captivae viduaeque tuam, per numina supplex
Cuncta, precor, miserere mei; nec magna rogaris.
Utere iure tuo, captivam mortis acerbae
Carceris aut duri licet hanc absumere sorte.
Est etenim mihi vita mori: lux ne ista placeret
Fata coegerunt statui nimis invida nostro.
Tu quodcumque libet iubeas, genus elige dignum
Mortis, et hoc unum prohibe, ne viva maligno
Servitio calcanda ferar. Sunt forte sorores,
Rex, tibi quas referat fortune iniuria nostrae
Ante oculos, invicte, tuos; namque et sua nobis **L1[I]**
Fata fuisse vides: succedunt tristia laetis.
Nec tamen ullorum fuerim praesaga malorum
Ipsa tibi; fausto in finem, precor, utere regno,
Et natis transmitte tuis, nullusque nepotum
Armet in insidias animum; mihi turbida regni
1 Ultima fortunae nimiumque adversa priori
Contigerint, damnisque meis lassata quiescat,
Mitior hinc aliis. Mihi sed Romana fuisse
Scis odia, armorumque solent me dicere causam
Materiamque unam belli, nec falsa queruntur.
Eripe ludibrio miseram, manibusque superbis
Eripe deque meae specie, rex inclute, mortis.
2 Tu cui fata favent, cui mens se devovet ultro
Videris.” Haec inter lacrymis perfundere terram
Coeperat, auratis suffigens oscula plantis.
Immemor armorum iuvenis, cui Martius ardor
Exciderat, gravidumque novae dulcedine formae
Pectus, et insolitis ardebant pectora flammis,
Suspirans: “Regina, precor, iam luctibus, inquit,
Pone modum, trepidumque animo seclude pavorem.
Parva petis, sed magna feres: nam forma genusque, **Petrarch**
Maiestasque animi dignam cui plura petitis **Africa**
Largiar insinuant. Igitur, regina, manebis
Et nostri memoranda tori per saecula consors,

28

Atria: non illo fuerat rex ditior alter
Dum fortuna fidem tenuit, nunc (fidite laetis)
Pauperior non alter erat: tamen omnia longe
Regia praeradians vincebat limina coniux.
Ille nec aethereis unquam superandus ab astris
Nec Phoebea foret veritus certamina vultus
Iudice sub iusto. Stabat candore nivali
◆ Frons alto miranda Iovi, multumque sorori
Zelotypae metuenda magis quam pellicis ulla
Forma viro dilecta vago; fulgentior auro
Quolibet, et solis radiis factura pudorem.
Caesaries spargenda levi pendebat ab aura
Colla super, recto quae sensim lactea tractu
Surgebant, humerosque agiles effusa regebat.
Tunc olim substricta auro certamine blando
Et placidis implexa modis **sic candida dulcis**
Cum croceis iungebat honos, mixtoque colori
Aurea candentis cessissent vascula lactis,
Nixque iugis radio solis conspecta sereni.
Lumina quid referam praeclare subdita fronti
Invidiam motura Deis, divina quod illis
Vis inerat, radiansque decor qui pectora posset
Flectere quo vellet, mentesque auferre tuendo,
Inque Medusaeum praecordia vertere marmor.
Africa ne monstris caruisset terra secundis,
L2[O] Haec planctu confusa novo modo dulce nitebant
Dulcius ac solito: **ceu cum duo lumina iuxta**
Scintillant pariter madido rorantia coelo
Imber ubi nocturnus abit. Geminata superne
Leniter aerei species inflectitur arcus.
Candida purpureis imitantur floribus almae
Lilia mixta genae, roseis tectumque labellis
Splendet ebur serie mira, tum pectus apertum
Lene tumens blandoque trahens suspiria pulsu
Cum quibus instabilem potuit pepulisse precando
Unde nequit revocare virum, tum brachia quali
Iuppiter arctari cupiat per saecula nexu.
Hinc leves longeque manus, teretesque sequaci
Ordine sunt digiti, propriumque ebur exprimit ungues.
Tum laterum convexa decent, et quidquid ad imos
Membrorum iacet usque pedes, illosque moveri
Mortali de more neges; sic terra modeste
Tangitur, ut tenerae pereant vestigia plantae,
Aethereum ceu servet iter. Sic nube corusca
Obsita magnanimum Venus est affata Tonantem,
Naufragio nati seu morte impulsa nepotis
Dulcis opem sperare patris, dum Troia per undas,
Dum subterraneo tremuit pia Roma tumultu.
Hac igitur forma nulli cessura Dearum
Occurrit iuveni mulier, nec cultus in illa

Protinus ad solem ventis ferientibus aurum
Explicat impexum, quoniam cassisque sudorque
Et labor assiduus prohibent, animusque modesto
Contentus cultumque tinens transisse virilem.
Celsior est aliis, quotiensque ad praelia ventum est,
Se procul ipse suis sublimi vertice praestat.
Terret et hostiles acies, spem quippe metumque 57
Pectoris est qualem petit ingens spiritus aulam. 59
Caetera conveniunt. Humeros et brachia cernas
Militis altifici; licet inter millia mille
Videris hunc, verum valeas agnoscere regem.
Iste decor nimius multos trepidare coegit,
Immemoresque sui tenuit dulcedine quadam
Insolita tacitosque diu, conceptaque verba
Distulit, aut alio deflexit calle loquentes.
Pulchrior est etenim mortali corpore longe
Atque hominem supra; vix illum fulgidus aequat
Iuppiter aut puro pharetratus in aethere Phoebus.
Ista tamen quia parva viris, spernendaque formae
Commoda sunt, sileo. Vultus fortasse serenos
Ipse suos cernes, verisque minora locutum
Me dices; dutur haec illi nam gloria soli:
Nominibus quia cum noceat praesentia magnis,
Hunc super attollit. Cuius si quaeritur aetas,
Nondum terdenum, fateor, pervenit ad annum;
Omnis in ascensu est crescens cum tempore virtus. L2[O]
Iam sua nunc senibus gravitas imitanda severis
Atque iuventuti levitas optanda sereniae est.
Hostibus asperius nihil est, nil dulcius inter
Carorum affectus, sive illum tela moventem,
Sive armis positis vultus spectabis apertos,
2 Quid potius deceat dubites. Hunc prospera nunquam
Extulit, aut stravit iaculis fortuna molestis.
Unus utrobique est; eadem mens permanet et frons
Rebus in ambiguis, rebus tranquilla secundis.
Spernit opes, populi ventosos spernit honores,
Gloria vera placet. Dulces conquirit amicos,
Hae sibi divitiae sunt, quas solet ille perennes
3 Qua peperit servare fide. Modo fama per omnem
Volvitur Hesperiam iuvenem venisse supernis
Dis similem, cui vis hominum non ulla resistat,
Quique etiam placida quoscumque subegerit armis 93
Vincitur ut coelo species telluris opacae, 95
Florida sic omnes tellus premit Itala terras;
Utque nitet coeli pars purior una sereni,
Italia sic Roma potens praefulget in ipsa;
Solque velut radiis fulgentia sidera vincit,
Scipio sic omnes superat: stat vera fateri.
Non illum nostro iuvenem de more creatum
Dixeris, atque ideo non omnia falsa locuta est 4.102

Fama virum super astra levans; nam protinus alto
Persuasum est multis hominem hunc descendere coelo:
(Nam quid cuncta sequar? Piget illa minuta referre,
Fabula sed vulgo nota est) pulcherrimus anguis
Observatus enim matris persaepe cubili
Dicitur, et multis visus movisse pavorem;
Suspicioque frequens hinc iam vulgata per urbes
Divini partus oritur, cui scilicet ipse
Editus in lucem puer et mox maximus idem
Vir similis nulli divinis rebus apertam
Atque animo facit ecce fidem, spectataque rursus
Relligio, et vitam mos observatus in omnem.
Namque ubi sol oritur, solus solet ille remotis
Omnibus in cellam Iovis, augustissima nobis
Tarpeio quae colle sedet, cui sacra paventes
Rite sacerdotes celebrant, securus ad aram
Intrare, et limen foribus servare reductis.
Hic quasi multa loquens tempus terit; inde repente
Digreditur, summosque animos portendere vultum,
Coelestemque oculos videas praeferre vigorem.
Ipse spei plenus, si quid tunc instat agendum,
Aggreditur, certosque solet promittere magnis
Successus bellis, veluti sibi numine ab ipso
Promissos. Multis equidem sic pectora campis
Accendit, tribuitque animos, et posse coegit
L2[I] Quod modo non poterant. Vires mens firma ministrat,
Nilque valent artus, nisi quod dedit illa valere.
Saepe ego conspexi quum iam ferienda retrorsum
Terga darent acies, et signifer ipse trementi
Vix regeret vexilla manu, rapuisse magistro
Pila ducem pavido, et medias penetrasse phalanges
Clamantem: “Deus ecce praeit. Sequimurne vocantem
An fugimus? Sequar ipse libens, victoria soli
Continget promissa mihi; et, si fata vetabunt,
◆ Unus ego emoriar. Vos en fuga libera, post me
Vivite degeneres, aliter moritura iuventus.”
His dictis rediisse animos, et pectora morti
Opposuisse viros, sic vincere saepe coactos.
Tantus amor ducis est, tantus pudor urget in arma!
Namque ubi perpendunt quanta est constantia menti,
Quanta fides Superum, quam praesens Iuppiter illi,
Consistunt, iussuque Dei remeare putant se.
Haec propter cum multa adeo tractaverit olim
Ardua, nulla acie victum dum primus in illa
Dux foret assiduis meminerunt saecula bellis.
Petrarch Casibus hic quoque nunc quantum sibi forte futuris
Africa Praesumat, seu quos iubeat sperare laborum
4.150 Eventus audire velis, Carthaginis altae
Moenia iam quatit ille animo, iam scandere in arcem
4.152 Cogitat, ac pelago titubantem involvere Byrsam.

29 Illi victores latratum in nubila tollunt.
Scipio turbatos cuneos atque arma frementes
Agnoscens, veritusque novi non parva duelli
Semina, discordes raptim ad praetoria turmas
Convocat, et verbo surgentes comprimit iras.
“Quando, ait, amborum virtus tam clara virorum
Eminet, ut cunctis longe post terga relictis
Officiat, sibi sola quidem vel debita neutri est
Fama vel ambobus, quod dignius esse putamus:
Nam prior est quem nemo praeit. “Sic ore sereno
Fatus, et amborum pariter viridante corona
Tempora circumdat; simul impetus omnis et ira
Concidit: hunc finem tristes habuere querelae.
Haud aliter quam quum validos in praelia tauros
Excitat invidia et dilectae candor amicae:
Cornua tentantur, truncis mugitibus aurae
Complentur; tunc ampla favent armenta duobus,
Et partem fecere boves: si providus iras
Praesensit rabidosque agnovit pastor amores,
Tempestivus adest, et blando murmure motus
Temperat ac pugiles victrici fronde coronat,
Et sua placatos procul inde per arva remittit.
Interea lacrymosa cohors, miserabilis, ingens,
Feminea audita est, gemitu sua moenia complens.
Hic pius infremuit iuvenis gessitque patronum
Ipse pudicitiae; tutae committitur arci **L2[I]**
Omnis ab incursu metuens sibi sexus et aetas,
Indigus auxilii populus; custodia sanctis
Est mandata viris, vetitumque sub ora venire
Femineum vulgus, quod lumina blanda pudori
Insultant, castique oculis flos carpitur oris.
3 Id modo permetuens longe captiva relegat
Agmina: proh! Superi, mortali in pectore quanta
Maiestas, spectate senem iuvenilibus annis.
Nam simul aetatis stimulos formaeque virentis **4.387**
Moenia magnanimus victor trepidantia Cirthae **5**.1
Ingreditur, patriosque lares et avita tuetur
Tecta libens, generis cara incunabula primi.
4 Milite confestim ad portas custode relicto,
Ipse altam cupidus raptim tendebat ad arcem.
Sic stimulante fame lupus amplum nactus ovile,
Intima dum penetrat, socium praedae atque laboris
Linquit in ingressu, quo tutior abdita fidis
Corpora diducat latebris mergenda palato.
Ventum erat ad miseri felicia tecta tyranni
Quae verso malefida viro regina tenebat.
Haec subitis turbata malis in limine visa est **Petrarch**
Obvia victori, si quam fortuna pararet **Africa**
Tentatura viam duraeque levamina sortis.
32 Undique sidereum gemmis auroque nitebant **5**.15

Fluminis objectu; quocumque trementia volvas
Lumina, terrifici disiectis nubibus ignes
Praestringunt, morsque ante pedes, nec flectere quoquam
Possis iter, nec stare queas; hinc luctus et horror,
Lugubresque procul resonant per nubila voces.
Multa sub hoc tempus micuerunt indole clara
Signa ducis manifesta novi, vir quantus in armis,
Et quantus post bella foret; namque arma movente
Milite ab adverso, non Mars violentior urget
Infesto temone trahas, nec acerbior Hebro
Spumantes immergit equos; verum arce reclusa
Hostis ubi ad veniam proiectis concidit armis,
Ilicet exstinctus cecidit furor, iraque cessit
Pulsa animo ferrumque manu. Sic atra serenat
Nubila pacifico despectans Iuppiter ore,
Continuoque silent venti fugiuntque procellae.
Sol nitet, emergunt fuscis sua noctibus astra,
Et mundo sua forma redit. Iam victor ad arcem
Tranquillus volvebat iter, Romanaque celsis
Turribus affigi victricia signa iubebat.
Post haec sacra Deis meritasque rependere grates
Instituit; stabat cinctus de more sacerdos,
Lataque devoti feriebat pectora tauri.
Compellans ad sacra Iovem Phrygiosque penates
Romuleamque animam cunctosque ex ordine divos
L3[O] Custodes Latii, quorum Capitolia curae
Credita perpetuae mundi caput esse merentur,
His actis grates meritas, et debita solvit
Praemia militibus, virtus ut alatur honore
Haud equidem ignarus. Fuerat mos ille vetustus
Romanis ducibus primo servatus ab aevo,
Invalidas tutasque altis cum moenibus urbes
Cingeret obsidio, cui primum scandere muros
Seu virtus seu fata darent, proponere dictam
◆ Nomine muralem de re veniente coronam.
Hoc pretii praedulce genus, quia gloria mentes
Elevat, immemoresque omnis facit una pericli.
Id modo prospiciens animos dux talibus ardens
Impulerat stimulis; sed enim fastigia vinctis
Apprendisse duos manibus vox publica et ingens.
Ortus erat castris studio variante tumultus;
Hunc illi, contra illum alii laudare faventes.
Sic ubi vulnificis ferientem dentibus aprum
Eiectum caveis et opacis sentibus acres
Corriptere canes certatim, omnesque per artus
Explicuere solo, strepitus consurgit ab alto
Spectantum iuvenum; quis primum figere morsus
Clunibus hirsutis ausus, quis prendere saltu
Hispida terga feri, quis primum haurire cruorem,
Pugna canum fit de meritis venantibus una;

30 (13C) **Ut leo seu nitidam in pratis errare iuvencam
Praecipiti stimulante fame, seu turbidus hostem
Forte lacessitus iaculis prospectat, et iras
Supprimit, ac rabiem frenat, dum proximior fit;
Interea tamen absentem nondum ungue cruento
Dilacerat, mordetque oculis, ac tecta pererrat
Viscera, et invisam minuit per frusta cadaver**:
Sic noster, mihi crede, leo nunc aestuat, ullas
Nec metuit vires, tantum ne praeda vel hostis
Aufugiant timet, atque abitus circumspicit omnes.
Omnia posse putat quae vult; quaecumque putavit
Posse potest; igitur peragit queacumque cupivit.
Optima sola tamen cupit et pulcherrima factu.
Quid iam de pietate loquar, quae cognita patri est
Et patriae, variis olim spectata periclis?
Sed duo nunc tetigisse sat est. Furor hostis acerbi
Flenda Cisalpinis iam Gallica rura colonis
Vastabat: Romam iam flamma Padotenus ardens
Et Capitolinas fumus perflabat ad arces.
Maximus huc nostri genitor ducis ipse malignis
Mittitur auspiciis: quid multa? Patentibus arvis
Congredimur; superat Poenus. Periisset in illa
Dux acie, nisi natus agens tum circiter annum
Octavum decimumque ferox tellure iacentem
Transfixumque latus, media de morte parentem
Eripuisset (opus pueri) mediosque per hostes L3[O]
Fecisset mucrone viam. Iam fata premebant
Ultima, iamque minax ferro facibusque potentem
Hannibal Italiam confecerat; atra cruentus
Cannarum et nostro famosus sanguine vicus
Vulnera vulneribus Latiis inflixcrat; omnem
4 (1C) Spem metus expulerat. **Veluti cum fluctibus alnus
Succubuit, coelique graves pelagique tumultus
Non tulit, horrescunt nautae, pallorque per ora
Funditur, ac trepidos angit nova cura magistros**;
Quo rapiat sibi quisque fugam, seu littora saltu,
Seu scopuli saxosa petens iuga parva propinqui,
Seu residens trunco, disiecti turbine clavi
5 Enatet, et rabido committat brachia ponto:
Talis erat nostrae status urbis, talia nobis
Consilia, Heu! quantas tracturus mole ruinas
Imperii nutabat apex! Quid vera fateri
Distulerim? Coeunt iuvenes, princepsque Metellus
Conventus: fuga sola placet, terrasque nocentes
Linquere, et Hesperiai victori tradere Poeno.
Quod simul innotuit, ceciderunt corda, tremorque
Omnibus incessit gelidus. Tam forte tribunus
Militiae, vixdum teneras lanugine prima
Exornante genas, erat imperterritus unus
Scipio; dumque omnes dubiis succurrere rebus

Consulerent inopes animi, tempusque paventes
Extraherent sermone vago: “Quin pergimus, inquit
Egregius iuvenis; non tempora longa supersunt
Consilii, sed facto opus est; quin stringimus enses?
Ite, precor, mecum; proceres, quibus ultima cura est
Urbis et imperii, vestigia nostra sequantur.
Publica res nondum periit.” Talique iacentes
Erexit sermone animos; consurgimus omnes
Consequimurque ducem. Non illo celsior ibat
Amphitryoniades cum dura rebellibus olim
Praelia semiferis et grandia tela moveret.
Imus, et ut trepidi ventum est ad tecta Metelli,
Irruit ipse prior; stabat tremefacta pudendis
Consiliis intenta manus, vix moesta sonabant
Murmura, vix pavidum feriebat lingua palatum:
Qualis inest captis color, aut fiducia frontis
Quos fera terribili addixit sententia morti.
Illi equidem miseri trepidant letoque propinqui;
Casibus attoniti, spectant tamen omnia circum
Qua fugiant (quando illa patet via sola salutis).
Tunc super insultans stricto mucrone tremendus:
“Iuro, ait, aetherei per numina summa Tonantis,
Me nunquam, dum vita mihi, dum membra manebunt,
Deserturum urbis Romae Italiaeque labores,
Passurumve alios; et nunc tibi, Quinte Metelle,
L3[I] Iurandum est pariter, vel si fortasse recusas,
Hac moriere manu, vobisque novissima venit
Omnibus ista dies.” Gladiumque erexit, et omnes
Contremuere metu facti. Dux ipse Metellus
Diriguit; res nempe ferox inopinaque mentes
Presserat, haud aliter quam si Iovis ira trisulcum
Torsisset male firma domus in culmina telam.
Nec secus irati civis tremefecit imago
Hannibalis quam si victricia signa viderent
◆ Impendere sibi, mortemque et vincla minari.
Ergo in verba simul quo iusserat ordine iurant:
Dux prior, inde alii. Mira sic ille pudendam
Compressit virtute fugam. Vix sextus ab illo
Annus agebatur, quo patrem a morte reduxit.
Occiderant almae duo maxima lumina Romae,
Scipiadumque ingens uno prope tempore nomen
Obruerat fortuna nocens, Hispanaque tellus
In dubiis amissa fidem mutarat avitam.
Millibus ex tantis proceram consurgere nullus,
Nullus ad immensa reparandum vulnera cladis
Audebat praestare manus: tum filius ultor
Et patris et patrai nomen dedit, isque Pyrenem
Transgressus maiore animo quam viribus, omnem
Rettulit Hesperiam populi sub iura Quiritum.
Qua duo lata patens inter distantia multam
31 (14C) Aequora porrigitur, vel qua longissima tractu
Ad vestrum est hinc versa mare Herculeasque columnas,
Illinc perpetuis nomen debentia flammis
Ad iuga consurgens Gallorum prospicit arva,
Quidquid in his habitat terris hominum vel, opum vel,
Hostibus ereptum fortuna iudice nostrum est.
Ut tamen ex multis excerpam pauca decoris,
Urbs sedet, Hispano posuit quam littore primus
Hasdrubal, et magnae nomen Carthaginis illi
Imposuit; cuius partem validissima cingunt
Moenia, parsque maris rapido defenditur aestu.
Huc omnes Poeni pompas, huc signa virosque
Contulerant atque arma duces, quia sive per undas,
Sive per explicitos instarent praelia campos,
Opportuna foret belloque aptissima sedes,
Antiquam laevo prospectans tramite matrem.
Proximus huc etiam populus confugerat omnis
Tuta petens; **ceu cum primas incendia flammas**
Attollunt, piceusque volans replet aethera fumus,
Diffugiunt quos dira fugat vicinia pestis,
Evacuantque domos, secum pretiosa ferentes,
Et testudineam concurrunt undique ad arcem.
Huc famae signantis iter vestigia servans
Scipio contendit, neglectaque caetera linquens
Hanc petit, huc acies ducit, Romanaque circum
Castra locat, parvumque levi struit aggere vallum. L3[I]
Mira loquar, sed vera tamen. Non moenia crebris
Turribus et valido circumfirmata paratu,
Militis aut ardor sua fata extrema videntis,
Custodumque acies et propugnacula mille,
Ac turbanda procul ferientes castra balistae,
5 (2C) Scandentem muros perque omnia tela ruentem
Sustinuere ducem. Brevior non contigit ullis
Moenibus obsidio, siquidem primordia bello
Una dies finemque dedit. Non tecta relinquunt
Ocius imbelles Iovis instimulante columbae
Armigero, aut pavidi venientem ad lustra leonem
Diffugiunt lepores subito; custodia portae
6 Deseritur, pauci valide se moenibus arcis
Occultant, alii fugiunt, totamaque per urbem
Sternuntur: vario complentur cuncta fragore,
Pugnantumque simul strepitu gemituque cadentum,
Qualis ab Aethiopum rapidis cum tollitur austris
Littore tempestas nostram casura sub axem,
Apparet metuenda procul, mox proxima nubes
Decidit, et mixtis descendunt fulmina saxis.
Iamque tument amnes, iam qui modo segnis abibat
Quilibet alta fremens imitatur flumina torrens.
Turbati agricolae fugiunt, ingensque superne
Terror agit miseros; pereunt armenta furentis

Blandiri; cui certatim solemnia tanquam
Vota Deo fierent; cui regum maximus olim
Massinissa metu toto concesserit orbe;
Quem facie turbata nova fortuna rotasset
Ad terram impulsu subito, vix credula tantae
Corda rei ingentis lapsu stupefacta ruinae.
Si quis Athon videat verso seu vertice Olympum
Argaeis cecidisse vadis, Erycisque, tuumque,
Apennine, caput, Tyrrhena sub aequora mersum,
Non credat satis ipse, sibi, sed somnia vanis
Plena putet monstris. Rex inter talia magno
Concursu invehitur ducis ad tentoria nostri.
Heu quantis, fortuna, dolis mortalia pessum
Omnia das, quantum sublimibus invida regnis
Haec magnis promissa lues! Haec meta bonorum
Stare parum et ruere. Hic regum ille supremus
Mancipium venale iacet, trahiturque, catenis
Obrutus, et multo circumvallatus ab hoste.
Contigit Hesperii mentem ducis illa vetusti
Hospitii neglecta fides, blandusque serenae
Vultus amicitia, conspectus, iunctaque dextrae
◆ Dextera, consessusque tori, ac praesentibus illa
Maiestas collata malis, tandemque profatur:
“Quid tibi, vane Syphax, voluisti? Unde ista furenti
Mens adeo transversa tibi, pactine repulsa
L1[O] Auxilio contentus eras, nisi bella moveres?”
𝔸 Dixerat; ille animo vultuque immotus eodem
Praestitit, ac sero vix moesta silentia fregit:
“Nil mihi, magnanime et nostri dux maxime saecli,
Nil gravius fortuna tulit, quam frigida campis
Linquere et in mediis moriens haec membra nequivi,
Armorumque inter stragem cumulosque virorum. 1
Poenarum mihi summa quidem quod vivere bello
Contigit exhausto; nec enim nunc ora viderem
Haec mihi perfidiae meritam renovantia litem.
Ast ego, si miseris placeat credenda profari
Et queat in gravibus vero locus esse catenis,
Vera loquar, primumque omnes meruisse fatebor
Sponte cruces, qui sacra volens, qui iura fidemque 7
Fasque piumque simul conventaque foedera tanti
Hospitis, exigua turpique libidine victus
Calcavi, testesque Deos, memoresque malorum.
Sed quae causa gravis, quae tristis origo ruinae
Forsitan ignoras: ego nunc verissima paucis
Expediam, non illa meum relevantia crimen,
Quin potius iusti stimulos auctura pudoris.
Femina cum primum Laribus fuit advena nostris
Auspiciis invecta malis atque alite torva,
Tunc perii, periitque fides, et gloria nobis
Excidit, ac sceptrum manibus diademaque fronti;

EXCLUDING:
124 Incipit: “O regum decus {...} auxillumque

PETRARCH

AFRICA

BOOK 5

PREVIEW
BOOK 6

EPIC POEM .ORG

DIGITAL CLASSICS

THESE LINES HAVE CONVERGED TO TELL
A STORY THAT SATISFIES ME IN MY HEART,
WHERE ONLY THERE IT REALLY COUNTS.

INTERLEAVABLE

ONLY HEXAMETERS

language: Latin (xiv CE?)
base text: L. Pingaud (1872)
typeface: Kings Caslon by Dalton Maag

EPICPOEM.ORG 🇺🇸 773 lines 2.0

As some way-faring Man, who wanders o’er
In Thought, a Length of Lands he trod before,
Sends forth his active Mind from Place to Place,
Joins Hill to Dale, and measures Space with Space:

Moenia magnanimus victor trepidantia Cirthae
Ingreditur, patriosque lares et avita tuetur
Tecta libens, generis cara incunabula primi.
Milite confestim ad portas custode relicto,
Ipse altam cupidus raptim tendebat ad arcem.
Sic stimulante fame lupus amplum nactus ovile,
Intima dum penetrat, socium praedae atque laboris
Linquit in ingressu, quo tutior abdita fidis
Corpora diducat latebris mergenda palato.
Ventum erat ad miseri felicia tecta tyranni
Quae verso malefida viro regina tenebat.
Haec subitis turbata malis in limine visa est
Obvia victori, si quam fortuna pararet
Tentatura viam duraeque levamina sortis.
Undique sidereum gemmis auroque nitebant
Atria: non illo fuerat rex ditior alter
Dum fortuna fidem tenuit, nunc (fidite laetis)
Pauperior non alter erat: tamen omnia longe
Regia praeradians vincebat limina coniux.
Ille nec aethereis unquam superandus ab astris
Nec Phoebea foret veritus certamina vultus
Iudice sub iusto. Stabat candore nivali
Frons alto miranda Iovi, multumque sorori
Zelotypae metuenda magis quam pellicis ulla
Forma viro dilecta vago; fulgentior auro
Quolibet, et solis radiis factura pudorem.
Caesaries spargenda levi pendebat ab aura
Colla super, recto quae sensim lactea tractu
Surgebant, humerosque agiles effusa regebat.
Tunc olim substricta auro certamine blando
Et placidis implexa modis **sic candida dulcis
Cum croceis iungebat honos, mixtoque colori
Aurea candentis cessissent vascula lactis,
Nixque iugis radio solis conspecta sereni**.
Lumina quid referam praeclare subdita fronti
Invidiam motura Deis, divina quod illis
Vis inerat, radiansque decor qui pectora posset
Flectere quo vellet, mentesque auferre tuendo,
Inque Medusaeum praecordia vertere marmor.
Africa ne monstris caruisset terra secundis,
Haec planctu confusa novo modo dulce nitebant
Dulcius ac solito: **ceu cum duo lumina iuxta**
Scintillant pariter madido rorantia coelo
Imber ubi nocturnus abit. Geminata superne
Leniter aerei species inflectitur arcus.
Candida purpureis imitantur floribus almae
Lilia mixta genae, roseis tectumque labellis
Splendet ebur serie mira, tum pectus apertum
Lene tumens blandoque trahens suspiria pulsu
Cum quibus instabilem potuit pepulisse precando

33 (15C) Invida luciferi dum nomina suscipit atri.
Mentibus heu quantum nostris caligine caeca
Illudit ventura dies! Fortasse beatus
Coniugio, sobolemque sibi turbamque nepotum
Rex animo complexus erat, genialia laetus
Tempora noctis agens. Illi non blanda mariti
Oscula mille novi, non regni iura vetusti
Per cunctos promissa Deos, de corde pavorem
Funditus expulerant. Semper tremefacta sepulcrum
Ante oculos mortemque tulit, nec somnia laetum
Portendere aliquid: visa est sibi quippe secundo
Rapta viro sentire minas et iurgia primi;
Et tremuit sopita, licet dum vertice montis
Aerii traducta sedens subiecta videbat
Regna sibi populosque vagos, monstrumque repente
Concurrisse alium maiori corpore montem;
Tum vero tremuisse iugum, cui nixa sedebat;
Impulsuque gravi gelidos de vertice montes
Descendisse duos; montemque abiisse minorem
Inde retro; ast illam rapido per inania lapsu
Tartara nigra quidem et Stygiam tetigisse paludem.
Publica finitimas subito perlabitur urbes
Fama gradu, victae victorem sponte secutum
Coniugia, et bello indomitum servire puellae.
Vulgus adulterii signabat nomine factum,
Quod neque legitimis arsissent ignibus inter
Armorum strepitus; alioque superstite rege
Coniuge, captivae victori forma quod uno
Visa die, et dilecta prius, subitoque recepta
Foedere non inter patrios ex more Penates
Iudicio nequid, sed cuncta libidine sanas
2 (1C) Praecipitante moras fierent: sic omnia vulgus
In peius torquere loquax. Iam crebrior aures
Fama ducis vario fervens pulsaverat aestu.
Indoluit cari facinus miseratus amici
Dux pius hic, rerumque modum secum ipse revolvens,
Intempestivos est detestatus amores;
Multaque in absentem tacitus convitia finxit.
8 Sic pater offensus longinquo verbera nato
Instruit, et thalamis irarum fulmina fundit,
Mox vultu placito et dulci sermone movendus.
Altera post primam sequitur, populosque secundo
Fama leves rumore replet succedere castris
Syphacem victumque trahi; ruit obvius omnis
Visendique avidus positis exercitus armis,
Illum admirari, atque illum celebrare frequentes.
Hunc illum bello ingentem regnisque superbum
Romanum, Poenumque ducem qui viderit uno
Tempore sub Laribus pacem veniamque precantes.
Cuique duos mundi dominos non multa puderet

Et secum: "Quid lentus agis? Speciosa hymenaeus
Coniugia, et laetos blandus modo Iuppiter annos
Obtulit ecce tibi; satis est meminisse laborum.
Exsul, inops, profugus, regno spoliatus avito,
Per mare, per terras, per mille pericula supplex
Regibus ac populis multos errasse per annos
Gaudeo; iam tempus fuerit fortasse quietis.
Nam si cuncta brevis numerentur tristia vitae,
Nullus erit toto te nunc annosior orbe.
En regnum fortuna tuum quo dulcius illo
Perfruere diu longo post tempore reddit,
Depositumque refert. Hostem, qua nulla voluptas
Maior, habes victum, vitaeque et mortis in ipsum
Arbiter es; qui cara tibi tulit omnia solus.
Omnia nunc redeunt, simul hic possessor iniquus
Regna gemens revomit, nitidisque simillima nymphis
Femina, praeterea primo spoliata marito.
Bellorum sic iura volunt; occurrit et ardet,
Si liceat, sed multa timet sibi conscia sortis.
Nempe verecunde petit id quod voce negare
Visa fuit metuens. Heu qualis forma gementi,
Quamque decent lacrymae, quid maiestatis in illa est!
Et quid laeta foret, qualis regina superbo
Alta sedeus solio, si gloria supplicis ingens,
Captive si tantus honos! Proh dulcis amantum
L2[O] Vita, nec alternis concordia rupta querelis!
𝔸 Una quidem facies, semper mens una, duobus
Una quies unusque labor, non pulchrius orbe
Par fuerit toto, nisi nos oblivia formae
Forte tenent nostrae; genus et mens omnia tandem
Conveniunt, casusque graves mollire ferendo
Convenit, atque aetas spatio distincta; quod ipsis
Coniugibus gratum esse potest, quodque ipse notavi.
Convenit ille etiam qui summis infima solus
Aequat amor. Propera, nec enim tibi forte timendum est
Ne tua condemnet iuvenilia furta benignus
Scipio; quin iuvenem iuvenis miserebitur ultro,
Viderit et lacrymas, veniam praestabit amori.
Coniugium fortasse sacrum, non furta vocabit,
Reginamque tori sociam venerabitur olim."
Mitior ille ducum simul haec effatus, amicos
Convocat atque animos aperit. Iubet omnia raptim
Expediant modico convivia culta paratu.
Atria non reboant, non Tuscus ad aethera clangor,
Non comitum fremitus, non arcta palatia turmis,
Non crebrae micuere faces; fax ussit amantes
Una duos, lacrymis mox exstinguenda duorum.
Pulcher Atlanteo properans sub gurgite mergi
Hesperus optatam noctem referebat, iniquos
Assuetus perferre dies, et amantibus hostis

34 (16C) Unde nequit revocare virum, tum brachia quali
Iuppiter arctari cupiat per saecula nexu.
Hinc leves longeque manus, teretesque sequaci
Ordine sunt digiti, propriumque ebur exprimit ungues.
Tum laterum convexa decent, et quidquid ad imos
Membrorum iacet usque pedes, illosque moveri
Mortali de more neges; sic terra modeste
Tangitur, ut tenerae pereant vestigia plantae,
Aethereum ceu servet iter. Sic nube corusca
Obsita magnanimum Venus est affata Tonantem,
Naufragio nati seu morte impulsa nepotis
Dulcis opem sperare patris, dum Troia per undas,
Dum subterraneo tremuit pia Roma tumultu.
Hac igitur forma nulli cessura Dearum
Occurrit iuveni mulier, nec cultus in illa
Segnior effigie; variis nam purpura gemmis
Intertexta tegit reginae pectora moestae,
Et dolor ipse decet miseram, nec compta placere
Tempore felici poterat magis. Ilicet ergo
Vulnus inardescens totis errare medullis
Coeperat, **aestivo glacies ceu lenta sub aestu,**
Cera vel ardenti facilis vicina camino
Liquitur. Ille tuens captiva captus ab hoste,
Victaque victorem potuit domuisse superbum.
Quid non frangit amor? Quis fulminis impetus illi
Aequandus? Iamque illa gradu provecta trementi L2[O]
Est affusa ducis genibus, quem vultus et arma 𝔸
Ediderant comitumque favor plaususque sequentum;
Arreptaque manu submissa voce locuta est:
"Si mihi victricem fas est attingere dextram
Captivae viduaeque tuam, per numina supplex
3 (2C) Cuncta, precor, miserere mei; nec magna rogaris.
Utere iure tuo, captivam mortis acerbae
Carceris aut duri licet hanc absumere sorte.
Est etenim mihi vita mori: lux ne ista placeret
Fata coegerunt statui nimis invida nostro.
Tu quodcumque libet iubeas, genus elige dignum
Mortis, et hoc unum prohibe, ne viva maligno
9 Servitio calcanda ferar. Sunt forte sorores,
Rex, tibi quas referat fortune iniuria nostrae
Ante oculos, invicte, tuos; namque et sua nobis
Fata fuisse vides: succedunt tristia laetis.
Nec tamen ullorum fuerim praesaga malorum
Ipsa tibi; fausto in finem, precor, utere regno,
Et natis transmitte tuis, nullusque nepotum
Armet in insidias animum; mihi turbida regni
Ultima fortunae nimiumque adversa priori
Contigerint, damnisque meis lassata quiescat,
Mitior hinc aliis. Mihi sed Romana fuisse
Scis odia, armorumque solent me dicere causam

Materiamque unam belli, nec falsa queruntur.
Eripe ludibrio miseram, manibusque superbis
Eripe deque meae specie, rex inclute, mortis.
Tu cui fata favent, cui mens se devovet ultro
Videris." Haec inter lacrymis perfundere terram
Coeperat, auratis suffigens oscula plantis.
Immemor armorum iuvenis, cui Martius ardor
Exciderat, gravidumque novae dulcedine formae
Pectus, et insolitis ardebant pectora flammis,
Suspirans: "Regina, precor, iam luctibus, inquit,
Pone modum, trepidumque animo seclude pavorem.
Parva petis, sed magna feres: nam forma genusque,
Maiestasque animi dignam cui plura petitis
Largiar insinuant. Igitur, regina, manebis
Et nostri memoranda tori per saecula consors,
Ni renuis, nostroque nocet vetus ardor amori."
Hic humilem complexus heram, multumque diuque
Ora salutiferis referentem tristia plantis
Sublevat illacrymans. Unde ista potentia caeco
Tanta Deo? Tantumne levem valuisse pharetram,
Ut iecur invicti per tot fera praelia regis
Vulnere traiectum tenui prosterneret intra
Femineum imperium? Vultu tandem illa remisso
Dum meruit patria, nunc terror maximus idem,
Si mea post tantos unquam consurgere lapsus
L2[I] Fata queant, spesque una foret post damna superstes,
Quid mihi vel longa potius contingere vita
Laetius, ad talem quam si translata maritum
Ducerer, et fausta subito crevisse ruina?
Sed quia fata premunt, et nostris debitus annis
Finis adest, mihi, care, animos attollere fractos
Desine; non tali pelago convulsa ratis nat.
Fortunae mihi nota fides: sat magna petenti
Dona dabis mortem, quae libertate retenta
Perferat hanc animam directo tramite ad umbras.
Romanum fugisse iugum mihi meta precandi est:
Caetera non ausim tibi, sed pro talibus ille
Rex Superum meritum grates exsolvat opimas,
Qui mea magnifico transcendere vota favore
Nisus eras." Vultum haec dicens avertit, et illum
Compulit in lacrymas iterum: "Sed parce dolori,
Parce, ait, et nostris oculis quos fletibus istis
Ante diem perimis; spes amplas fessa labansque
Mens refugit, terraeque iacens nil suspicit altum.
Tu tamen intendas animum melioribus, ibit
Forte alio fortuna nocens, aditumque relinquet
Petrarch Ad magnos placata gradus, si dura, quod horret
Africa Mens, omen sors illa vetat; tunc ultima sero
Mors dabitur promissa tibi, per sidera testor
Alta poli, regumque fidem Manesque Deosque."

35 (17C) Talia vix tremulus confusa voce peregit;
Hinc sese vacuam tulit irrequietus ad arcem.
Quis queat instabiles animorum noscere fluctus
Quos ferus urget amor? Non illos turbidus aequat
Euripus, non Scylla fremens, non dira Charybdis.
Nempe procellosi malesanum pectus amantis
Nulla quies habitat, non lux tranquilla dierum,
Non sua signa poli, non noctis imago serenae,
Non ratibus clavum, non tutus littore portus;
Horrida perpetuo facies turbata tumultu,
Undique naufragium scopuli clademque minantes,
Impiaque adversis discordant aequora ventis.
Heu miseri, quibus huc subito volvantur et illuc
Incerti pelagi atque viae. Iam tecta supremi
Intima rex thalami secretaque limina solus
Intrarat, tacitusque sedens, dum singula secum
Pertractat, quanam ille fidem persolvat amanti,
Difficilem videt esse viam: nam territat illum
Captivae status, et miserae fortuna maritae,
Romani mens alta ducis, tum nota pudici
Pectoris integritas; illam metuebat amori
Adversam reperire suo, sed dura catenis
Evinctum validis lex imperiosa trahebat
Cernentem sua fata procul. **Ceu victus in alto**
Navita qui moestus scopulos syrtesque vadosas
Ante oculos videt esse suos, nec flectere proram L2[I]
Arte valens solita, ventoque impulsus et undis,
Omnia desperans, fortunae mandat iniquae
Et clavum et remos et vela fluentia nimbo,
Ac lacrymans in puppe sedet: sic naufraga regis
Mens haeret compulsa quidem, nec flectere quoquam
4 (3C) Orsa valens, gemitu sic longam concitus horam
Exegit vario. Nunc ora nitentia coram
Cernere reginae, nunc dulces fingere voces
Ipse sibi, pedibus nunc oscula pressa, manusque
Leniter apprensas, lacrymosaque pectora flentis
Dulcibus undantesque oculos arsisse favillis.
At medias inter curas, ubi forte verendi
10 Frons aderat dilecta ducis, tunc improba tergum
Spes dabat, et domitis stabant praecordia flammis.
Sicut ubi ardenti gelidus successit aheno
Humor, aquae furor ille silet, paulumque tepenti
Stat similis; mox aucta suas incendia vires
Exercent magis atque magis: sic ille tumultus
Pectoris oppressus, stimulis agitantibus isdem
Fortior admotas rationis spernit habenas.
Ergo ubi vulnifico reverentia cessit amori, Petrarch
Praesentisque decus formae, et damnosa voluptas Africa
Absenti praelata duci est; capit ilicet aeger
Consilium, factique viam deprendit inanem;

Et lucri et fortuna fuit; nunc cogitat aurum,
Ac gemmas, qua puppe ferat, pretiosaque rerum,
Quique ratis custos placeat. Non carior usquam
Ullus erat Lelio, nulli felicius altos
Credere consuetus lassata mente labores.
Hunc igitur noctis medio vocat, admonet arma
Navibus imponat, lectoque ut remige centum
Instruat, ac patriae petiturus littora classe.
At misero multum diversa fluebat amanti
Nox ea cum lacrymis, quas sese vertat in artes,
Quos vocet ille Deos, precibus quibus atra relaxet
Stamina Parcarum, et dilectae tempus amicae.
Nunc venit in mentem cara cum coniuge raptim
Herculeas subita linquentem classe columnas
Fortunatorum famam tentare locorum,
Nunc recta penetrare via Carthaginis altae
Moenia, et ad veteres humilem veniamque petentem
Pergere cum gemitu et dulci cum coniuge amicos;
Nunc ferrum laqueosque sibi properataque mortis
Instrumenta manu, tristesque intexere nodos,
Auxilioque necis tantos finire dolores.
◆ Saepe manus gladium tetigit, pudor obstitit unas,
Non metus incepto, viduae non anxia vitae
Dulcedo; veritus famam maculare perenni
Crimine, continuit, capulumque animumque remisit.
L1[O] Volvitur inde toro (quoniam sub pectore pernox
𝔹 Saevit amor lacerantque truces praecordia curae),
Uritur, invigilant moeror, metus, ira, furorque.
Saepe etiam absentem lacrymans dum stringit amicam,
Saepe toro dedit amplexus et dulcia verba.
Postquam nulla valent violento frena dolori,
Incipit, et longis solatur damna querelis:
“Cara mihi nimium, vita mihi dulcior omni
Sophonisba, vale: non te, mea cura, videbo
Leniter aethereos posthac componere vultus,
Effusosque auro religantem ex more capillos.
Dulcia non coelum mulcentia verba Deosque,
Oris odorati secretaque murmura carpam.
Solus ero, gelidoque insternam membra cubili;
Atque utimam socio componar, amica, sepulcro,
Et simul hic vetitos illic concorditer annos
Contingat duxisse mihi sors optima busti.
Si cinis amborum commixtis morte medullis
Unus erit, Scipio nostros non scindet amores.
O utinam infernis etiam nunc una latebris
Umbra simus! Liceat pariter per claustra vagari
Myrtea, nec nostros Scipio disiungat amores,
Ibimus una ambo flentes, et passibus isdem
Ibimus, aeterno connexi foedere, nec nos
Ferreus aut nostros Scipio interrumpet amores.

36 (18C)

Prodita nunc tacitis arsit mea regia flammis.
Funereas tulit illa faces, potuitque dolosis
Flectere blanditiis animam, lacrymisque malignis
Hospitis illa sacri famae Superumque Deorum
Reddidit immemoremque mei. Quid te moror? Illa,
Illa suis manibus misero tulit arma marito,
Induit illa latus, capiti tum cassida caro,
Tum gladium dextrae, clypeum dedit illa sinistrae,
Increpuitque tubam, trepidumque atque arma paventem
Impulit ambiguam in mortem, tecumque coegit
Adversis certare Deis. Quando agmina campis
Contulimus stetimusque acie, fuit exitus ille
Erroris; mihi crede, mei placuisse profanos
Amplexus fuerant huius primordia casus
Coniugioque haesisse fero. Proh! regia, vere
Regia et innumeris nuptura sine ordine coniux
Regibus, hostiles utinam translata Penates
Igne cremes simili (visi me praesagia fallunt
Et facies); mecum hoc veniet solamen ad umbras.”
Dixit et obticuit, graviter turbatus et imo
Lumina moesta solo referens: iam senserat iras
Scipio, namque oculos et stigmata clara loquentis
In vultu nimium offensi spectarat amoris.
Hinc magis atque magis cari scelus horret amici:
Iustus amor regi, quoniam si digna querelae
Massinissa, tibi fuerat, non iusta rapinae
Causa furor, stimulisqne repens impulsa libido
Turpibus. Haec inter regem sub claustra recondunt.
Fama recens Latiis sensim crebrescere castris
Coepit adesse duces, victriciaque agmina regis
Ac Lelii: placido venientes suscipit ore
5 (4C) Scipio, laudatos populo spectante decorat
Muneribus largis, abstractum deinde seorsum
Sede locat regem iuxta procul, atque remotis
Testibus alloquitur: “Nisi me tua maxima longe,
Massinissa, diu virtus spectata fefellit,
Non tibi causa tuum fuerit, nisi magna, videndi
Scipiadam, fideique meae tua credere fata
11 Ut malles, veteres sic aspernatus amicos.
Africa nam vastis Latio disiungitur undis,
Nec minus alternis distamus moribus, ergo
Grande aliquid tibi causa viae fuit aequore tanto,
Tot bellorum inter fremitum mundique tumultus.
Certe, ego si proprio mihi non sordescit in ore
Gloria, non alia tantum virtute superbum
Me fateor, quam quod blande mihi frena tenere,
Frena voluptatis videor. Non hostis in armis
Obvius, aut flammis resonans undantibus Aetna,
Euboicae non sic fundo gravis aestus ab imo
In cumulos surgentis aquae metuendus ut ista est.

Turba voluptatum quae circumfusa tenet nos,
Praecipue tamen haec nitide suspecta iuventae
Pestis, et aetati pratendit retia nostrae;
Aequor enim silet interdum, gravis Aetna quiescit.
Hostis ad incursum, validis seu moenibus uti,
Seu vallo fossaque licet, damnosa voluptas,
Nocte dieque furit. Nunquam tu moenibus illam
Arcebis; mediis veniet penetralibus inter
Excubias vigilesque canes, ferrata potentam
Limina transilet. Quod si te sola movere
Haec potuit tantum virtus, ut linquere velles
Templa, larem, regnum nobisque ut sponte subesse,
Nomine deposito domini, patereris et illam
Per maria et terras, in me sequerere latentem;
Tu mihi vir quantus digito monstrabere, si te
Inter tam multas haec exornaverit una.
Gloria magna quidem magnum vicisse Syphacem,
Sed maior, mihi crede, graves domuisse tumultus
Pectoris, atque animo frenum posuisse frementi.
Praeconem me virtutum memoremque tuarum
Semper habes; tua facta libens et dicta renarro.
◆ Caetera tu tacito tecum sub pectore volve,
Nec tibi verba prius quam mens sibi nota ruborem
Excitet. Egregia hoc bello tua sensimus arma:
Attamen auspiciis nostris, ignosce patenti,
Concursum est acie; nostro quoque nomine parta est
Romano haec praesens populo victoria, nec te
Praeterit et regem et regnum suaque omnia nobis
Deberi. Romam patere hinc inimicaque coniux
Regis eat, precibus quae bellum pavit et hostis
Filia tam magni est, et pars non parva triumphi.
Vince animum teque ipse doma, nec multa decora
Commaculare velis unius crimine facti.
Aspice quam fructus nihilo minor ira dolorque,
Quantus ab obscoeno tibi sit metuendus amore,
Quid deceat regem, quam per se foeda libido est."
  Dixerat: ast illi iamdudum ex ore ruebant
Certatim lacryma, **veluti cum candida tectis**
Nix haesit, veniat tepidis si flatibus Auster,
Liquitur, et grandes subito per inania guttae
Precipitant. Tum pauca refert: "Mihi maxima cura est
Imperio parere tuo; fortuna salusque
In manibus tibi nostra sedet; tu pectoris aestus
Vincis, et affectus miseri moderaris amantis.
Nil frustra iussisse queas, sed prospice famae,
Deprecor hoc unum; liceat mili coniuge dulci
Servata caruisse fide." Singultibus istas
Liquit inexpletas rauco sub murmure voces,
Inque tabernaculum sese intulit, ora genasque
Moestus, et infestis tundens sua pectora palmis.
Sic audita reum postquam sententia morti
Addixit, graviterque tubae vox nuntia fat
Intonuit, tremit ille pavens, et buxeus ori
Pallor inest; iam mors oculis manifesta videtur,
Et lictor praebere iubet iam colla securi.
Ac ventura quidem **veluti praesentia cernit**;
Iam iacet exanimis, iamque omnia tristia secum
Versat, et avulsum trunca cervice cadaver.
Haud aliter placita iuvenis cariturus amica
Iam tacet; ac tacitis postquam irritata querelis
Mens stimulos in verba dedit: "Proh tristia, dixit,
Vitae fila mihi, tanto servata dolori
Et Parcis huc tracta feris! Moriamur honesti,
Sic cogunt mandata ducis, nisi vivere rapia
Posse anima nos ille putat. Si tristia duri
Corda geris silicis, pectusque adamante rigescit,
Quid mihi Romana fore cum feritate putasti,
Scipio? Quid meritum melius sic perdis amicum?
Vita molesta tibi nostra est; quot vulnera in isto
Pectore pertulimus, nunc ut moreremur amando!
Spiritus in lacrymas atque in suspiria moestus
Deflueret; mors nulla viro minus apta, sed ultra
Non datur." Haec dixit, frendensque ad sidera luctum
Sustulit horrendum, quem circumstantia longe
Agmina senserunt, motaque haesere cohortes.
Littus ad Hesperium properans urgebat anhelos
Phoebus equos; forte ille memor quibus alma decorae
Virginis Hemoniae flagrassent pectora flammis,
Laureaque ante oculos stabat sua sacra, tremendo
Prodigio praerepta sibi; tum vita relicti
Dura nimis, luctusque gravis simul oscula trunco
Fixa diu tenero, vitaque abeunte tepenti.
Atque ideo similes regis miseratus amores,
Intulit Oceano vultus, lacrymosaque lavit
Ora cadens, noctique suas permisit habenas
Scipio. Nulla etenim dederit fortuna quietem
Ni mediocris erit; nam tristior illa dolores
Laeta vehit curas. Per noctem singula secum
Ancipiti cum mente rotat, num territa pulset
Moenia Poenorum et turres Carthaginis, an se
Extremos fundat Libyae vastator in agros;
An requiem fessis paucorum forte dierum
Prebeat equitibus, peditumque det otia turmis.
Illa recursabat potior sub pectore cauti
Cura ducis, quibus inde viis captiva per altum
Agmina Poenorum Latio transmittat ovanti.
Praecipue in rege et regis in coniuge multum
Angitur, et quantis velit hos custodibus ire,
Cui tantum committat onus. Sic anxius haeret
Mercator cui vota viae cessere secundae,

Ultio? Quin etiam, quod vel meminisse molestum est,
Moenia nostrae urbis, Capitoliaque alta minaci
Cominus ille fremens vix lumine viderit uno;
Nos muros spectare sos quae causa vetabit?
Non mihi si campis veniat Mars ille secundus
Poenorum armatus, Stygiaque reversus ab unda,
Quattuor atque truces quos pavit in arma leones
Alterno cingant latus ordine, pectora contra
Ferre reformidem, sic me spectata, Quirites,
Vestra monet virtus. At nunc pater inclytus umbris
Occubat infernis, natorumque omnis ad unum
Turba redit, latius iugulos sic ensis ad illos
Fulminat. Iste autem per saecula tanta superstes
Quid nisi serus honos et nostrae gloria dextrae est
Sic vixisse diu, finis sibi fructus honesti.
Hac tandem feriere manu, licet aspera iactes
Praelia, et adversa Romanos cuspide fixos:
Gloria prima tamen mortis tibi cognitus auctor
Scipio, et in tumuli scribendum hoc marmore nomen.
Nunc agite, egregiis animos properate triumphis
Ultores patriae; tuque, o decor inclyte regum
Massinissa ingens, quem nec turbata fatigent
6.150 Aequora, nec toto descendens Iuppiter igne,
Non ferus infesto concurrens numine Mavors,
Accede, et nostris animum sermonibus effer.
L1[O] Magna tibi hoc bello virtus, multusque Deorum
ℂ Est favor, agnosco; nunc urbis munera nostrae
Munera pro meritis fateor tibi parva, sed arram
Maiorum, mihi crede, damus. Viden ecce frementem
Cornipedem laetum phaleris auroque superbum?
Nescit ut esse loco? Fulgentes respice currus;
Caetera quin etiam quae circumferre triumphis
Romulei statuere duces, ut iaspide crebra
Texta corona micat; rutilo riget integer auro
En crater, quantoque manu gravis implicat orbe;
En habitus sacra quo nil conspectius urbe
Noveris. Ipse animis pridem Romana quid esset
Virtus mortales inter te nosse fateris.
Quod nescire potes, nulli tam clara solemus
Externo praestare viro, tibi nostra sed uni
Arma, habitum, titulos, nomenque decusque libenti
Mente damus; te participem sociumque licebit
Esse triumphorum nobis quos nostra pararit
Fortuna. In medio sedes tibi certa senatu
Semper erit nostro: civis monimenta tenebis
Omnia Romulei; stabilem sociumque et amicum
Teque salutamus regem. Tum tu, optime Laeli,
Hanc auro gemmisque gravem gestare coronam
Dignus habe, captosque trahens primumque Syphacem,
6.177 Maturabis iter; pelago stat classis aperto,
Et placidum spirante fretum substernitur austro.

38 Invidiosa Deis Erebi populoque silentum
Ac Cereris genero, cunctisque beatior umbris,
Umbra ferar, dulces nec Scipio franget amores.
Ille quidem astrigeros tractus coelumque tenebit
Dux sacer humanis in totum moribus impar,
Nec volet infernas sedes aut pallida Ditis
Regna sequi, aut cupidos iterum turbabit amantes.
O utinam Libycum nunquam transisset in orbem!
O utinam Latiis semper mansisset in oris!
Quid precor heu demens? Si non venisset, amicae
Et decor et species faciesque simillima soli
Non mili nota foret: sine qua nec vita fuisset
Grata quidem pariter quanta est discordia; vitam
Abstulit ac tribuit. Scipio dulcissime, raptim
O utinam Romam victricia signa tulisses
Captivo cum rege prior, reginaque retro
Mansisset non visa tibi. Quid surda precamur
Numina? Castrorum dominus victorque superbus
Captivam petit ecce suam; dabimusne? Sed urget
Importuna precum species nocitura precari.
Sed rogat, ac vulta tacito mihi multa minatar,
Sed rogat, ac durum precibus latitare sub istis
Imperium agnosco; parebimus. At prius horrens
Iuppiter admoveat capiti sua fulmina nostro;
Hoc tellus voret alta latas, pelagusque per amplum
Impia falsiloqui spargantur viscera regis. **L1[O]**
Ergo ego Romano placitum, quia sancta revellam ℂ
Foedera coniugii? Licuit sine coniuge regem
Vivere, et id satius fuerat: quia coelibe vita
Scipio noster erat, sponsae nunc pacta negare
Non licet, ast ingens et inexorabile turbat
7 Imperium; quid agam? Morieris munere cari
Sophonisba viri, morieris. Munera saevo
Haec placuere Iovi; sic nec captiva traheris
Littus ad Hesperium, naribus subiecta Latinis,
Nec nostros illusa dolos sic posse videris
Aut fractam culpare fidem. Moriere; quis ergo
Finis amoris erit? Mors effera. Parcite, cuncti
13 Coelicolae, calcanda fides, fugiamus in orbis
Ultima, et ignotas Libya penetremus arenas.
Est ubi serpentuim regio tutissima nobis
Tutior hac patria; nec enim venturus ad illam
Est Scipio, nec pestiferi vis ulla veneni
Tam pulchros laesura pedes. Mihi forsitan ipsa
Ignoscent spectante ferae: dulcissima coniux,
Stat fugere, et te impendenti subducere morti.
Pauperiem laetus tecum exsiliumque fugamque
Moestaque cuncta feram; sed nec sequerere vocantem,
Femineos si novi animos. Regina supremo **5**.600
Sueta sedere loco, et quanquam sequerere, parati **5**.601

Nil habeo, atque omnes Romana potentia passus
Claudit, et extremo Scipio notissimus orbi est.
Somnia nunc tacite quondam mihi tempore noctis
Visa recognosco turbatae horrenda quietis;
Non satis intellecta prius. Tunc illa fuisti
Candida prostrato per vim subducta marito
Cerva? Sed imperio tandem pastoris iniqui
Custodi praerepta novo, tunc nempe placebas,
Vel sic visa mihi; sed quid coniuncta ferebat
Mors tua (Di visis omen removete malignum)
Permetuo: nam cuncta sibi constantia certo
Ordine cernebam, nec me sopor ille fefellit.
Quid faciam? Moriere igitur, moriere profecto:
Nil aliud superest, coniux miseranda, tibique
Auctor mortis ero, sed quae mihi vita futura est?
Scis, Venus, et coelo prospectans Iuppiter alto
Mortales actus nostrosque hoc orbe labores.
Quis mihi verba dabit placidas ducentia noctes,
Aut gravis ingentes animi mulcentia curas?
Quis dabit amplexus, quisve oscula dulcia iunget?
Te sine dulce nihil. Quid prodest regia largo
Agmine servorum, Tyrio quid lectulus ostro
Comptus, et innumeris instrata palatia gemmis?
Quid diadema iuvat, lati quid gloria regni?
Uror, et assiduis torquentur pectora flammis.
L1[I] Heu mihi dulcis adhuc, dulcis post busta, sereni
ℂ Quo fugiunt vultus? Hinc iam te, cara, supremum
Viventem deflere iuvat Sophonisba Deorum
Atque hominum decus eximium, quam nostra tulerunt
Tempora siderei exemplum speciemque decoris.
Quae faceres conspecta fidem super astra, quis ipsis
Splendor inest Superis, qualis quamque alma venustat
Forma Deas, adverte pias his fletibus aures.
Hei misero fuerit quoniam meminisse iucundum
Lumina sidereis mulcentibus aethra favillis,
Alma sub exiguo claudentur condita busto
Lumina magnorum mentes tactura Deorum,
Lumina durorum rabiem fractura virorum,
Lumina quae mihi me abstulerant, curasque minores.
Candida frons auro circumcrispante decora
Frontibus humanis augustior, abdita saxo
Stabit in angusto. Risus qui ferrea figit
Pectora, qui coelum, qui circumfusa serenat
Nubila, Tartareum ruit irrediturus ad antrum.
Heu mihi felices animae, quibus illa repente
Lux oriens veteres veniet purgare tenebras!
Heu bene progeniti, quibus illa videre licebit
Quae mihi mors invisa rapit. Pes lactens atram
Divino celerante gradu conscendere cymbam
Iussus transiliet Lethaei gurgitis aestum.

39 Qui scelera accumulans maiori crimine crimen
Diluit, hunc ingens duro constantia leto
Feminea et nulli non admiranda virorum.
Scipio permetuens iuvenis ne forsitan ardens
Nunc etiam gemini sceleris sibi conscius in se
Consulat asperius quicquam pro tempore, blandis
Mitigat alloquiis, castigatumque modeste
Temperat, et curis cupit exonerare malignis.
Proxima sic dubii medicus discrimina morbi
Agnoscens aegrum placido sermone moratur,
Ac monet, et proprii immemorem velit esse pericli.
Altera nox fessum curis vigilemque sopore
Reddidit aurorae. Iam Lucifer astra premebat
Candida, iamque dies pelago veniebat ab Indo;
Iam volucram dulces ullo sine fine querelae
Audiri, et nocturna silentia rumpere Progne.
Surgit et effusas iusso praecone catervas
Congregat, ac medio sublimis ab agmine fatur:
“Romani proceres felicia signa secuti
Victores, quos Hesperiae tot pressa per annos
Terra tulit, quos innumeris nunc Africa sentit
Cladibus extremis iamiam sensura ruinis,
Intentas adhibete aures et corda precanti
Prona duci. Me vera quidem et comperta profari
Testis ab excelso prospectans Iuppiter esto.
Gloria tam longi nunquam mihi vana laboris L1[I]
Causa nec imperii fuerit damnosa libido, ℂ
Sed patria praegrandis amor, qui nostra vadosis
Syrtibus Oceanoque alternat castra frementi.
Hoc duce Riphaeas nudus transire per Alpes
Non verear, gelidum cum bruma reduxerit annum,
8 Aestivi medio armatus, nec in ore leonis
Aethiopum penetrare latus squalentiaque arva.
Nam mihi vel dubii certa est victoria Martis
Vel mors leta quidem. Patriae mea vita, salusque
Non mihi debetur; pia debita perdere solvens
Nil videor: nunc ista tamen quo tendere pergant
Expediam brevibus. Vos per me cuncta secuti
14 Aspera, supremo mentes aptate labori.
Finis adest, summumaque decus mihi moenia circum
Cingere propositum et saevae Carthaginis urbem.
Aut redit is cui cuncta uni sua vulnera servat
Perfida gens nostrae tantum adversata saluti;
Tum Latio interrupta quies, nobisque perennis
Fama venit, belli fato querenda supremi;
Aut manet, et victum cunctatio sola fatetur.
Indefensa mihi tellus, dabis impia dignum
Supplicium, et caesos purgabis sanguine cives.
Rurane barbaricis pedibus calcanda fuerunt
Italiae? Nobis animos tam iusta negabit

Mens bona quae non supplicio sed sorte movetur
Infami trepidat, tum si generosior illi
Conditio mortis subito detur, altera frontis
Effigies, valtusque alius formatur, et extra
Pectoris apparent lacrymis nova gaudia fusis.
Laetior ipsa quidem positaque decentior ira,
Optatos visura locos, regina modestis
Passibus ingreditur. Iuvenis cui cingit utramque
Turba latus, veteris repetens quasi somnia vitae.
Haud procul a ripa Lethaei fluminis illa
Quae capit expositos inamoenaque mittit in antra,
Planities obscura iacet, quae collibus atris
Cingitur; hic latis aeterna silentia campis
Myrtaeaque umbriferos vetus ambit silva recessus.
Non hic armorum strepitus studiumve frementum
Cornipedum, non cura canum pecudumque boumque,
Sed labor et lacrymae, et longo suspiria tractu,
Et macies odiumque sui, pallorque ruborque,
Et malesuadus amor, scelus, ira, fidesque dolique,
Furtaque blanditiis immixta, iocusque dolorque,
Et risus brevis et ficto periuria vultu,
Crebraque sub raris habitant mendacia veris.
Illa per angustas fauces ingressa sub ipso
Limine claustrorum, laqueo sua colla prementem
Cernit Yphim, et nimio consumptam Byblida luctu.
L2[O] At procul ingenti latitabat Myrrha pudore
ℂ Frondibus ora tegens; iterum spoliator Averni
Orpheus Eurydicen frustra revocare parabat.
Maximus extremo nemorum vagus ibat Achilles,
Pallidaque immiti signabat gramina passu
Adversa regione Paris; **ceu nota timeret**
Arma hostis, gressu tacito properabat; at illum
Tristior Oenone a tergo lacrymosa vocabat.
Ipse alio tendebat iter: tum regia virgo
Et mundo matrona nocens, tot causa dolorum
Turnus et ipse dolens rapta de coniuge campis
Errabant, mediaque duos in valle videres
Solivagos lateri haerentes, alternaque collo
Brachia tendentes: "Heu, felicissima Thisbe,
Suspirans, inquit, placuit servatus Averno
Dulcis amor; tantum nullis inviderat umbris.
Nusquam adeo cari meminit deserta mariti,
Nequicquam namque ille senex moriturus et annis
Lassandus vite venturus ad ultima longe est,
Heroumque greges diversaque claustra tenebit."
  Postquam fama fere volitans praenuntia mortis
In vulgus effusa ruit, tunc una per omnes
It pietas, totae lacrymis maduere cohortes.
Hunc sors regine movet, hunc iniuria regis
Qui scelera accumulans maiori crimine crimen
Diluit, hunc ingens duro constantia leto

Petrarch
Africa

Fortunate Charon, utinam mihi flectere clavum
Contingat, neutramque diu contingere ripam;
'Tuque mei interea serves moderamina regni,
Invidiose senex, quando haec tibi monstra videre
Contigit, aut ullo posthac continget in aevo.
Vidisti Aetnaeo raptam sub vertice nigri
Uxorem transire tori, nec vultus Elissae
Te latuit nostrae, facies nec Gorgonis horrens,
Nec quae fatiferum laqueo pendente secuta est
Laodomia virum, nec te pulcherrima Procris,
Nec Teucrum pestis, Minoisque altera proles,
Altera nam coelum tenuit stellante corona;
Sed cui tantus honos, cui tantae gloria formae,
Crude senex, mihi crede, parem non ulla videbunt
Saecula, nec rerum laudatrix magna suarum
Aetas prima tulit. Visa tangere iuventa,
Ardebis, mihi crede, senex; me forsitan illac
Coniugis infaustae vestigia cara sequentem
Tardius excipies veniam, nec tempore multo
Hic mihi carcer erit, proh, si prohibemur adire,
Corporeosque iterum vis est remeare sub artus.
Occidimus; tu parce, senex, atque arbiter aequus
Igne pari flagrans iuvenilibus annue flammis.
Cerbere si potuit vates Rhodopeius iram
Frangere voce lyrae, facies nunc coniugis ista
Quid poterit conspecta tibi conspectaque regi L2[O]
Tartareo? Vereor ne nostros captus amores ℂ
Tentet, et annosae redeas, Proserpina, matri.
Somnia sunt quae fingis amans, et falleris amens,
Massinissa, diu felix si rata fuissent
Munera fortunae; modo sed moestissime regum,
Pone modum lacrymis, metamque impone querelis.
Dulce meum decus, atque animae pars altera nostrae,
O breve solumen, longus dolor, inclyta conjux,
Ibis ad Elysias directo tramite valles,
Et mihi morte tua gemitum lacrymasque relinques;
Sed sequar, haec miseri superant solatia morbi."
  Obticuit, subiitque sopor; tum fessa parumper
Membra quies sensim subrepens tarda fefellit;
Multa sed in sommis questus, coelumque Chaosque
Fortunamque feram incusans, hominesque Deosque.
  Ecce parum fausto finem positurus amori
Phoebus ab Oceano rediens surgebat Eoo.
Concrepuere tubae: surgit tremefactus, et iras
Suscitat, ac questu se saepe revolvit eodem;
Postquam castra videt fremitu testantia motum,
Et metuit mandata ducis, vimque affore credit
Si neget, horrendum dicta, et miserabile sumit
Consilium quod tristis amor dabat: aurea fido
Pocula dat servo, custodia dira veneni

Credita cui fuerat. Rex haec undantia summo
Et superinfusa cernens spumantia morte:
“Vade, ait, et miserae mea tristia munera perfer
Reginae, strictosque Deos absolve fidemque.
Me promissorum memorem sciat illa, secundum
Impleo, sunt Superi testes. Erat altera longe
Conditio mihi grata magis, tentataque frustra
Est via, si qua foret, per quam regina maneret
Coniugio contenta meo. Romanus ab alto
Dux vetat; huic nostri, sic Di statuere, potestas,
Fortunaque iubente data est, sibi consulat ergo.
Cogitet unde ruens quo sit prostrata, quis illam
Exitus excipiat viduatam nomine nostri:
Insuper et primi reverentia quanta mariti,
Quanta patris virtus; titulisque et sanguine dignum
Consilium paret ipsa sibi quod possumus unum:
Instrumenta fuge libertatisque paramus.”
Haec ait, atque oculos lacrymis avertit onustos.
Nuntius accelerans reginae ad limina pulsat
Munera dira ferens. Pannis anus obsita et annis
Prosilit, atque habitum conspectaque pocula narrat.
Substitit attonitae similis, similisque paventi;
Nec remorata diu, positoque instincta pavore:
Ingrediatur, ait. Stat terrae lumina fixus
Et peragit commissa tremens; intercipit illa:
“Suscipio mandata libens, nec dona recuso
Regia, si maius nihil est quod mittere dulcis
Posset amans: certe melius moriebar in ipso
Funere, ni demens nupsissem. Numina testor
Conscia, non aliquid quoniam de coniuge caro
Sit nisi dulce mihi, sed sidera promptius alta
Terrenis ut eram vinclis exuta petebam.
Hoc refer extremum, et mortis mihi testis adesto.
At vos Coelicolae et qui maria ampla tenetis,
Quique locum mundi medium Stygiasque tenebras,
Quas adeo, licet ante diem, si iusta precandi
Materia est, praestate pias his questibus aures.
Audiat et coelum et pelagus tellusque profunda.
En morior, mortisque magis me causa dolere
Quam mors ipsa facit; quid enim commercia tangunt
Nostra duces Latios? En quanta superbia genti:
Non satis est hostem regnis spoliasse paternis?
Libertate animos spoliant, et rite coactis
Coniugiis, sanctoque audent irrumpere amori,
Et pactos laniare toros, victoria postquam
Romano stat certa duci, nec flectere quisquam
Fata potest aeterna Iovis. Sint ultima vitae
Tristia, et eximiis sua Roma ingrata tropaeis.
Exsul ut a patria deserto in rure senescat
Solus, et a fidis longe semotus amicis;
Nec videat sibi dulce aliquid, qui dulcia nobis
Omnia praeripuit; tum cari iniuria fratris
Exagitet, doleatque suos non aequa ferentes.
Filius extremos inglorius aggravet annos.
Indigno tandem atque inopi claudare sepulcro
Iratusque tibi, et patriae moriare relictae,
Scipio, et infames saxis inscribe querelas.
Tu quoque finitimo semper quatiare tumultu,
Si secum posthac, coniux carissime, firmum
Foedus habens, videas abeuntes funere natos
Intempestivo, et foedatos caede nepotes
Alterna. Veniens illa de gente cruentus
Rusticus insultet generi per vulnera vestro,
Et trahat ante rudem vinctos per moenia currum,
Ornet et ex vobis proprios tua Roma triumphos!”
Dixerat, ac circum lacrymas gemitumque videres
Astantesque fero attonitos intendere fini.
Illa manu pateramque tenens et lumina coelo
Attollens: “Sol alme, inquit, Superique valete;
Massinissa vale, nostri memor.” Inde malignum
Cui sitiens haurit non mota mente venenum,
Tartareasque petit violentus spiritus umbras.

Nulla magis Stygios mirantum obsessa corona
Umbra lacus subiit, postquam divisa triformis
Partibus haud aequis stetit ingens machina mundi.
Obtutu attonito stabant horrentia circum
Agmina Poenarum, sparsoque rigentia villo
Eumenidum tacitis inhiabant rictibus ora.
Regia vis oculis inerat, pallorque verendus,
Et vetus egregia maiestas fronte manebat.
Indignata tamen Superis, irataque morti
Ibat, et exiguo defigens lumina flexu.
Iudicis inferni postquam ad praetoria ventum est,
Iniecit sibi saeva manum: candentia Minos
Ora movens dixit: “Sit carcere clausa secundo,
Quem sontes habitant animae, quibus ultima vitae
Cura fuit neglecta suae.” Rhadamanthus acerbo
Iudicio firmabat idem. Iam prendere moestam
Coeperat immanis lictor: tunc maximus alte
Aeacus exclamat; siluerunt turbida late
Tartara, trans Stygiam vox est audita paludem:
“Mortis amor causa est, lucemque coacta reliquit.
Tertia claustra sibi sunt legibus addita nostris:
Huc eat; immeritae neque haec iniuria vestra
Accedat nunc voce recens. Satis aspera vitae
Mansit apud Superos fortuna et mortis acerbae.”
Assensere pari circum clamore faventes
Umbrarum populi, et magni liventia regni
Concilia. Haud aliter quam quum sententia captum
Turpibus addixit laqueis crucibusque vel igni,

Classe vehi, atque illis Magonem avertere terris,
Ni redeant, patriae summas instare ruinas.
Ille quidem quamvis animum gravis ira cruenter
Angeret, adverso quoniam tamen aspera Martis
Vulnera passus erat, metuens inimica supremis
Arma malis, statuit patriae parere vocanti.
Interea blandis tererent qui tempora verbis
Terdenos oratores in castra senatu
Poenorum ex omni lectos ac ficta loquentes
Romano misere duci: quorum unus ab alto
Pectore suspirans, lacrymis sic incipit ortis:
“Summe ducum, cui cuncta parem per saecula nullum
Mundus habet prima numerans ab origine retro,
Visceribus patriis quae publica vulnera saevae
Paucorum fecere manus rabiesque nocentum
Aspice placatus tandem, et miserere, precamur,
Afflictis. Liceat per te sperare salutem
◆ Quam cives rapuere feri, si parcere pulchra est
Ultio, si imperium nobis auxisse receptis
Romanum quam tantam urbem exstinxisse repulsis
Utilius, si victores meminisse vetustae
Praestat amicitiae, quam vos praesentia tantum
Atque iras pensare novas. Ignoscite victis,
Parcite supplicibus, rebus succurrite nostris:
Occidimus, praestate manus, hostemque iacentem
L1[O] Erigite, et nostro sic insultate pudori.
𝔸 Optima vincendi species, quando hostis amicus
Fit meritis, sed praetereo speciosa profari.
Nomen amicitiae quoniam fortuna silere
Nostra iubet, satis est miseros sperare salutem,
Et veniam petiisse reos. Per sacra Tonantis,
Per vestros, Romane, Deos, ignosce paratis
Supplicium poenamque pati; non nostra negarim
Crimina, sed verum liceat, dux sancte, fateri.
Te coram nostro violentus praefuit auctor
Hannibal errori, nostrasque cupidine summi
Imperii pavit furias, et velle coegit
Quod sero nunc nolle dolet: verum ille necesse est
Ut pereat, scelerumque ruat cum pondere tandem;
Sic illum sua fata vocant. Tu nostra benignus
Respice, si civem crudelem sensimus hostem,
Tu civis pius esse velis, qui diceris hostis.”
Dixit, et ante pedes iacuit victoris; at ille
Erigit et vultu respondet pauca severo:
“Non pacis tractator ego, sed victor et ultor
Sum scelerum; Libycas memini transmissus ad oras
Quam mihi spem fortuna ferat, victoria quam sit
Prona mihi notum est, sed me tamen ultima vestri
Fata movent; animum nequeo posuisse benignum,
Mundus ut agnoscat sic nos pia bella movere,

1

1

EXCLUDING:
396 Fatorum.
741 Exploratores.

PETRARCH

AFRICA

BOOK 6

PREVIEW
BOOK 7

EPIC POEM .ORG

DIGITAL CLASSICS

THESE LINES HAVE CONVERGED TO TELL
A STORY THAT SATISFIES ME IN MY HEART,
WHERE ONLY THERE IT REALLY COUNTS.

INTERLEAVABLE

ONLY HEXAMETERS

language: Latin (xiv CE?)
base text: L. Pingaud (1872)
typeface: Kings Caslon by Dalton Maag

EPICPOEM.ORG 🇺🇸 918 lines 2.0

As some way-faring Man, who wanders o'er
In Thought, a Length of Lands he trod before,
Sends forth his active Mind from Place to Place,
Joins Hill to Dale, and measures Space with Space:

Nulla magis Stygios mirantum obsessa corona
Umbra lacus subiit, postquam divisa triformis
Partibus haud aequis stetit ingens machina mundi.
Obtutu attonito stabant horrentia circum
Agmina Poenarum, sparsoque rigentia villo
Eumenidum tacitis inhiabant rictibus ora.
Regia vis oculis inerat, pallorque verendus,
Et vetus egregia maiestas fronte manebat.
Indignata tamen Superis, irataque morti
Ibat, et exiguo defigens lumina flexu.
Iudicis inferni postquam ad praetoria ventum est,
Iniecit sibi saeva manum: candentia Minos
Ora movens dixit: “Sit carcere clausa secundo,
Quem sontes habitant animae, quibus ultima vitae
Cura fuit neglecta suae.” Rhadamanthus acerbo
Iudicio firmabat idem. Iam prendere moestam
Coeperat immanis lictor: tunc maximus alte
◆ Aeacus exclamat; siluerunt turbida late
Tartara, trans Stygiam vox est audita paludem:
“Mortis amor causa est, lucemque coacta reliquit.
Tertia claustra sibi sunt legibus addita nostris:
Huc eat; immeritae neque haec iniuria vestra
Accedat nunc voce recens. Satis aspera vitae
Mansit apud Superos fortuna et mortis acerbae.”
Assensere pari circum clamore faventes
L1[I] Umbrarum populi, et magni liventia regni
𝔸 Concilia. Haud aliter quam quum sententia captum
Turpibus addixit laqueis crucibusque vel igni,
Mens bona quae non supplicio sed sorte movetur
Infami trepidat, tum si generosior illi
Conditio mortis subito detur, altera frontis
Effigies, valtusque alius formatur, et extra
Pectoris apparent lacrymis nova gaudia fusis.
Laetior ipsa quidem positaque decentior ira,
Optatos visura locos, regina modestis
Passibus ingreditur. Iuvenis cui cingit utramque
Turba latus, veteris repetens quasi somnia vitae.
Haud procul a ripa Lethaei fluminis illa
Quae capit expositos inamoenaque mittit in antra,
Planities obscura iacet, quae collibus atris
Cingitur; hic latis aeterna silentia campis
Myrtaeaque umbriferos vetus ambit silva recessus.
Non hic armorum strepitus studiumve frementum
Cornipedum, non cura canum pecudumque boumque,
Sed labor et lacrymae, et longo suspiria tractu,
Et macies odiumque sui, pallorque ruborque,
Et malesuadus amor, scelus, ira, fidesque dolique,
Furtaque blanditiis immixta, iocusque dolorque,
Et risus brevis et ficto periuria vultu,
Crebraque sub raris habitant mendacia veris.

43 (20C) Omnia miscentem, meritas dent solvere poenas,
Hannibal, ingentis quoniam mihi causa ruinae es
Et patriae natus miserae. Tu causa supremi
Causa mali; patrias utinam iuratus ad aras
Fulmine flagrasses merito! Proh Iuppiter ille,
Ille tibi feriendus erat: nam vindice flamma
Quid iuvat innocuas quercus et saxa ferire?
Heu puer infelix patriae cunctisque tibique,
Tuque Deis invise parens, qui dira tulisti
Semina bellorum, natis caruisse nefandis
Quanto erat utilius, genitor; sed tristis ad umbras
Iuisti, tantos vetitus spectare furores.
Non licuit cupido mundi satiare cruore
Lumina, non gladios, at post scelerata propago
Hunc fudit, saevo inferias missura parenti.
Tu certe iam digna luis, sed, pessime, rerum
Quas poenas mihi, nate, dabis, qui stagna lacusque,
Qui freta, qui fluvios, qui terras sanguine turpas.
Forte ego praemoriar, tua nec sinar ultima praesens
Cernere supplicia, at Manes penetrare videbo
Agmine caesorum et Furiarum turbine septum.
At coniux infida virum qua linquere frustra
Niteris, et nostris insultas cladibus, imos
Ad Manes invita praeis, solamque videre
Te potero, et vultus iterum spectare pudendos:
Littore nam patrio, nisi me mea lumina fallunt, L1[I]
Immemor ille tui turpissimus errat adulter.” 𝔸
Dixit, et in gremium lacrymantia condidit ora.
Illum non scopuli, non horrifer Eurus ab antro
Terruit Aeolio, non monstra vagantia ponto
Devotum, mortisque avidum, gelidumque cadaver,
2 (1C) Littoribus Libycis transverso turbine reddi
Optantem tacite tempestatesque vocantem.
Invidus haud aliter tenuis regnator agelli
Annua cui messis periit spes, optat iniquum
Ver aliis imbresque feros et grandine mixtos
Arboribus frugibusque graves incumbere ventos.
Interea Scipio curarum parte levatus
2 Carpit iter, tumulumque habili munimine cingit,
Quem Tuneta vocant, turresque ibi subrigit altas,
Moenia praecipiti circumdans moenia vallo.
Iamque in conspectu Carthaginis ampla repente
Castra locat. Late fugientibus arva colonis
Vastantur; trepidant subita formidine cives
Obsessi, solamque viam superesse salutis
Absentem revocare ducem clamore fatentur.
Legatos igitur raptim qui munera fando
Fata ferant, mittunt, revocantque ad praelia tandem
Ultima, et extremos patriae sub morte dolores.
Ast alii in Ligurum vallem properare iubentur

Cura parum solido sub pectore cessit amantis,
Victor amoris, amorque libidine victa libido est.
Proxima nox alia transivit imagine somni;
Non habitus, non incessus, non vultus amicae
Ante oculos, non vox iterum exaudita gementis,
At solium atque urbes ac fortibus oppida muris,
Fluminaque et montes lati confinia regni.
Iam rubicunda vagos Eoo littore currus
Aptabat ventura dies, auroraque noctis
Candida pellebat tenebras, cum buccina classem
Excitat, et vento tenduntur vela secundo.
Littore iam toto stabat Romana iuventus
Digressu visura suos: hic verba parenti,
Hic fratri perferre iubet, iubet ille sorori,
Hic sociis, multumque rogat: confusus in altum
Clamor it, et varia resonant per inania voces.
Laelius in medio conspectus amica salutat
Aequora; tum ducibus commendat carbasa ventis,
Atque alacres laeto respondent murmure nautae.
At moestus mediaque Syphax de puppe reflectens
Lumina supremum patriam visura locosque
In quibus altus erat, tacitus lacrymosa movebat.
Postquam claustra dolor vocisque repagula fervens
Evicit, talem diffudit ad astra querelam:
“Heu tellus adversa Deis, heu sidere tristi
L2[O] Pressa diu tellus, quam nostris attulit arvis
Femina Sidonio fugiens a littore pestem,
Pectoribus nostris animos, quos intulit illa
Exsul, inops mulier, metuens atque icta recenti
Vulnere! Nempe avidos bellorum et sanguinis atri
Tutius ut fuerat regnum tenuisse vetustum
Et pacem servasse suam, lato aequore gentes
Discrevit natura duas, adversaque fixit
Littora. Nos mortem mediis quaesivimus undis.
Quid visum est nostris elementa irrumpere somnis
Et vento pelagoque manus inferre tumenti?
Stat nostro praecisa nocens a corpore tellus
Hispana, et calidis fumans Trinacria venis.
Quid mihi nunc vobisque fuit Sardinia flatu
Pessima pestifero? Melius latuisse marinis
Aeternum potuisset aquis, quo signa furentes
Pertulimus, puduit spatio requiescere tanto.
Hei mihi, non alias sic te pulcherrima cernam
Africa, nec patrii tangent haec lumina colles.
Littus ad invisum ferimur; locus ille sepulcri
Quis putet? Extremis gemitum sub finibus orbis
Itala terra teget, mediis at vita procellis
Irrequieta fuit. Sic tristes litia Parcae
Distribuere mihi, sic Di statuere superni.
Hi tibi qui vires animumque dedere superbum,

44 (21C)

Illa per angustas fauces ingressa sub ipso
Limine claustrorum, laqueo sua colla prementem
Cernit Yphim, et nimio consumptam Byblida luctu.
At procul ingenti latitabat Myrrha pudore
Frondibus ora tegens; iterum spoliator Averni
Orpheus Eurydicen frustra revocare parabat.
Maximus extremo nemorum vagus ibat Achilles,
Pallidaque immiti signabat gramina passu
Adversa regione Paris; **ceu nota timeret
Arma hostis**, gressu tacito properabat; at illum
Tristior Oenone a tergo lacrymosa vocabat.
Ipse alio tendebat iter: tum regia virgo
Et mundo matrona nocens, tot causa dolorum
Turnus et ipse dolens rapta de coniuge campis
Errabant, mediaque duos in valle videres
Solivagos lateri haerentes, alternaque collo
Brachia tendentes: “Heu, felicissima Thisbe,
Suspirans, inquit, placuit servatus Averno
Dulcis amor; tantum nullis inviderat umbris.
Nusquam adeo cari meminit deserta mariti,
Nequicquam namque ille senex moriturus et annis
Lassandus vite venturus ad ultima longe est,
Heroumque greges diversaque claustra tenebit.”
Postquam fama fere volitans praenuntia mortis
In vulgus effusa ruit, tunc una per omnes
It pietas, totae lacrymis maduere cohortes. L2[O]
Hunc sors regine movet, hunc iniuria regis
Qui scelera accumulans maiori crimine crimen
Diluit, hunc ingens duro constantia leto
Feminea et nulli non admiranda virorum.
Scipio permetuens iuvenis ne forsitan ardens
3 (2C) Nunc etiam gemini sceleris sibi conscius in se
Consulat asperius quicquam pro tempore, blandis
Mitigat alloquiis, castigatumque modeste
Temperat, et curis cupit exonerare malignis.
Proxima sic dubii medicus discrimina morbi
Agnoscens aegrum placido sermone moratur,
Ac monet, et proprii immemorem velit esse pericli.
3 Altera nox fessum curis vigilemque sopore
Reddidit aurorae. Iam Lucifer astra premebat
Candida, iamque dies pelago veniebat ab Indo;
Iam volucram dulces ullo sine fine querelae
Audiri, et nocturna silentia rumpere Progne.
Surgit et effusas iusso praecone catervas
Congregat, ac medio sublimis ab agmine fatur:
“Romani proceres felicia signa secuti
Victores, quos Hesperiae tot pressa per annos
Terra tulit, quos innumeris nunc Africa sentit
Cladibus extremis iamiam sensura ruinis,
Intentas adhibete aures et corda precanti

Prona duci. Me vera quidem et comperta profari
Testis ab excelso prospectans Iuppiter esto.
Gloria tam longi nunquam mihi vana laboris
Causa nec imperii fuerit damnosa libido,
Sed patria praegrandis amor, qui nostra vadosis
Syrtibus Oceanoque alternat castra frementi.
Hoc duce Riphaeas nudus transire per Alpes
Non verear, gelidum cum bruma reduxerit annum,
Aestivi medio armatus, nec in ore leonis
Aethiopum penetrare latus squalentiaque arva.
Nam mihi vel dubii certa est victoria Martis
Vel mors leta quidem. Patriae mea vita, salusque
Non mihi debetur; pia debita perdere solvens
Nil videor: nunc ista tamen quo tendere pergant
Expediam brevibus. Vos per me cuncta secuti
Aspera, supremo mentes aptate labori.
Finis adest, summumaque decus mihi moenia circum
◆ Cingere propositum et saevae Carthaginis urbem.
Aut redit is cui cuncta uni sua vulnera servat
Perfida gens nostrae tantum adversata saluti;
Tum Latio interrupta quies, nobisque perennis
Fama venit, belli fato querenda supremi;
Aut manet, et victum cunctatio sola fatetur.
Indefensa mihi tellus, dabis impia dignum
Supplicium, et caesos purgabis sanguine cives.
L2[I] Rurane barbaricis pedibus calcanda fuerunt
𝔸 Italiae? Nobis animos tam iusta negabit
Ultio? Quin etiam, quod vel meminisse molestum est,
Moenia nostrae urbis, Capitoliaque alta minaci
Cominus ille fremens vix lumine viderit uno;
Nos muros spectare sos quae causa vetabit?
Non mihi si campis veniat Mars ille secundus
Poenorum armatus, Stygiaque reversus ab unda,
Quattuor atque truces quos pavit in arma leones
Alterno cingant latus ordine, pectora contra
Ferre reformidem, sic me spectata, Quirites,
Vestra monet virtus. At nunc pater inclytus umbris
Occubat infernis, natorumque omnis ad unum
Turba redit, latius iugulos sic ensis ad illos
Fulminat. Iste autem per saecula tanta superstes
Quid nisi serus honos et nostrae gloria dextrae est
Sic vixisse diu, finis sibi fructus honesti.
Hac tandem feriere manu, licet aspera iactes
Praelia, et adversa Romanos cuspide fixos:
Gloria prima tamen mortis tibi cognitus auctor
Scipio, et in tumuli scribendum hoc marmore nomen.
Nunc agite, egregiis animos properate triumphis
Ultores patriae; tuque, o decor inclyte regum
Massinissa ingens, quem nec turbata fatigent
Aequora, nec toto descendens Iuppiter igne,

45 (22C) Non ferus infesto concurrens numine Mavors,
Accede, et nostris animum sermonibus effer.
Magna tibi hoc bello virtus, multusque Deorum
Est favor, agnosco; nunc urbis munera nostrae
Munera pro meritis fateor tibi parva, sed arram
Maiorum, mihi crede, damus. Viden ecce frementem
Cornipedem laetum phaleris auroque superbum?
Nescit ut esse loco? Fulgentes respice currus;
Caetera quin etiam quae circumferre triumphis
Romulei statuere duces, ut iaspide crebra
Texta corona micat; rutilo riget integer auro
En crater, quantoque manu gravis implicat orbe;
En habitus sacra quo nil conspectius urbe
Noveris. Ipse animis pridem Romana quid esset
Virtus mortales inter te nosse fateris.
Quod nescire potes, nulli tam clara solemus
Externo praestare viro, tibi nostra sed uni
Arma, habitum, titulos, nomenque decusque libenti
Mente damus; te participem sociumque licebit
Esse triumphorum nobis quos nostra pararit
Fortuna. In medio sedes tibi certa senatu
Semper erit nostro: civis monimenta tenebis
Omnia Romulei; stabilem sociumque et amicum
Teque salutamus regem. Tum tu, optime Laeli,
Hanc auro gemmisque gravem gestare coronam
Dignus habe, captosque trahens primumque Syphacem, L2[I]
Maturabis iter; pelago stat classis aperto, 𝔸
Et placidum spirante fretum substernitur austro.
At vos, o socii certaminis atque laborum,
Emeritas laudes et praemia digna feretis,
Cum nos laurigero Capitolia celsa prementes
4 (3C) Laeta videns curru, cum circumfusa faventum
Millia victorum plausum, fremitumque iocosque
Maxima septeno spectabit vertice Roma:
Quem mihi fata diem nunquam mentita propinquam
Promittunt. "Sic fatus erat: iamque undique magnus
Consurgens letusque fremor pulsabat Olympum.
Ante omnes meritas grates expendere certant
4 Rex Leliusque duci, spesque ingens addita regi
Abstulit antiquas aliamque in viscera curam
Intulit, ut regni posset protendere fines
Pauperis, hostilesque suis adiungere terras.
Quod sperare quidem sors illius atque potentis
Scipiadae promissa dabant. **Ceu retibus anceps**
Aspiciens volucrem subito discedere parvam
Conqueritur, movet exigui spes perdita lucri;
Maior inopina mox et generosior ales
Parte poli tensis si forsitan advolet alis,
Erigitur recipitque animos, spesque ampla futuri
Praeteriti meminisse vetat: sic prima secundae

Armassetque suo se fulmine dextra tonanti
Mulciber Aetnaea chalybem fornace recoctum
Cuspide densasses in vulnera nostra trisulca!
Hinc succincta Iovi clypeum sua nata dedisset,
Palladiaque pater texisset Gorgone pectus,
Atque utrumque latus stipassent vana Deorum
Lumina: torsisses medio Mars vulnere currum;
Mortibus ipse gravem vacuasses, Phoebe, pharetram,
Monstrificumque gerens adversa per agmina robur
Alcides genitorem arvis tutasset in illis.
Vicisset fortuna Deos ibi nostra Iovemque.
O mihi care comes consultor fide Bomilcar,
Cannensi cur sancta die tua iussa reliqui,
Cur mihi non armis ductori interque labores
◆ Tantum animi fuerat, quantam iuvenilibus annis
Scipiadae fuit indomito, qui morte sub ipsa
Audeat Italiae nostros invadere muros?
Victor ego extimui victas irrumpere portas;
Quis vetuit Romam raptim petiisse cruento
Agmine? Quis pactam potuit mihi tollere coenam?
Iuppiter ipse dolis, non vi, qui nostra futuri
Pectora caeca tulit; proli! si tunc ista remota
Tempora fatorum licuisset cernere nube,
Non quidquid coelo et pelago terraeque Deorum est,
Non genus omne hominum nostros avertere casus
L1[O] Hinc poterat: spes nostra quidem et fiducia tanta
𝔹 Murus, Roma, fuit. Tibi nunc discrimine in illo
Nil acies, nil arma tibi, nil moenia, nil arx,
Sed nostrae valuere morae. Proh! sanguine quanto
Undassent maria et Tyrrheni littoris aestus,
Quot Tiberis rutilo trusisses gurgite in altam
Corpora, quot currus, quot nobilis arma senatus
Aurea, quot flammis ultricibus obruta tecta
Spectassem, vulgique una sub strage cadentis
Millia quot, specula longe metuendus ab alta,
Quas voces, quos accentus, quae murmura plebis
Auribus audissem lyrici mihi **carminis instar**!
Nec tamen armorum coepti nec poenitet; urbis
Moenia conspexi armatus, latebrisque coegi
Tot claros latitare duces. Iam nempe notare
Fulminibus nimbisque tuam tunc, Iuppiter, iram
Si mens sana foret, poteram. Quid mixta colore
Flumina sanguineo referam, tempusque sub unum
Ticinumque vadis tepidum, Trebiamque rubentem,
Montibus adversis genitos tractuque viarum
Coniunctos testes nostrarum in saecula rerum
Quos Padus Adriacum descendens traxit in aequor?
Quid Trasimeni memorem sub gurgite Lascas?
Sanguine pinguescunt Italo. Satis ampla relatu
Gessimus, Ausoniis annalibus Hannibal ingens

Petrarch
Africa

46 (23C) Ut nostro sit pacis amor sub pectore semper,
Parcimus indignis. Has pacis figite leges
Mentibus, et servare fidem condiscite tantis
Cladibus edocti, Superosque et sancta vereri
Foedera. Bis denas non ultra in littore naves
In patrios servate usus; non bella movendi
Ius vobis populi iniussu; sint praelia nostri
Arbitrii; vestro tellus Hispana subesse
Desinat imperio, vestrisne quiescat ab armis
Insula nulla freto quod nos interiacet, et vos
Non procul a Libyco vivat sibi libera Marte
Vincula captivis, turpesque auferte catenas
Victorum pedibus; stet vobis transfuga nullus,
Nullus in Italia Poenorum exercitus ultra
Permaneat, vestrosque duces remeare iubete.
Sique trium spatio pax consultanda dierum
Quos damus accepta est, legatos mittite Romam;
Sanciat hanc populus pacem iubeatque senatus:
Si minus at saltem paucis siluisse diebus,
Tres liceat noctes per me duxisse quietas."
Dixit; ad haec Cereris pro tot legionibus addit
Ingentes cumulos atque aeris grande tributum.
Illi autem veluti pacis iam nulla molesta
Conditio foret, ac fractis spes nulla sub armis,
Omnia suscipiunt laeti, populoque reportant,
Inque fremens ficto confirmat pectore pacem. L1[O]
Haud secus ancipiti periturus navita mortem 𝔹
Tempestate timens, ubi iam spes nulla relicta est,
Vota Deis cumulat pelagi, tremulaque tumentem
Neptunum ter voce ciet, Thetidisque marinae
Numen, et iratum compellat Nerea ponto;
5 (4C) Dona dabit templis, omnem feret ille laborem;
Si redeat tranquilla dies, portusque videri
Cominus incipiat, sensim mens perfida tuto
Atque inconsulti subeant oblivia voti:
Sic stimulante metu deludunt tempora Poeni,
Pollicitis redeat donec ferus Hannibal absens.
Illum tunc vario curarum turbine lassum
5 Ultimus Italiae Brutiorum in monte tenebat
Angulus et ludos fortunae et monstra notantem.
Hunc adeunt iussi fandique peritior unus
Sic ait: "O Libyci decus et spes ultima mundi,
O patriae iam sola salus, miserere tuorum,
Quos fera terribili vexat fortuna tumultu.
Prospice pendentem mutata fronte ruinam
Iam tua suppositis arderent moenia flammis,
Ni procul absentis prodesset civibus ingens
Fama tui, vereorque miser ne, dum aequore lato
Huc ferimur, patriis errent incendia tectis;
Namque sub extremum subitosque minantia casus

Liquimus. Imperio atque urbi succurre trementi
Quae revocat, fidumque sibi trans aequora nomen
Invocat ore pio; tu vel te redde precanti,
Vel causam te te nostrae fateare ruinae.
Iamque tuus Libycis (nisi me praesagia fallunt)
Littoribus reducem frater super aequora classem
Alligat, at frustra: fratrum modo turba, paterque
Martias aethereas rediens invictus ad auras
Auxilium ferat afflictis: non ira Deorum
Tam levis aut tali nent stamina pollice dirae
Parcarum nunc nostra manus; tibi credita soli
Vita, salus, decus, et miseri sunt omnia regni."
Dixit, et invictae lacrymans dedit oscula dextrae.
Ille perorantem querulo cum murmure semper
✦ Audierat, frendensque manus compresserat, et se
Torserat. Haud aliter quam carmina noxia serpens
Et magicum murmur cursumque vetantia verba
Quando audit, raueo violentus sibilat ore,
Et sese in nodos sinuoso corpore versat.
Saepe manu frontem percusserat, udaque coelo
Saepe supercilia extulerat, saepe agmina rerum
Conscia tam multarum oculo conspexerat atro.
Tandem moestus ait: "Fatum Carthaginis olim
Agnovi, generisque mei fraternaque cervix
Admonuit quid sera mihi fortuna parasset.
L1[I] Nunc tamen ante oculos iam fata novissima nostrae
𝔹 Urbis et obscoenas videor spectare ruinas.
Heu mihi Carthago, dulcis Carthago, quis et me
Et te, et tot nostros Latia de gente triumphos
Perdidit? Ac tacite multos iam sensimus hostes,
Nam revocare fuit quotiens stipendia mitti
Est vetitum, bello exhaustas quotiensque cohortes
Impleri. Ast odium nunc eminet, atque in aperto
Res agitur: retrahunt, et me parere necesse est;
Parebo; invitus sibi non hinc arroget hostis
Externus; non me totiens pessumdata vincis
Roma, nec Ausonio conspirans robore tellus.
Me cives vicere mei, Latioque meorum
Invidia atque dolus pellunt, non Martia virtus,
Nec modo inhoneste poterit tam maximus ille
Insultare fuge Scipio. Quam pessimus Hanno,
Consiliumque secuta suum plebs caeca! Senatus
Ille meas invisus opes famamque domumque
Vertere non aliter poterat, quam publica nostris
Damna simul miscens populi me mole ruentis
Opprimet, atque una convolvet cuncta ruina
Hostis Poenorum et Romani sanguinis ultor."
  Talia fervebat rabidus nimioque dolore
6.450 Insanus: **ceu lasus aper cui spumea mento**
6.451 **Fex riget, et duro horrentes stant tergore setae.**

47 (24C) Italia procul extremo sedet incluta quondam
Urbs Crotho pauper, claro cognomine portus
Matutina videns redeuntis lumina Phoebi.
Picturis hic egregiis ditissima templa
Iunonis fuerant, Graia quae nobilis arte
Zeuxis adornarat nimia dederatque per orbem
Relligione coli nitidas hic quinque: severae
Stabat imago Deae, nudasque imitata puellas,
Et formae decerptus honos, quem corpore in ullo
Se reperire simul quia desperaverat auctor,
Abstulit a multis speciemque redegit in unam.
Hoc instructa fugae iampridem atque abdita portu
Punica classis erat; quoniam variantia fata
Militiae tantus fortunarumque magister
Viderat ante diu, steteratque paratus ad omnes
Eventus. Igitur raptis legionibus huc se
Contulit iratus mundoque Superisque sibique.
Italico nec adhuc mens exsatiata cruore
Saeva viri ad Manes suprema piacula mittit.
Heu miseranda acies miserorum et magna virorum,
Quo tua te fortuna tulit? Formidine postquam
Frustra animos tentasse videt, si castra cruenta
Forte sequi, et profugam vellent conscendere classem,
Saevus inhumana confestim excanduit ira,
Longaevamque senum teneram iuvenumque catervam
Tale nihil veritam, nudam fragilemque et inermem, L1[I]
Quae pellente manu tutis successerat aris 𝔹
Obtruncat; calido complentur sanguine templa,
Et fremitu tectum omne sonat. Sic ille profanus
Commaculatque sacros postes iurandaque Poenis
Iunonis simulacra suae, vultusque Deorum
6 (5C) Terrificos: gemitu ingenti domus ampla remugit.
Haec sacra contentus Dis persolvisse marinis,
Dux ferus et coeli contemptor maximus alti
Conscendit puppim victor funemque cruentum
Solvit, et Italiae flens dulcia deserit arva.
Quam tacitus lacrymansque retro multumque diuque
Prospiciens pelago ex alto, quatiensque minantis
6 More caput frontemque plicis maioribus implens,
Murmure terribili sic tandem turbidus inquit:
"Italia, Italia, et rerum caput aspera Roma,
Quaenam vos nostris facilis fortuna repente
Faucibus eripuit? Tu quisquis es ille Deorum
Maxime, et in nostros nimis importune labores,
Quid mihi parta diu momento temporis aufers
Iuppiter Ausonii defensor perfide mundi?
Quis tibi nostra dedit tot clara decora sub uno
Vertere posse die? Cur non Cannensia mecum
Praelia tentabas, si tanta libido nocendi est? 6.500
Venisses utinam mediis nunc obvius armis, 6.501

Quos licuit transire mihi. Moriturus ad astra
Scandere quaerit homo, sed mors docet omnia, quae sint
Nostra loco. Latio quid profuit arma potenti,
Quid tectis inferre faces? Quid foedera mundi
Turbare, atque urbes tristi miscere tumultu?
Aurea marmoreis quidve alta palatia muris
Erexisse iuvat? Postquam sic sidere laevo
Sub divo periturus eram, carissime frater,
Quanta paras animis, heu fati ignarus acerbi,
Ignarusque mei.” Dixit; tum liber in auras
Spiritus egreditur, spatiis unde altior aequis
Despiceret Romam, simul et Carthaginis urbem;
Ante diem felix abiens, ne summa videret
Excidia, et claris quod restat dedecus armis,
6.918 ◆ Fraternosque suosque simul patriosque dolores.
7.1 Nescius exstincti iuvenis ferus Hannibal, instans
Bellum animo, et varios agitans sub pectore casus,
Fraternam sperabat opem, iamque affore classem
Illius ac dulces cupide sibi fingere vultus,
Fingere colloquia, et Latiis quid passus in arvis
Audire, et proprios fratri narrare labores;
Inque sibi infestos ulcisci in tempore cives,
Hannonem ante alios: acies dum mente frequenter
Instruit, atque equitum circumdat cornua, semper
Germanum armavit, primaque in fronte locavit.
Spem quoque nonnunquam mens immoderata vetustam
Rettulit imperii, caro tunc grandia fratri,
Italiamque dedit partem, regemgue vocavit,
Atque **supervacuis** ignarus pectora veri
Implicuit curis: volucris velut anxia nido
Pabula dam cumulet, memori torquetur amore,
Assiduoque fremit studio, et suspenditur alis,
Cum tamen interea generis spem forte malignus
Abstulerit natos ac incunabula pastor.
Non procul Hannibalis distabat cursus ab Afro
Littore, cum iussus raptim fastigia mali
Navita conscendit, quam classis prenderet oram
Visurus, summoque sedens in vertice ligni:
“Diruta, respondit, spectamus saxa sepulcri,
Huc retro impellens fert ventus tramite proram
Tristior augurio. — Clavum rege, carbasa volve,
Flecte viam, cursamque alio melioribus,” inquit,
“Auspiciis detorque meum.” Tum iussa magistri
Expediunt, ac versa vadis ad proximia Leptis
Littora sollicito pervenit remige classis.
◆ Qui status interea Romanis esset in oris,
Quive foret Libycis, qua spes, qui terror utrinque
Volveret alterno fluitantes turbine mentes
Dictu difficile est. Quotiens ingentia duri
7.35 Hannibalis monumenta animis confectaque bella
Observabantur, tunc spes Romana cadebat

Nomen erit Latiis nunquam delebile fastis.
Hannibal exiguo restabat summa labore
Fama, sed invidit patriae dux maximus Hanno:
Invidere Dei sontes.” Sic tristis abibat
Hannibal, et quarto linquebat littora lustro
Italiae possessa gemens, nec tristior unquam
Vel patriam quisquam vel dulces liquit amicos,
Quam patriam petit ille suam; sibi nempe videri
Exsul ab hostili iussus regione reverti
Moestior. Has inter curas serasque querelas
Subtrahitur sensim terris. Iamque aequore currus
Phoebus anhelantes rediens condebat Ibero;
Inde viae spatium, noxque addita littoris omnem
Abstulit aspectum. Tum dux concussa quieti
Membra dedit dubiae, certamque obversus ad Arcton
Classis agens curas et sidera nota magister
Sollicitat nautas quibus est custodia puppis
Magnetis ferrique vias spectare sequacis
Et simul insomnem studio traducere noctem.
Littora classifragis linquunt famosa procellis,
Atque altum tenuisse iuvat; tum lintea prosper
Fert aquilo et flatu pellit distenta secundo.
Vixdum pulchra dies pelago surgebat et astra
Undique vicinum fugiebant languida solem,
Cum dextra Italicae transmisso pollice plantae
Hic ubi rauca vetant iterum concurrere colles
Aequora disiectos, procul exaudita pavorem
Scylla rapax nautis, atque irrequieta Charybdis
Incutit ancipitem; sed conscia turba pericli
Laeva secant maria et Phoebi flectuntur ad ortus.
Iam prope conspicitur fumosi verticis Aetna
Sulphureis innixa vadis, olimque Cyclopum
Terra ferax, at nunc trucibus domus apta tyrannis;
Iam Syracusanus famoso littore portus
Apparet, sulcantque fretum quo bella gerentes
Tam longe a patria Furtis urgentibus olim
Argolicae periere rates. Dux ipse coactus
Moenia prospectans casum testata recentem
Marcelli meminisse sui, cui victa triumphum
Illa dedere prius diro quam proditus aestu
Oppeteret. Surgunt longe convexa Pachini;
Quae dum pulsa legit ventis et remige classis
Solque diesque ruunt; verum sic fata iubebant.
Nocte secant fluctus medios et littora linquunt
Trinacriae pelagique via breviore feruntur.
Lenta per ambiguam fulgebat Cynthia noctem
Et caecis radiabat aquis. Dux pervigil alta
Puppe sedens medius, casus venturaque versat
Praelia et eventus dubios finemque labantem. **6**.600
Talia volventem de circumstantibus unus **6**.601

Compellat: “Si digna peto, dux maxime, nobis 49 (25C)
Exoptate diu, quae stet sententia rerum
Nunc animo tibi nosse velim; ne sperne precantem.
Legatus tibi sum patria transmissus ab ipsa,
Atque urbis pars una tuae te fessa tuumque
Exspectat reditum. Numquid cum littora tanges
Punica, confestim patulo confligere campo
Atque manum conferre voles? An moenia primum
Intrabis patriae, spes erecturus in arma?
An alia fortasse via meliore tuenti
Consilia apparent? Quem nostro fata labori
Impositura modum reris, quemve affore finem?”
Ille autem: “Quis certa Deus sub turbine tanto
Consilia expediat? Quis det meliora tenere?
◆ Ibimus in patriam, quoniam sic imperat Hanno.
Forsitan et dulces muros prius ipse subibo
Quam fatum tentare velim, viresque meorum
Spesque annosque prius vultusque habitusque videbo.
Sin autem mediis iuvenis Romanus in armis
Occurrat, pugnare mihi sententia fixa est,
Atque omnem potius successum sponte subire
Quem Deus et fortuna dabunt.” Hinc turbidus ille
Conticuit. Senior iuxta cui flectere clavum
Ars erat, annosam tollens ad sidera frontem,
Mox freta lata tuens: “Veniam te, Iuppiter, inquit,
L1[I] Neptunumque patrem atque omnia numina supplex
ℂ Deprecor, infandas Libyae prohibete ruinas,
Atque omen prohibete malum. Mihi multa videre
Vita dedit longos huc continuata per annos.
Nunc tremor invadit mentem, timidumque senectus
Efficit. Heu quanto stetimus discrimine contra
Hostiles acies, tunc cum Romana paventem 8 (6C)
Castra pererrabant Libyam et Carthaginis amplae
Moenia pulsabant. Tum dux erat optimus illis
Regulus, eximio cui sic fortuna favore
Blanda videbatur, nihil ut sperare liceret
Afflictis, quantum tandem stat Bagrada facti
Testis adhuc, quantum frustra serpentis amicae
Sensimus auxilium. Latiis namque illa sagittis 8
Obruitur transfixa fera et sub grandine multa
Telorum compressa perit; vix iugera campi
Quattuor excipiunt immani mole iacentem.
Vix tandem tot victa malis fortuna remoto
Opportuna quidem non dignis mittit ab orbe
Auxilia; ipsa ducem fida Lacedaemone mittit
Graecia. Magnificos videor mihi cernere vultus
Xantippi moreque graves librataque verba,
Te quotiens, Hannibal, video, quotiensque loquentem
Audio: tu vixdum in lucem tunc editus infans.
Sed quid cuncta sequor? Victores vincere nobis

Tunc seu pigra situ, nulli seu nota poetae
Illa fuit tellus, iacuit sine carmine sacro.
Hoc mihi nunc cantanda loco sulcantibus aequor.
Insula iam Venerique placens a littore portus
Exoritur, contraque sedet fortissimus Eryx
Ausonius Siculae retinens cognomina ripae.
Collibus his ipsam perhibent habitare Minervam,
Spernentem patrias olei dulcedine Athenas.
Exoritur corvique caput tumefactaque circum
Dissiliunt maria, et saxis fremit unda vadosis.
Cognitus in medio nautis dorsoque nigranti
Arduus assurgit scopulus: cui proxima rupes
Candidior late Phoebo feriente refulget.
Post in secessu curvo maris ostia macra
Cernuntur rapidi, stantisque palatia lunae
Labitur et placidis frangens mare fluctibus Arnus.
Hunc supra et ripas tenet urbs pulcherrima Pisae;
Hanc oculis digitisque notant; propiusque patescunt
Etruriaeque latus, spatioque brevissima Gorgon,
Iluaque nobilior, rigidisque Capraria saxis
Insula, tum niveo praedives marmore; retro
Linquitur ad laevam Gilium, vicinaque contra
Stant iuga de gemino nomen sortita metallo.
Plumbeus hic vertex, illa est argentea rupes.
Nec procul Herculei devexo monte recessus
Et Thelamonis apex, nautisque infestior aequo L1[I]
Parvus aquis propriis violenti gurgitis Umbro. ℂ
Dextra sed a tergo ventosi frondea tractus
Corsica restabat. Iamque hinc Sardinia longe
Tabificos aperit colles, hinc aurea Roma,
Inque procelloso Tibridis stant littore fauces.
Hic postquam medio iuvenis stetit aequore Poenus,
Vulneris increscens dolor et vicinia durae
Mortis agens stimulis ardentibus urget anhelum.
Ille videns propius supremi temporis horam
Incipit: “Heu qualis fortuna terminus alte est!
Quam laetis mens caeca bonis! furor ecce potentum
Praecipiti gaudere loco; status iste procellis
Subiacet innumeris, et finis ad alta levatis
Est ruere. Heu tremulum magnorum culmen honorum,
Spesque hominum fallax, et inanis gloria fictis
Illita blanditiis! Heu vita incerta labori
Dedita perpetuo, semperque heu certa, nec unquam
Stat mortis praevisa dies! Heu sortis iniquae
Natus homo in terris! Animalia cuncta quiescunt;
Irrequietus homo, perque omnes anxius annos,
Ad mortem festinat iter. Mors optima rerum,
Tu retegis sola errores et somnia vitae
Discutis exactae. Video nunc quanta paravi
Ah! miser incassum, subii quot sponte labores

Unda vetabat iter, sed enim conspecta suorum
Signa dabant animos. Tandem Romana sagittis
Missilibus vacuata ratis, conversa malignae
Subtrahitur pugnae versis ad littora remis,
Ac nisu valido terris allisa fatiscit
Ipsa quidem, sed vectores tellure petita
Exposuit, cursus et spem frustrata sequentum.
Sic lupus invento procul a custodibus agno
Irruit et dentes acuit rabiemque famemque;
Si fuga tunc trepidum rapiat de faucibus hostem
Insequitur, mordetque animis et devorat auras,
Donec ad ignotas caulas et ovilia ventum est:
Tum retrahit cursam, terret locus ipse, canumque
◆ **Latratus, viridique sedens super aggere pastor**.
Talia dum Poeni peragunt, non laeta ferentes
Romulea revehit legatos missus ab urbe
Laelius, et pavidos Latiis succedere castris
Imperat. Agnovit Scipio, nec terna sub uno
Tempore flagitia, aut triplex iniuria mitem
Excussere animum. Legatos namque benigne
Alloquitur: “Quanquam primum sint foedera vobis
Et Superum despecta fides, iusque omne quod usquam est,
Non tamen a nobis modo praemia digna feretis
Perfidiae; veniet fraudes quae vindicet omnes
Una dies: nil indignum seu moribus in vos
L2[O] Ipse meis faciam, seu maiestate meorum,
ℂ Nec vestram sequar ipse fidem; discedite tuti.
Mitius armatos inter sub tempore belli
831 Romanos habiti, quam nos sub pacis amictu
833 Viribus ipse animisque ingens in tempore bellum
Fervidus instaurat; Libyae status iste paventis
Tunc erat. Italia sed iam dux iussus uterque
Cesserat, et varia quamvis regione profectas
Aequoris ac patriae fraternas tempore eodem
Adventare acies passim iam fama ferebat.
Iamque Mago ianuae solvens a littore classem
Alite non fausta pelago se saucius alto
Crediderat, patriam petiturus tramite recto
Si fortuna sinat. Sensim turgescere colles
Cedriferi, nullique cedens his saltibus ora
Incipiunt, raraeque virent per littora palmae.
Hinc delphinus adest luco contectus aprico
Obiice qui montis violentos protinus austros
Reiicit, immotaque silens statione quiescit.
Parte alia sinuosa patent convexa Siestri;
Hinc solis vineta oculo lustrata benigno
Et Baccho dilecta nimis montemque rubentem
Et iuga prospectant Cornelia palmite late
Incluta mellifluo; quibus haud collesque Falernos
6.853 Laudatamque licet Meroen cessisse pudebit:

50 (26C) Contigit arte ducis sola; Romanaque castra
Romanasque acies Romanaque signa ducemque
Fudimus, et nostras subiit dux ipse catenas.
Hei mihi quid referam? Quid me meminisse coegit
Hannibal hoc pelagus? Namque hic nisi noctis opacae
Indiciis fallor, Xantippum saeva sub undis
Et reditum in patriam mentita et perfida classis
Demersit. Videor corpus spectare natantis
Aequore tam vasto et vix brachia fessa moventis.
Di quae monstra sibi, quae mens ingrata nocentum,
Quid voluere sibi? Solum qui causa salutis
His fuerat, tali unanimes absumere morte.
Remigis implebam partes illumque cadentem
Et vidi et dolui et praesagia tristia finxi.
Ipse mihi vereor summum narrare dolorem
Qui sequitur, sed digna fuit vindicta Deorum.
Hac equidem paucos post annos forte tenebat
Impia classis iter, nec longe a finibus istis
Incidit in Latiam classem. Nempe ipse tremendam
Nostrorum stragem totoque incendia ponto,
Et volitare trabes et mixta cadavera vivis
Corporibus, circumque atro freta tincta cruore,
Et victas puppes remosque et sparsa per undas
Carbasa, naufragum horrendum, fractosque rudentes,
Vulnera crebra nimis, mortesque et in aequore luctum
Confusum, tristesque sonos trepidumque tumultum, L2[O]
Praelia Tartareis Hereboque simillima vidi. ℂ
Di mihi non aliter faveant, nisi semper ab undis,
Donec foeda fuit strages, fera bella cientem
Xantippum relevare oculos atque ora videbam,
Subdentemque faces ratibus, flammasque per aequor
9 (7C) Fundentem et coelo gladios ac tela pluentem.
Nec prius ex oculis abiit quam classis in omne
Dissiluit pelagus, Siculi quod littoris imum
Sardiniaeque latus mediis disterminat undis.
Libertas equidem Xantippo vindice nobis
Tunc periit, tandemque, precor, trux ira quiescat.
Molliat ille animos; uni satis ultio tanta
9 Una sit offensae, sed nunc antiqua recordor;
Nam locus admonuit, scelus et vindicta quod isto
Contigit in pelago.” Sic questus, vertitur inde
Ad laevam, medioque retro procul aequore Malta
Ante sed ad dextram Lilybeia littora fervent,
Occultantque sinu Phrygii monumenta sepulcri.
Sic longam alterno noctem sermone levabant,
Et veterum memores iam tunc ventura timebant
Anxia. Tunc tenui succumbunt pectora somno,
Et novus Eoo consurgens Eurus ab axe
Lintea complebat facili crepitantia pulsu.
Laelius haec inter perducto rege revertens 6.701

Accelerabat iter; namque illum cara trahebant
Iussa ducis profugusque hostis, multumque timebat
Ne sine se fortasse dies foret ultima belli
Exspectata sibi semper, cum fama repente
Incidit hostiles pacem veniamque precantes
Affore legatos. Igitur revocante senatu
Laelius ipse domum repetit; sic dulcia carae
Limina cum peteret iuvenis malesanus amicae,
Si pater aut genitrix retrahant, vestigia flectit
Lenta dolens, pactamque timens amittere noctem.
Fulvius expositos Baiano in littore Romam
Perduxit, comitem quem dederat ipse profectis
Scipio, sed muros vetitis intrare vetusto.
Consilium de more datur. Stat proxima portis
◆ Bellonae sacrata domus, quo tota senatus
Turba verenda coit: simul et quos miserat hostis
Conveniunt. Hi multa palam, quia falsa citatis
Assernere Deis, ira graviore senatus
Accendere animos, pacemque et foedus avitum
Poscentes, meruere odium; violata negare
Publica pacta quidem, causamque inferre malorum
Hannibali, cunctosque alios absolvere culpa.
Coepit ad haec varium murmur; tum concitus unus
Ex patribus: “Quoniam pacem petiistis avitam,
Dicite, ait, veteris fuerint quae foedera pacis.”
L2[I] Omnibus aetatis clypeus fuit, illa vetusta
ℂ Se iuvenes neque tot retro meminisse per annos.
Punica sic patuit fraus, et frustrantia tempus
Verba parum latuere patres: excedere templo
Iussi abeunt. In tres scissa est sententia partes
Principibus quae visa suis. Quarum una reversis
Consulibus, nam forte aberant; quae summa potestas
Responsi servabat onus, dignumque movebat
Maiestate decus Latia, Liviusque morandi
Auctor erat reditus: at contra intacta Metellus
Foedera Romano fuerat qui causa petendi
Cuncta referre duci nosset quique omnia solus:
Illa sed asperior sententia visa Lavini
740 Optima, quae muris pellendos censuit hostes
742 Sic sine pace retro redeunt, sine foedere raptim
Et sine responso. Custodia littus adusque
Mittitur Ausoniae, ne quoquam flectere cursum,
Neu fraudis moliri aliquid per Punica possint
Ingenia atque artes nati exercere paternas.
Fulvius ipse etiam Leliusque in castra iubentur
Haec patriae mandata duci non lenta referre:
Pergat qua coepit primordiaque alta sequatur,
6.750 Fortunamque Deosque suos, neu pacis in umbra
Destituat coeptumve sinat lentescere bellum.
6.752 Fecerat interea pacis spes blanda sequestrae

51 (27C) Ut terris securus iter pelagoque viator
Carperet, intrepidique errarent aequore nautae.
Hac spe igitur Romana ingens a littore classis
Arma ferens, homines, vacuisque cibaria castris
Solverat, et gemino sulcabat caerula cursu.
Namque alias Calaris puppes aquilone secundo,
Flatibus adversis alias Lilybeius onustas
Miserat. Has pelago tempestas corripit alto
Dispergitque vagas scopulisque allidit, et undis
Pars pelago submersa perit, pars littus iniquum
Victa petit, secura hominum metuensque procellae.
Omnia tunc poterat celso de vertice Byrsae
Cernere fidefragum et promptum ad periuria vulgus.
Ergo oritur subitus per moenia lata tumultus,
Inque forum coeunt pauci quibus esset honesti
Cura fidesque opibus potior, potiorque rapinis;
Pactorum et totiens votis precibusque petitae
Pacis ab Ialia vulgus meminisse iubebant.
Ast odiis alli caecaque cupidine praedae
Flagrantes, raptim arma fremunt, interque tumultum
(Ut solet a multis) melior sententia victa est.
Conscendunt avidi naves; Gisconius illis
Hasdrubal eligitar sceleris dux; isque repente
Egreditur portu, sparsasque per aequora puppes
Desertasque fuga nautarum invadit; at illae
Fluctibus hinc illinc inopini fraudibus hostis **L2[I]**
Vincuntur facile; paucas maris abstulit aestus ℂ
Demersitque alias; plures rapuere nefandi
Praedones: medias Octavius ipse procellas
Dux secuit classis terdenis puppibus, ac se
Remige defesso sub tuto condidit antro
10 (8C) Montis Apollinei vento iactatus et aestu.
Scipio tam foeda concussus imagine fraudis,
Quanquam animos fortuna dabat virtusque laborum
Contemptrix, nocuam iustis tamen ille querelis
Tres oratores oneratos mittit in urbem.
Impetus hos vulgi ferus excipit, atraque circum
Tempestas lapidum exoritur; fremit impia turba
10 Intentatque manus, et ni reverentia summi
Forte magistratus intervenisset, in illo
Iura die humani generis calcata fuissent
Caede truci. Trepidi tandem per iurgia et hostes,
Praesidiis fulti exiguis ad littora pauci
Vix penetrant repetuntque ratem. Iam tuta videri
Puppis ab incursu poterat, iam castra suorum
Cernebant, subito cum tres ad littora naves
Erumpunt ex insidiis: non partibus aequis
Pugna oritur, castris littus Romana relictis **6**.800
Agmina in extremum coeunt clamore vel armis
Succursura suis, at quis succursus in armis? **6**.802

Viribus aggredior), si vos ab origine semper
Dilexi coluique libens, si rite vocavi,
Hic praebete animos totoque Helicone favete;
Avia Castaliae sitiens convexa pererro;
Urget amor, fameque trahit spes blanda decorae.
Lux ea terribili hinc illinc consumpta paratu
Cesserat, et verso radiabant sidera coelo.
Inclyta magnificis opibus cultuque verendo
Aethereas matrona virens perlabitur auras.
Stat capiti diadema sacro, turritaque frontis
Effigies, sceptrumque manu, sed sparsa capillos
Et trepido festina gradu. Cui fervida contra
Multa minax mulier medioque perustior axe
Ac succincta sinus pauloque annosior ibat.
Illa quoque sceptram et regni violenta ferebat
Signa, Deos hominesque omnes regemque Deorum
Aspernata animis. Ambae simul alta tenebant
Quaque rubens Martis metuendi luminis astrum
Scorpio chelarum amplexu caudaque tegebat.
Utraque coelestes pariter tempusque sub unum est
Introgressa fores. Illas mirantur euntes
Coelicolae; rapidos tenuerunt sidera cursus.
Ut summo solio coram stetit, altera raptim
Incipit: “En quantum facinus Iunonia longum
Hospita, et aeternum fato statuente futura
L1[O] Tentor ab Italia, nec tot sua vulnera prosunt,
Nec quod, si qua fides gladiis, letale putavi
Cannarum memoranda dies. O fata Deorum
Dura! Bonis liceat iustas inferre querelas,
Ei coelo non ficta loqui. Natura benigne
Mecum egit, fateor; Superi invidistis acerbi.
Aequoris immensi pulcherrima littora clemens
Illa mihi circumdederat, portusque decorem
Addiderat, coelique aderat clementia blandi,
Et vespertino veniens ab axe Favoni
Dulcior afflatus Zephyrique tepentior aura.
Littoris adversi frigus glaciale videbam
Et post terga graves exurere cuncta dolores.
Ipsa meo contenta situ mediisque fruebar
Laeta bonis; poterat terre coelestis imago
Vera, nisi fallor, spectantibus illa videri.
Adde tot illustres natos Martisque secundi
Tot titulos, tot gesta ducis famamque sonoram:
Non tibi Mars illum fratrem fateare pudendum.
Hunc quo fata virum rapuerunt invida furtim
Tempore vulgatum est, quantos tot ille paratus
Orsus erat, nomenque meum quo ferre putabat,
Infelix quanto flagrans genitricis amore.
Mitto alios, nam magna mihi numerosaque turba est;
Quanta mihi nuper qualisque novissima proles

PREVIEW EXCLUDING:
8.15 Illic praeda ingens {...}.

PETRARCH

AFRICA

BOOK 7

PREVIEW BOOK 8

EPIC POEM .ORG

DIGITAL CLASSICS

THESE LINES HAVE CONVERGED TO TELL
A STORY THAT SATISFIES ME IN MY HEART,
WHERE ONLY THERE IT REALLY COUNTS.

INTERLEAVABLE

ONLY HEXAMETERS

language: Latin (xiv CE?)
base text: L. Pingaud (1872)
typeface: Kings Caslon by Dalton Maag

EPICPOEM.ORG 🇺🇸 1131 lines 2.0

As some way-faring Man, who wanders o’er
In Thought, a Length of Lands he trod before,
Sends forth his active Mind from Place to Place,
Joins Hill to Dale, and measures Space with Space:

PRINT
2-SIDED:
55 to **66**

Nescius exstincti iuvenis ferus Hannibal, instans
Bellum animo, et varios agitans sub pectore casus,
Fraternam sperabat opem, iamque affore classem
Illius ac dulces cupide sibi fingere vultus,
Fingere colloquia, et Latiis quid passus in arvis
Audire, et proprios fratri narrare labores;
Inque sibi infestos ulcisci in tempore cives,
Hannonem ante alios: acies dum mente frequenter
Instruit, atque equitum circumdat cornua, semper
Germanum armavit, primaque in fronte locavit.
Spem quoque nonnunquam mens immoderata vetustam
Rettulit imperii, caro tunc grandia fratri,
Italiamque dedit partem, regemgue vocavit,
Atque supervacuis ignarus pectora veri
Implicuit curis: volucris velut anxia nido
Pabula dam cumulet, memori torquetur amore,
Assiduoque fremit studio, et suspenditur alis,
Cum tamen interea generis spem forte malignus
Abstulerit natos ac incunabula pastor.
Non procul Hannibalis distabat cursus ab Afro
Littore, cum iussus raptim fastigia mali
Navita conscendit, quam classis prenderet oram
Visurus, summoque sedens in vertice ligni:
“Diruta, respondit, spectamus saxa sepulcri,
Huc retro impellens fert ventus tramite proram
L1[I] Tristior augurio. — Clavum rege, carbasa volve,
𝔸 Flecte viam, cursamque alio melioribus,” inquit,
“Auspiciis detorque meum.” Tum iussa magistri
Expediunt, ac versa vadis ad proximia Leptis
Littora sollicito pervenit remige classis.
◆ Qui status interea Romanis esset in oris,
Quive foret Libycis, qua spes, qui terror utrinque
Volveret alterno fluitantes turbine mentes
Dictu difficile est. Quotiens ingentia duri
Hannibalis monumenta animis confectaque bella
Observabantur, tunc spes Romana cadebat
Victa retro, at quotiens clari occurrebat imago
Scipiada, florensque viri et spectata iuventus,
Ac virtus infracta malis, spes pulchra redibat
Tunc Italis, terrorque iterum transibat ad hostes.
Et quanquam Latiis depulsum finibus acrem
Hannibalem fratremque oculis respublica laetis
Cerneret, ast alia urgebat quoque pectora cura,
Segnities suspecta ducum, quibus omne senatus
Mandarat studium, ne quo molimine possent
In Libyam transire hostes, neu terra vel aequor
Securum praestaret iter; discrimine nullo
Nunc ambos abiisse simul, nempe una pericli
Conditio, sed campus erat discriminis alter,
Collectisque domi Ponorum viribus, ingens

53 (28C) **Obnixi tenuere diu, gravibusque tumentes**
Implicuere animos odiis, visaque maligno,
Digressu tacito referunt vestigia tauri,
Ut gravius toto coeant cum pondere rursus,
Mugituque fero complent nemus omne frementes; —
Circumstant reducesque acuunt in bella iuvencae
Quemque suae: talis ducibus redeuntibus ore
Spiritus, et talis tumidus sub pectore fervor.
Postquam ad vicinas ambo rediere cohortes
Arma animosque parant, in bella novissima tandem
Edicunt, alacri coelum tonat omne tumultu.
Tum vero urgentes stimulos virtutis et aestus,
Irarumque faces graviterque minantia verba,
Flammantesque oculos ardentiaque ora videres.
Haud aliter quam cum stipulis immittere flammam
Forte ex composito late distantibus arvis
Discedunt gemini agricole; dispersus in agros
Horridus alternos nunc hic nunc cernitur illic,
Et crepitante sono subitus micat ignis utrinque.
Ut vero in castra est reditum, clamore faventi,
Qualis apum strepitus rege circumstat ovantem,
Pro se quisque ducum excipitur, cupidumque tuendi
Funditur inquirens certatim singula vulgus.
Unus in amborum castris discurrere sermo
Supremam venisse diem, nec praemia belli
Qualia praeteritis soleant sperare periclis, L1[I]
Nec poenas instare pares; victoribus orbem 𝔸
Terrarum imperiumque sequens per cuncta patere
Saecula, tum victis extremos affore casus.
Semianimis quod victa metu propiorque cadenti
Carthago nondum icta tremat, fatoque premente
2 (1C) Amplius immensam nequeat differre ruinam.
Romanis non esse fugae, non collis amici
Praesidium, obstrusosque abitus maris aequore circum,
Alarum coelique fugam restare patentis.
Hinc igitur quoniam terror, spesque excitat illinc
Imperiumgue ducum, vario permixta fragore
Castra modis reboant miris; hic corrigit hastam,
2 Ille acuit gladios, agiles probat ille sagittas.
Induit hic galeam capiti, cristasque trementes
Excolit; hic blando permulcens murmure fortem
Frenat equum phalerisque tegit; stadet ille recurvus
Ferratos aptare pedes, unguemque cavatum
Verberat ac crebris tinnitibus ille favillas
Elicit. Hic pictum clypeum textamque catenis
Loricam exiguis tenuisque rigentia ferri
Tegmina circum humeros et fortia pectora ducit.
Implicat hic ocreas femori tibiasque pedesque
Armat, et aurata praefulget imagine poples.
Hic mihi Pierides (quoniam maiora pusillis

Exercens purgansque pios, sed prisca relinquo.
Si tibi cura manet ne pax tua civibus obsit
Et mihi perfidiae ne praemia forte reportent
Est animus, quid enim, num vos et foedera et omnem
Spem pacis violasse palam est? Nunc foedera rursus
Et pacem indignos quos prima iniuria fecit
Conditione pari petitis leviore secundam.
Nec pudet, et quantis sese fortuna revolvat
Casibus admoneor, quam sit via lubrica magnae
Fortunae; iubeor reges meminisse ducesque
Quos mutata gradu subito deiecit ab alto,
Exemplisque premor. Scio quod mortalia nobis
Corpora sunt, animi aeterni; scio multa sepultis
Supplicia, et longos scelerum superesse labores;
Hic famam restare bonis aeternaque coelo
Praemia: visne aliud, vir docte, monere?
Casibus expositum scio me, teque armipotentem
Egregiumque ducem fateor. Desiste minari;
Scimus, et hinc maior nostris speratur ab armis
Gloria, nec regnum fortune ignoro iocantis
Rebus in humanis: at nulla potentia summo
Est aequanda Deo; solet hic pia bella foventes
Auxilio firmare suo. At ne forte moremur
Hunc totum per verba diem, si foedera vobis
Prima placent, ratibusque recens iniuria nostris
L2[O] Legatisque illata aliqua purgatur, habetis
𝔸 Quod petitis: neu polliciti puter inscius, ingens
Munus habes pacem, quoniam fortuna reversa est.
Vestra vides; si dum Latio tua fama tonabat
Tempestate gravi bellorum, mitior hostis
✦ Optasses eadem precibus, tunc forte superbum
Non praestare fuit; nunc eum prope victus et omni
Pulsus ab Italia, metuensque et velle subactus
Pacem ores, poterat recta cum fronte negari,
Et tamen ut mundus videat non aspera nobis
Deiecisse animos, non tollere prospera bella,
Fortunave pares habitus consistere in omni,
Posteritasque notet non nos dulcedine praedae
Praelia, non odiis, sed pacis amore movere,
Pax dabitur, fuerit vobis si pura voluntas.
Sed quid vana refers? Hac est Hispania dextra
Si nescis multoque mihi iam parta cruore.
Caetera nostra vides; stulta est iactantia dantis
Quod retinere nequit; de nostro munera fingis.
Proinde aliud paci pactisque prioribus ultro
Adiice si quid habes. Quod si nimis illa videntur
Importuna animis, gladios atque arma parate
Indociles tolerare togam pacemque perosi."

Dixerat, et tremula tellurem percutit hasta.
His dictis retro tendunt. **Ceu cornua postquam**

54 (29C) Casus et excidium metuendum instabat, et hora
Ultima Romani imperii: **ceu corpus in omne**
Si longaeva fuit scabies, abiensque repente
Deserat extremamque cutem partesque patentes,
Gaudia corripiunt animum; si forsitan aeger
Sentiat abstrusum introrsus turgescere pectus,
Horrescit peiora timens, pestemque priorem
Optat, et in regnum cordis dolet esse coactam.
Sic metus exstinctus minime, licet hoste remoto,
Verum alio translatus idem, graviusque periclum
Visceribus superesse monet, magnumque timendi
Calcar erat Fabii praesens quasi semper imago;
Cui longe praesaga viro sapiensque futuri
Mens fuerat, certoque **velut prudentia vati**.
Ille quidem vulgo solitus praedicere semper,
Si quando patriam peteret ferus Hannibal, urbi
Tunc veros instare metus et flebile tempus:
Non ibi ductores pavidos regesque fugaces
Venturos acie adversa, non lecta per agros
Agmina pastorum propere, verum arma tremendum
Laturum Hannibalem, cuius numerare triumphos
Expleat annales, plures qui truserit Orco
Romuleo ex populo, viduae quam liquerit urbi;
Ast utrumque latus circum belloque geluque
Duratas longaque fame vallare cohortes;
Quin etiam multos, quibus ars celeberrima passim est L2[O]
Romanos iugulare duces, quorum agmina nudis 𝔸
Scipiadae occurrent gladiis; nil nominis illic
Maiestas valitura duci, nil forma genusque,
Fabula nil ortus, nil colloquiumque Deorum.
Dixerat haec Fabius, quoniamque id morte sub ipsa
3 (2C) Vaticinatus erat **veluti suprema minantis**,
Dicta patris memori nunc iactabantur in urbe
Terrebantque animos: at enim iam parta per agros
Tot votis optata quies vultusque serenus
Ausoniae laetam merito persolvere plebem
Vota iubent Superis. Per quinque altaria flammis
Incaluere dies, totidemque onerata coronis
3 Limina cuncta Deum viridique comantia lauro.
Hannibal a Lepti trepidis rumoribus actus
Ad Zammam celerabat iter. Iamque omnia late
Scipio vastabat, facibus iam rura vel armis
Ditia Romanis ardebant. Ultima secum
Praelia dum pensat Poenus subitosque veretur
Congressus, certos statuit praemittere contra
Qui referant qua sint hostes regione locorum,
Quidve agitent, quo fulta situ, quove ordine castra
Consistant. Tulit hos laevo fortuna profectos
Tramite: castrorum incaute custodia captos
Pertraxit ducis ante pedes. Tunc ille tribunus

Imperat, ut circumductis per singula monstrent
Castrorum armorumque genus, vultusque virorum
Atque equitum, peditumque habitus numerumque manusque.
Paretur; sic intrepidi tentoria passim
Circumeunt; omnem abstulerat dux ipse pavorem.
Mirantur morem indomitum legesque severas
Militiae, durasque manus, atque apta labori
Corpora, nec glacie nec vi frangenda nec aestu,
Atque cicatrices adverso corpore crebras
Ingentesque acresque oculos testantiaque altos
Ora animos, et verba tonis resonantia miris.
Postquam cuncta viris sunt explorata, reversos
Scipio subridens placide vultuque sereno
Alloquitur, firmatque animos: “Satis omnia numquid
Vidistis per castra, viri, nostrosque paratus?
Si quid adhuc superest, securi cuncta videte
Et vestro narrate duci.” Sic ille benigne
Hortatus, dubios hominemne Deumne loquentem
Audissent stupidosque incerta mente reliquit.
Inde viris sumptus praestatur opimus equisque;
Concessi comitesque viae, qui tuta locorum
Ostendant, nutuque tegant, ne forte per agros
Sparsa manus iustam oblato putet hoste rapinam.
  Talia dum peragit Latius dux, forsitan illo
Massinissa die peditumque equitumque catervae
L2[I] Ingentes alacri veniunt in castra fragore.
𝔸 Omnibus ex visis nil tam perterruit asprum
Hannibalem, quam clara hostis fiducia magnas
Spes animo volventis enim, nec bella paventis
Attamen, extremas quoniam iam fata ruinas
◆ Urgebant, aderatque dies qui nubila sortis
Pelleret ambiguae. Statuit tentare loquendo
Ante ducis mentem adversi, si flectere possit
Consilio, pacisque novos infundere amores;
Sive ille egregia morum dulcedine tactus,
Seu ventura pavens, seu iam longaeva laborum
Taedia pertaesus, seu fraudem involvere verbis
Insidiasque parans, solitasque recurrere ad artes.
Nuncius haec propter premissus pergit ad hostem,
Colloquiumque petit; nihil aversatus, et ambo
Castra movent ex composito, multumque propinquis
Consedere locis. Facilis congressus ubi illos
Iungeret exiguis urbs Nargara moenibus inde est
Haud procul; hunc Scipio raptim munimine collem
Occupat; haec sedes tutis aptissima castris.
Dulcis aquae fontes illic, et pabula passim
Opportuna viris et equis. Vix millibus alter
Quattuor adversis ductor distantia castris
Ardua communit, scatebris ubi nulla benignis
Lympha caput tollit, camposque irrorat inertes;

55 (30C) Victorum pacis leges, penamque iubere,
Tu tamen hanc patiare reos imponere; mulctam
Ore velim proprio nostris erroribus aequam.
Hesperiae tractus atque arva novissima mundi,
Aeoliaeque triceps regio, et Sardinia, et omnis
Insula Tyrrheno aut Libyco perfusa profundo
Vestra sit. Hinc alia ex aliis conquirite regna,
Ite per extremos axes, atque invia ferro
Pandite fulmineo; reges calcate superbos;
Vestra sub occasu victricia signa ferantur
In Boream, et solis tandem volvantur ad ortus.
Nos autem Libycis arctati finibus, inde
Vos dominos rerum longinquaque cuncta regentes
Imperia, et multum terraque marique tremendos
Cernamus, Superis postquam fatoque potenti
Est placitum.” Tantum ille gravi sermone profatus
Subticuit: contra Scipio cui talia reddit:
“Certus eram, quaecumque mihi promissa fuissent
Adventu turbanda tuo, nec foedera Poenos
Iussu hominum vel sacra Deum servare paratos
Ni cogente metu. Prius hic gravis astra volatu
Scandet equus, prius hic solidus per inania collis
Ascendet coelumque cavo subsidet Averno
Quam vobis sit amica fides: sed iusta Deorum
Ultio persequitur sontes, stirpemque profanam
Verberat, et claudo quanquam pede visa fugaces L2[I]
Praevenit. Interdum scelerum spectator ab alto 𝔸
Perfidiaeque Deus, quanquam tibi fabula vana est,
Hannibal, esse Deum. Quoties rubicunda cruentae
Littora pulsarunt absorptis classibus undae!
Viscera bellantum pelago quot sparsa natarunt!
4 (3C) Quot truncae aut lacerae afflictim super aequora puppes!
Quot tabo undantes stu iactante carinae!
Quot clypei et tetro stillantes sanguine postes!
Credis adhuc non esse Deum! Sic pectore prorsus
Egatis abrasit non multum annosa vetustas.
Bis prius adversum nos arma nefanda tulistis,
Nosque lacessiti semper sociisque faventes
4 Id meritis contra stetimus certare coacti.
Nos pietas quondam Siculis succurrere iussit,
Nunc autem Hispanis, in quos tua maxima quantum
Saevitia exarsit dolor meminisse pudorque.
Sera nimis miseris quoniam Romana fuerunt
Auxilia atque ingens infamia nostra Saguntum est.
At Deus, ille Deus, quem vos contemnitis, aequas
Exegit poenas meritis, bellique prioris
Exitus ille fuit quem vos sensitis, et idem
Huius erit, nisi iusta Deum vindicta fatigat.
Si qua tamen medio tulimus quae multa fatemur
Vulnera, permisit forsan rectissimius ultor

Vir fuerat Cyrus, tamen is dum fine sine ullo 56 (31C)
Credulus insequitur fortunam, turpiter alto
Excidit e solio: cumulus fuit ille pudori
Feminea cecidisse manu, Felicia Pyrrhus
Arma tulit, quanta potuit cum laude reverti
In regnum; nobis etiam mansisset amicus,
Ut reor illa animi tanta dulcedine, tali
Dignus amicitia; sed dum nec frena tenere,
Nec cursum cohibere potest, collapsus ad ima
Corruit: hic medio si permansisset, abunde
Sparserat Epiri celebrem per saecula famam.
Ah! quotiens Italo rex formidatus in orbe
Trinacriae diadema tulit, mox cognitus Arcto
Sceptra etiam Macedum arripuit, sed sistere nunquam
Dum valet, ille viris invictus gloria vulgi
Feminei Argolico ruit ingens victima saxo.
Sed quia vestra magis fortasse exempla movebunt,
Hac ipsa in patria Regulum fortuna supremis
Aequarat ducibus, sed dum conscendere ad astra
Nititur, in tergum iacuit resupinus, acerbo
Fine decus partum claudens. Aliena renarro,
Meque libens taceo. Fato iactatus utroque,
Quid sim, quid fuerim cernis; vix notius usquam
Invenis exemplum fortuna volubilis in quo
Luserit ulla magis; tutum est discedere sensim
L3[O] Illius e gremio, nimium nec fidere blandis.
𝔸 Vin tu illi praestare fidem, quae volvere nunquam
Desinit instabilem violento turbine rotam?
Quae non caeca modo est, sed caecos efficit illos
Quos complexa sinu est, nunquamve attollit et implet
◆ Muneribus falsis, nisi quos de culmine summo
Vertere praecipiti fuerit meditata ruina. 5 (4C)
At fuerit suspecta tibi iam foedere fracto
Punica forte fides, sed tu desiste vereri;
Tempus pacis adest, et vos, nisi falsa relatu
Audivi, pactum foedus sprevistis avorum
Tempore, quod minime dignis auctoribus ictum
Esse videretur. Nos si fortuna maligne
Stravit humi, reris forsan cecidisse decoris
Omne simul studium: non sic nos numina laevo
Sidere prospiciunt; fateor, non omnibus aeque
Publica fata velim et patrios committere casus.
Nunc autem de pace agitur, tractantibus illis
Quorum primus honos pacis, bellique futurus
Et labor aut requies. Equidem quia bella movendi
Auctor eram, donec vetuerunt, fata tetendi
Ut faustus foret eventus, sic foedera certe
Consilio firmata meo pacemque tuebor:
Quae nobis inhonesta quidem, sed velle necesse est,
At vobis speciosa venit. Sit dicere quanquam

Neve diu mora tuta foret sitis ipsa vetabat.
In medio tumulus legitur conspectus utrinque,
Detectusque situ, ne quid inter frondea claustra
Antraque sylvarum fraudisque dolique lateret.
Marcellus terrebat enim et collega peremptus.
Hinc illinc armate acies huc gressibus aequis
Agmine quadrato veniunt, paribusque remotae
Subsistunt spatiis: at dux progressus uterque
Cornipede excelso, positis concorditer armis.
Pone suus quemque est testisque comesque secutus
Unicus interpres. Tumulo sic cominus ambo
Conveniunt summi siquidem regumque ducumque
Quos aut prima tulit coeli quocumque sub axe
Aut aetas latura sequens: **ceu bella Gigantes**
Si renovent indigna Deis, stentque agmina contra,
Fulmine deposito procedat Iuppiter ingens,
Mercuriusque comes, tum pars adversa Typheum
Mittat, et huic comitem se turpis homunculus addat,
At longe armati spectent commercia fratres
Terrigenae, tum parte alia furor ipse Deorum
Conticeat, promat Phoebus teneatque sagittas,
Horrificamque minax quatiat procul aegida Pallas;
Terra tremat, vibrent ignes, et fulguret aether.
Motibus haud aliis alioque horrore videntum
Convenere pares. Sileant mihi cuncta priorum
Nomina; non alias nullo consistere campo L3[O]
Maiores fortuna duos vidisse negabit. 𝔸
Alter in alterius conspectum haesere vicissim
Immoti, tum multa alto sub corde moventes.
Dum stupor attonitos habuit, siluere parumper.
Scipio fulminei cernens horrentia circum
Ora ducis vultusque truces: Hic Iuppiter ille est
Cuius ab armatis legionibus ora timentur,
Italiae terror, murus Carthaginis arxque,
Hesperiae domitor, qui Gallica rura peragrans,
Fregit inaccessas Alpes, callemque nivosum
Natura luctante dedit, tot nostra cecidit
Agmina totque duces, totiens qui limina nostro
Sanguine foedavit, campo potuitque patenti
Atque acie iusta magnum superare parentem,
Meque simul iuvenem pavide qui mania Romae
Non ferro nostrique metu sed numine certo
Presentique Deum nimbisque faventibus urbi
Liquit, et erubeo nostram debere salutem
Non animis, non virtuti, non fortibus armis,
Sed tempestatis tantum auxiliaribus undis.
Talia volvebat Scipio. Contra Hannibal: Hic est,
Hic cuius tenera iam nunc aetate remotos
Fama polos penetrat, cuius dant credula summis
Saecula numinibus, virtus quia suggerit ortum;

Sanguine qui patrio madidum contingere campum
Non timuit, cladesque suas tam fortiter ultus,
Insequitur victos, et nos post praelia tanta
Hispana tellure fugat, nostrosque labores
Irritat; iste abitum cunctis meditantibus unus
Consilium vertit, cunctisque trementibus idem
Constitit immotus; nullus sua rura tueri
Audebat, nostras en iste insultat in arces.
Hic regem, cui nostra ingens innixa manebat
Spes prius, alloquio flexit, mox fregit aperta
Perdomuitque acie, victumque in vincla coegit,
Me quoque deiecit prius hic quam viderit, et nunc
Expulit Italia: quid multa? Vel iste profecto
Est mihi vel nullus toto metuendus in orbe.
Haec dum cuncta pares oculi trepidantis in ictu
Volvissent animis, incepta silentia rumpens
Hannibal haec primus: “Si me mea fata maligno
Sidere damnabant, ut post bella peracta
Totque acies caesas campis, tot millia fusa,
Solus ego pacem a vobis petiturus, inermis,
Fortuna variante vices, supplexque venirem,
Gratulor ex cunctis quibus hoc decus illa parabat
Te potius mihi sorte datum, quia nobilis ingens
Solamen mihi victor erit, minimumque pudebit
Sub tanto cecidisse viro. Tibi gloria porro
L3[I] Ultima non fuerit, nisi mens me conscia fallit,
𝔸 Hannibalem cui de vobis tot larga triumphos
Fata dabant, cui tot campis atque agmine fracti
Romani cessere duces, tibi cedere soli
Non acie, non vi, solo sed nomine victum.
◆ Ludibrium quoque fortuna quae bella parenti
Coepta tuo mecum nato claudenda reservat
Indigner stupeamne magis? Namque ille per arma
Dux acer, plenis victor fortissimus armis,
Ille mihi cessit iuveni, victusque Latinis
Finibus est. Contra tu nunc iuvenilibus annis
In propria me nempe domo sine vulnere vinces
Tempore iam belloque ducem, victricia signa
Duratosque animos durataque membra gerentem.
Cura quidem fateor fuerat pulcherrima pacis
Gentibus indomitis, nec enim Trinacria nobis,
Non fera Sardine tellus, non tractus Hiberus,
Praemia magna satis pro tot iam classibus aut tot
Sunt exercitibus, pro tanto sanguine fuso.
Culpari transacta tamen, licet usque loquendo
Mutari vetitum est, transverso calle furentes
Traxit avaritia rabies; aliena petebam,
Urgeor, in propriis spes immoderata fefellit.
Sic animus paris impatiens, sic blanda parumper
Fortuna in magnis alio furit improba vultu.

57 (32C) Casibus haec variis, nisi me quoque fallere dulce est,
Iam satis edocuit; non sat sibi credere tutum.
Hinc ratione meos moderantem certius actus
Cepit pacis amor; tua sed ferventior aetas
Et fortuna diu felix exterret utrumque
Consilio adversum pacis studiisque quietis.
Namque ego commemini medio fervore iuventae,
Qualis apud Trebiam fuerim (concede profari),
Qualis apud Cannas, talem te suspicor esse;
Nempe virens aetas et famosissima clari
Te vindicta patris, te tot felicia bella
Africae et Hesperie, et nunquam mentita secundos
Successus fortuna levat. Satis omnia novi
Praterea expertus totiens, scio quanta libido est
Vincendi quantumque decus; victoria quando
Certa foret, fateor rerum est dulcissima, sed nunc
Quis Deus hanc vobis qui non et fallere possit
Pollicitus? Mihi crede, aderunt, nisi sistimus iras,
Corpora, ferram, animi, vultusque manusque virorum
Agmine ab adverso. Simul hic quem cernis inermem
Alter erit, pectusque aliud, fronsque altera longe,
Nec sonus hic vocis, nec pacis inertia verba.
Ergo animos assume novos, neu nomina pacis
Vile sonent: pulchra est, inquis, victoria, sed spes
Anxia vincendi, pax est pulcherrima rerum;
Haec tibi certa patet, nisi respicis omnia versa L3[I]
Et quotiens animum praesentia prospera tollunt. 𝔸
Ante acres intende oculos circumque retroque,
Nec quid lata ferat tantum fortuna tulitve,
Sed quid ferre potest animo metire sagaci.
Nil facies recte, nisi cum spes venerit illinc:
6 (5C) Hinc metus occurrat, tibi sin victoria forsan
Cesserit, et quantum est propriis quod laudibus addis.
Victor es et vineis, vixque unum mille triumphis
Adiicis: at si forte diu comitata repente
Destituant te fata, ruis, pereuntque labores
Innumeri, spesque ampla simul, consultor et hostis
Unus adest. Odium sileat, res firmet utrinque
6 Utile consilium, et si nulla pericula terrent,
At retrahat saltem studium te nominis alti;
Altius ire nequit, nunc conservare labora:
Magnus enim labor est magne custodia famae.
Visne tot egregios actus et tempore tanto
Quaesitum decus unius committere casus
Arbitrio? Visne una dies tot subruat annos?
Fortunam servare suam finemque secundis
Ponere consilium est, nec parva accessio magnae
Fortunae est tenuisse modum. Si frena relaxas,
Afferet in praeceps Possem te multa monere,
Namque exemplorum magna est mihi copia. Quantus

Petrarch Africa

“Erratis, miseri cives, hac carceris una
Exsiliique via est.” Haec dicens ibat in hostes
Solus et intrepidus. Cunctas sic ille pudore
Et victas pietate ducis firmasse cohortes
Visus erat, bellumque ingens renovataque caedes
Coeperat. Urgebat Scipio primusque premebat
Obstantes cuneos et funera crebra serebat:
“Perfidiam numquid tam longa inferre videbo
Praelia virtuti? non sic pietatis avitae
Oblitos rear esse Deos. Concurrite fortes
Pectoribus manibusque viri, victoria praesto est.”
Talia iactabat stricto mucrone tremendus;
Iamque referre pedem paulatim exterritus hostis
Mox magis atque magis, nec iam reverentia tanti
Ulla ducis retinere diu potuisset in armis.
Ecce autem pariter redeuntes hoste fugato
Rex Lelius retro fessos, et cominus hostes
Improvisi tergo invadunt. Illicet ergo
Coepta prius sensim lapsis fuga pergit habenis,
Nec patriae pietas, proprii nec cura pudoris,
Nec decus Hannibalis quidquam valuere precesque.
Ille videns fractas acies et terga suorum
Versa metu, rapidum trepida formidine tandem
Volvit equum, campoque fugit lacrymosus aperto,
Accusansque omnes hominesve Deosve, propinquum
L1[O] Pervenit Adrumetum. Illic moenibus urbis amicae
𝔹 Substitit; hinc iterum Poeno revocante senatu
Digreditur. Postquam attonitae sub moenia ventum
Est patriae, non ille forum, non publica templa,
Sed furtim petiisse larem contentus, et ima
Sede diu moestus, latebris sese abdidit atris.

Pronus ad Oceanum cupiens narrare profundis
Antipodum populis nostro quae viderat orbe
Sol rapidos stimulabat equos, nondumque solutus
Scipio curarum laqueis, suprema volutans
Excidia infandae gentis tempusque locumque
Atque aditus, formamque rei, et discrimina secum
Cuncta simul tacitus vigili sub mente movebat.
At quia solis iter devexum atque hora monere
Grata videbatur fessis daret otia castris,
Instituit revocare acies, meritamque quietem
Tradere militibus nocturni tempore somni:
Et tamen hostili quam primum irrumpere vallo
Visum est. Huc alacres igitur praeit ipse cohortes
14 Ingrediturque aditum nullo custode locorum.
16 Praecipitem meditante fugam, et quid vita valeret
Non quid opes, passimque iacens pretiosa supellex
Inventa est. Rapitur cupide Carthaginis aurum
Per maria et terras quaesitum sanguine multo.
Barbarice Libyco quod victa Hispania bello
Misit avaritiae, Sardis quod fessa cavernis,

58 Contigerat, fateor, Superi, mordaxque fatenti
Invidia obsistat; non ullum regia pascit
Maiorem generosa Iovis. Quis fervor in ullo
Par fuit ex quo Prometheus subduxit ab astris
Particulam, caecique infudit pectoris antro,
Accenditque homines. Quanta est constantia menti
Iusita! Quam praeceps per cuncta pericula fertur!
Credite, corporeo nisi mentem carcere clausam
Sarcina membrorum premeret, foret ille Deorum
Ex numero, solioque altus radiante sederet.
Nomine non opus est, ubi soli convenit uni
Quod loqueris, factisque satis iam cognitus orbi est
Hannibal. Ante suos perdent errantia calles
Sidera, et Aethiopes nivibus gravis obruet aestas,
Riphaeumque gelu Borea tepefacta liquenti
Solvet hiems, quam foeta viro produxerit illi
Terra parem; nec fallit amor, sed vera fatebor.
Parcite, coelicolae; vereor ne tristis alumno
Invidia et caecus noceat favor. Aspice terras,
Iuppiter, Italiae: viden inter strata colonis
Arva suis, viden indigena variata cruore
Flumina, et ignotis multum distantia terris?
Busta ducum potuit latum effudisse per orbem
Hannibal ista meus; potuit disiungere montes
Et saxis arctare vagis: verum obvius illi
Nunc Deus est aliquis; quis enim mortalia contra L1[O]
Arma ferat? Puer adverso venit agmine nobis. 𝔹
En pudor, o Superi. Sed nec puer ille nec omnis
Terreat Ausoniae tellus, non illa superbo
Quam tacitam hic video meditantem grandia vultu
Adversamque meis fatis; hanc scilicet ipsam
7 Et formidatam mundo puerumque patremque
Una acie quondam collatis vicimus armis.
Nos nec adhuc tanto melior fortuna favore
Coeperat amplecti, nunc tot firmata triumphis.
Quid metuam, nisi forte Deos? Succurrite famae
Atque arcete nefas. Moriar mi clauditur illo
Nescio quid puero, quod me iubet usque timere.”
7 Dixerat; at contra vultu veneranda modesto
Altera procedit paulum, manibusque coronam
Abiicit ac sceptrum, pedibusque affusa Tonantis,
Sic ait: “O magni suprema potentia mundi,
Si tua Roma potest lacrymis perfundere sacros
Te patiente pedes, precibusque inflectere iustis,
O Superumque hominumque sator, reramque creator
Optime, parce tuis, fer opem et moderare labores.
Aspice placatus tandem et miserere, precamur.
Quanta per Hesperium rapidis urgentibus austris
Flamma latus, nimboque nocens undante procella
61 Saevierit, mundo notum est et notius astris.

Nec mihi quod misere insultans nunc illa virago
Obiicit infitior, candentes ossibus agros
Italiae terrisque ducum dispersa sepulcra:
Et quidquid miser armorum fert impetus orbi
Sustinui solioque pater tu passus ab alto es.
Crimina sic meruisse reor mea. Respice tandem
Mitius afflictos, et si mea crimina nondum
Sunt purgata satis, tua fulmine dextra corusco
Hoc caput invisum et Tarpeias verberet arces,
Hannibalem avertat, iamque avertisse videris,
Et grates actura tibi pro munere tanto
Advenio. Timui, fateor, furiasque dolosque
Infandi ducis et laqueos simulataque bella.
Ille etenim sacra quem genitrix coelo tenus effert
Atque ipsis insana Deis tot laudibus aequat
Fraudibus insidiisque magis confidere in armis
Quam virtute solet. Possem sibi multa meorum
Funera natorum, dolor impedit, ultima certe
Saevitia est summumque nefas, quibus illa superbit
Sic tales cecidisse duces. Sed tempus aperte
Nunc virtutis adest, iuvenem ni fata virentem
Quem puerum vocat ipsa odiis immitibus urgent.
Quod tu, summe parens, prohibe, et permitte parenti
Id modo sollicite, cesset fraus, arma ferantur,
Iusta acie liceat plano confligere campo.
L1[I] Vel nati me fallit amor, vel dira videbis
𝔹 Praelia, et infames equantia vulnera Cannas.
Divinos novi ipsa animos humanaque subter
Omnia cernentes, non quod mihi fabula mundi
Persuadeat natum esse Deum, licet improba fando
✦ Excitet invidiam, divino tentet honore
Praedones, licet ipsa suos celebrare Deisque
Adnumeret, mihi sufficiat decor ille virorum
Scipio magnanimus, similem cui nulla tulerunt
Tempora, nulla ferent. Non haec me vera negabo
Credere, nempe animos divinam accendere mentem
Illius, ac nullum sine numine posse benigno
Egregium reor esse viram. Non astra morabor
Amplius, aut nato faveas aut partibus aequis
Sta medius, fraudemque veta; si cesserit illa,
Vicimus haud dubie, sed enim Iunonia iactat
Hospitia, et Superos hac sperat voce movere.
Fallitur, insanit. Stet semper nube sub ista
Vel simili, stabitque equidem mihi, pulchra Tonantis
Tarpeio stat colle domus, cui thura precesque
Deferimus, sed rite utinam pia, sacra docere
Tu potes et facies, nisi primo in limine coeli
Fatorum vox intrantem exaudita fefellit.
Ergo age; supplicibus pateant pia pectora verbis,
Celse parens, hominum spes summa et sola bonorum.

59 (33C) Et cui libertas servanda sequentibus annis.
Iam media sol almus equos regione trahebat
Aetherea, et tantas spectabat territus iras;
Impiger et nullo defessus membra labore
Non aestu, non vulneribus, non nube calentis
Pulveris, extremas manibus tentare procellas
Scipio tendebat, cuneus quo densior illum
Et ducis adversi facies optata vocabat.
Ac velut Aetnei descendens vertice vastat
Flamma cavernosi convexa trementia montis,
Et scopulos ruit obstantes arbustaque frangit
Obvia, sulphureae reboant simul undique valles;
Sic ferus et simili prosternit turbine cuncta
Scipio saepe monens: “Miles Romane, precor te,
Aut vince aut morere, et mecum nunc ultima tenta.
Haec via vel Romam vel recto tramite ducit
Ad Superos. “Haec vociferans intrabat in agmen
Hannibalis. Contra ille gravi cum mole ruentem
Excipit impavidus: confligunt fulmina Martis
Hinc Scipio, hinc Hannibal, cernensque ex aethere Mavors
Miratur tales terris superesse magistros
Militiae, tales operum ferrique magistros.
Hic precor ut mendax desistat Graecia tandem
Nominibus certare ducum, pudeatque referre
Imbelles Asiae populos Gangemque subactum;
Parthorum sileant reges et Persidis arvis L1[I]
Exiguo spectata phalanx, nec conserat ipsa 𝔹
Troia manum, Priamique domus cantata poetis
Graiorum et nostris, non regum quisquis odoro
Crine fluens atque Assyrio crispatus amictu.
His campis non nude acies, non fluxa per armos
8 (6C) Purpura, non levibus tantum confisa sagittis
Turba fugax, verum hinc armis innata virenti
Robore subsistens Italo Romana iuventus
Arma tulit contra assiduis exercita bellis
Agmina Poenorum, quibus est Hispania testis
Virtutis Latiumque magis, quae mille per arva
Romanos hominum victores omniaque ausos
8 Iam pessum ferro dederant et fortibus armis.
Has inter gentes alio certamine longe
Concursum est aliisque animis: iam vera fatenti
Viribus haec acies praeit, haec levitate, sed unum est
Parque odium ambabus. Vix tandem fessa parumper
Cedebat Poenorum acies. Tum fervidus ira
Hannibal exclamat: “Non haec tibi signa retrorsum,
Furcifer, ut redeas dederam, quin pergis et illa
Hostibus in mediis potius discerpta relinque.
Heu mihi, quo ruitis? Non est via recta. Venite,
Hac hostem reperire licet. Carthaginis estis
Sic memores? Hac forte domum remeare putatis?

Petrarch Africa

Mons quoque corporibus prostratis surgit equorum
Atque virum rapidosque iugis iam separat hostes.
Non sic attonitos Aegeo littore nautas
Expavisse rear, quibus insula nata repente
Est prope Therasiam; quod monstrum doctus aruspex
Romano dedit imperio Macedumque ruinae:
Navita sed transtro rudis ac stupefactus adhaesit.
Coeperat interea pugna tremefactus iniqua
Auxiliaris eques Poenorum excedere campo.
Insequitur victor profugos; iam sparsa sequendo
Ipsa viam cumulos inter reperire laborat
Caesorum Romana acies; pars scandere in altum
Et dubio titubare gradu, pars lubrica circum
Arva tenens, sparsis aditum tentare maniplis;
Signiferi fluitare etiam, armorumque magistri.
Et poterat vincendo vagus felicia miles
Bella repentinis praevertere cladibus, atque
Illustrem foedare diem, ni providus alti
Scipio consilii revocantia signa dedisset
Cognita. Nam postquam iusso tubicine campis
Vox sonuit, tenuere gradum, signumque secuti
In primos rediere globos: hinc agmina rursus
Turbine concurrunt alio, sed viribus isdem.
Aethere dispersos **veluti cum turbidus Auster**
Arctavit nimbos, siluitque repressa parumper,
L2[O] 𝔹 **Dum tonat hinc pluviis et grandine mixta resurgit**
Tempestas inimica satis. Excesserat ardens
Scipio iam colles immensa strage coactos,
Collatisque iterum signis et viribus ambae
Miscebant acies aequato praelia campo.
◆ Sollicitum spectasse Deum tot funera gentis
Indomitae, tantosque truci sub Marte labores
Crediderim, seu quis validis foret exitus armis.
Hoc equidem mundi campis commissa cruentis
Nutabat fortuna die, quis iura supremi
Imperii summumque gradum, quis sceptra teneret.
Favisset si forte etenim sors ultima Poeno,
Quis dubitet quin immensum dominata per orbem
Impia Carthago rerum tenuisset habenas,
Romanumque nihil foret hoc in tempore nomen?
Itala barbaricis tellus lacerata colonis
Mutasset genus egregium, maiorque fuisset
Africa; si potuit nomen sibi Graecia inermis
Imposuisse suum, quanto magis Africa victrix!
Sed miserata pios divina potentia nobis
Succurrit, talemque virum peioribus annis
Italiae dedit afflictae, qui fortia bella
Fortior exciperet, qui non praesentia tantum
Sed ventura etiam discrimina pelleret unus;
Temporibus cui tuta nimis innixa maneret

60 (34C)

Audieram imperium terrae pelagique supremum
It circumfuso quidquid quocumque sub axe
Clauditur Oceano Latio de sanguine natis
Promitti, sed quis nisi tu tam grandia profert?
Nunc autem non regna peto: sit tuta merentum
Libertas, liceat sitientem sanguinis hostem
A iugulis arcere meis, si digna rogaris.
Si mihi non parcis, populis ignosce nepotum,
Quos nova relligio faciet tibi forsan amicos."
Finierat, stringensque pedes atque oscula rursus
Ingeminans lacrymis herebat et ore madenti.
Subrisit vultu tacito stellantis Olympi
Rector, ad alterius tactus praesagia saecli
Tandem verba parat; tremuit conterritus aether,
Conticuere poli, siluit tellusque chaosque:
"Nulla unquam ingenio patuit mortalibus, inquit,
Quid pareret ventura dies; sic nostra premuntur
Consilia, arcano sic iussa silentia coelo.
Et tibi quae partem memoras audisse futari
Intra sidereum potuit contingere limen
Exterius sonuisse nequit, nisi forsitan ardens
Spiritus huc aliquis flammis purgatus et undis
Venerit; hinc tenui quaedam penetrantia rima
Erumpunt, multa quoniam pietate coactus
Vim patior; verum quo longius omnia volvam,
Pauca mihi e cunctis quae iam sub sole geruntur L2[O] 𝔹
Pauca placent, quoniam terris incognita virtus
Huc refugit, totiens de vobis questa quod inter
Millia tanta hominum sibi vix contingat amicum
Invenisse aliquem. Me purpura vestra movebit
Forsitan aut aurum praefulgens. Cernite coeli
9 (7C) Hoc spatium; geminis forsan contingar Eois,
Hinc oriente alio et circumradiantibus astris
Delector, meque ipse magis comitumque choreis
Corpora qui placeant oculis mortalia nostris
Aut fragiles artus aut forma fugacior umbris,
Omnia sunt aeterna mihi, splendorque decorque,
Divitiae stabiles, mansuraque gloria regni.
9 Ac ne cuncta sequar, virtus mihi clara placere
Sola potest, animique habitus, quam dicere sedem
Ipse meam nunquam erubui, sed rara per orbem
Hospitia invenio: nunc vestra addicite fata.
Est labor hinc illinc per saecula multa paratus,
Mutuaque alternas tenuabunt funera gentes.
Quem fortuna premat, cui stet victoria parti
Non est nosse prius, nisi quod cui conscia mens est
Iustitiae; nostrum licet hunc sperare favorem.
Ast alium tenuisse par est; ab origine rerum
Praemia digna piis atque aspera multa malignis
Edixi; sed enim vobis nunc maxima cura est

Natorum; veniet tempus quando utraque tristi
Exsilio patiare tuum senescere longe
A patria, nec busta petes. Non gloria tanta
Non decus aut pietas aut fortia facta movebunt
Amborum; nimium imortalia corda volutat
Ambitio, spem, non sobolem, mihi credite, amatis.
Largior in verbis solito sum, maxima namque
Res agitur merito sermonis et indiga tanti.
Imperium mundique caput maiore canendum
Voce aliud superest; dociles advertite mentes.
Est mihi propositum, quoniam caligantia mundo
Lumina sunt, propius vestris accedere terris
Et pondus nexusque hominum mortalia membra
Sponte subire mea vestrosque levare dolores.
Quantus amor mortemque etiam tolerare pudendam
Ingrata: duraeque animi communia quanquam
Munera sint vobis, tamen haec felicior illa est.
Faverit hoc equidem cui nunc victoria campo,
Hanc penes imperium simul et mea maxima fides
Semper erit; sic fixa etenim sententia sanxit.
Neve diu dilata nimis spes vestra putetur,
Cuncta prius cuncti mortales ista videbunt
Quam decies latum Saturnus cinxerit orbem
Limite retrogrado; placida sic virgine captus
Iam rapior, sacri sic mulcent ubera lactis."
L2[I] Talia narrantem cuncti gaudentibus alis
𝔹 Coelicolae umbrabant atque agmina nuntia pacis;
Attonitae auditis non uno tramite matres
Spe varia incertae redeunt. | Iam littus Eoum
Sanguinolenta dies casus visura supremos
◆ Lustrabat radiis; iam classica crebra sonabant
Et matutinum per castra frementia murmur.
Consurgunt hinc inde duces, nec tanta sub astris
Ulla fuit Romana dies, per saecula cuncta
Nec fuit in campis ullis ductoribus aequis
Aut paribus certatum odiis, aut artibus, aut vi.
Nec metus in praesens tantum, sed millia multa
Annorum ante oculos aderant, quemcumque dedisset
Hac acie fortuna gradum, patriamque, domumque
Et stirpem et genus et seros sperare nepotes.
Scipio distinctam campis inducit apertis
Ordinibus miris aciem, dextrumque gubernat
Massinissae latus, Numidis instructus, et illum
Hispanus sublimat equus, cristataque signat
Cassis, et adverso sinuatur purpura vento.
Laelius at laevum moderatur in agmine cornu,
 Quem sequitur Latiis equitatus ductus ab oris.
 Hunc Apulus sonipes rapidum propiorque volanti
Fert circum, rigidoque effulgent pectora ferro.
In medio Romana fremit praedura iuventus.

61 (35C) Scipio magnanimus, **violenti more leonis**
Qui catulis festinet opem silvasque ferasque
Obruat, in medios stricto penetraverat ense.
Illum tota acies, illum miratur ab alto
Iuppiter, et nostro sibi non foret aemulus orbe.
Sol stetit ambiguus; rutilo sic totus in auro
Fulgebat, sic purpureo radiabat amictu,
Sic rigidis nitidus iuvenis splendebat in armis.
Postquam est ad veros perventum cominus hostes,
Romani Poenique manus miscere cruentas
Coeperunt. Ingens et inexorabilis urget
Ira duces populosque duos, nec Martius usquam
Impetus asperior, nec acerbior ulla per orbem
Pugna fuit; nec enim pretio conducta gerebat
Bella cohors; aderant proprio qui sanguine vellent
Quas ipsi ediderant odiorum exstinguere flammas.
Unus amor cunctisque adeo legionibus una
Mens erat ulcisci iustos vel morte dolores.
Punica perfidia et Romana superbia passim
Vocibus alternis vulnus iactantur ad omne,
Iurgia et infames questus, et tempore eodem
Hic sonus, hic iugulis extorta silentia caesis.
Annua nunc Poenis et avara tributa subactis
Nunc fraus et capto strages indigna Sagunto,
Et quidquid rabies odio flammata vetusto
Armatis dictare solet coit omnis in unum **L2[I]**
Offense cumulus longique iniuria belli. 𝔹
Pectora pectoribus tunduntur, et ensibus enses,
Vulnera vulneribus, mortes quoque mortibus atrae
Miscentur; iuvat insertis descendere ad umbras
Visceribus, Manesque novos turbare tumultu,
10 (8C) Pugnantesque animas Herebo transferre silenti.
Heu furor, et quanto satius vixisse quietus
Finibus in patriis populus potuisset uterque!
Non sinit ambitio caecique superbia cordis
Et sitis aeterna quae spe succendit habendi
Mortales, uritque animos et trudit in enses.
Confligunt infense acies, nec publica tantum
10 Has odia exagitant; credit sua vulnera quisque
Et patris fratrisque necem, dum perculit hostem,
Ulcisci; usque adeo mentes offensa vetustas
Asperat, atque odio levius certare recenti.
Impellunt sua castra duces, et vocibus altis
Accendunt animos, et honesta pericula monstrant
Ac subeunt. Species visa est pulcherrima mortis
Pro patria pepigisse animam; vis ampla furorum
Armorumque dabat strepitus, gemitusque cadentum **Petrarch**
Confusos horrore sonos. Iam sanguinis altus **Africa**
It fluvius, camposque rigat fumantibus undis;
Iamque furens operit volvitque cadavera torrens;

Hispida, nec regio abruptis impervia saxis,
Petrarch Sed campi pingues et ditia rura tenebunt
Africa Italiae, vesterque pavor stimulusque silebit
Roma ferox. Vos cara mihi dilectaque multum
Agmina, vosque mei cives impulsibus ullis
Non opus aut monitis; patriam spectate trementem
Hostilesque faces atque impia pila paventem,
Et notos muros ubi prima infantia vobis
Exacta est, ubi tot meriti duxistis honores,
Tot laetos festosque dies, ubi busta cinisque
Maiorum et memori stant scriptae in marmore laudes.
Omnis in armatis patriae fiducia dextris
Et vestra virtute sita est: succurrite fessae;
Uxores vobis, dulcesque occurrere natos
Deprecor, et trepidas matres sacramque parentum
Canitiem, et patrii curam superesse sepulcri."
  Nondum finierat, magnusque in verba ferebat
Impetus ardentem, subito cum classica et omnes
Romanae cecinere tubae, clamorque tremendus
Ortus ab adverso coelum complevit et auras,
Ac strepitu horrifico volucres haesere volantes:
Quo cunctae concussae acies trepidique elephantes
In sua praecipiti redierunt agmina cursu,
Turbaruntque loco, compulsaque cornua retro
Cesserunt. O caeca hominum mens, inscia rerum,
L3[O] Consiliisque illusa tuis! Quos agmine primo
𝔹 Praesidium cauti ducis anxia cura locarat
Hi stragem peperere suis pronamque ruinam.
Hic fragor Hannibalem medio sermone loquentem
Avertit, **veluti subitum si forte canenti**
♦ **Obstrepat, et scisso descendat Iuppiter axe**.
Ille silet, tremuloque modos sub gutture frangi
Attollitque oculos et coelum suspicit atrum.
Verum tam variis totiens dux casibus olim
Iactatus, totiens variis exercitus armis
Perstat, et adversos speculatur turbidus hostes,
Increpitansque metus, vires, animosque fluentes
Colligit, excurritque fremens seque obvius offert.
Sicut aper rabidis postquam latratibus actus
Vulnificos instare canes atque arma sequentum,
Advertit iam terga rigens, iam subrigit aures,
Hinc praeceps in tela ruit. Sic fervidus ibat
Hannibal, egregiique animam patris ore vocabat.
Stabat ab adverso iuvenis tunc impiger acri
Massinissa animo, qui mox fluitantia cernens
Cornua Poenorum, trepidos irrumpit in hostes,
Et quocumque viam facit ingens bellua, raptim
Insequitur, similique fretus duce Laelius inter
Irruit armorum cumulos, tempusque locumque
Arripit, obstantes cedit, fugientibus instat.

62 (36C) Eminet his alte imperitans legionibus ingens
Scipio: iamque auro, iam ferro clarus et ostro, Petrarch
Clarior est animis et spe clarissimus ampla, Africa
Obscuratque alios. Surgentis lumina Phoebi
Ferre **velut comites** nequeunt, hinc Lucifer almus
Inter hebes radios, illinc Cyllenius ore
Pallidus ambiguo: nam caetera sidera circum
Non expectato fugerunt omnia sole.
Exscitat ipse altos animos atque omnia firmat
Per medias volitans acies, nitidisque tremendum
Fulmen inest oculis, quod verberat ora tuentum.
Signiferis instare suis, equitumque phalanges
Hortari, trepidos verbis solidare, paventes
Erigere ac dubios; hos obtestatur, et illos
Orat, et in medium pulcherrima facta recenset
Vel sua, vel generis, nomenque inculcat avorum.
Hos laudat, blandis castigat vocibus illos,
Obiurgatque moras, et amico verbere inertes
Instigat; docet ille decus, docet ultima belli
Praemia, quam prope sint discriminis atque pudoris
Admonet; his stimulis aninos impellit et urget.
Omnibus ille locis festinat adesse, nec ullum
Perdere supremi momentum temporis ardet.
Postquam cuncta satis circum provisa suisque
Praesidiis firmata videt, dux maximus acri
Cornipede excelsus niveo: "Si Iuppiter, inquit, L3[O]
Hunc animum qui nostra movet praecordia cunctis 𝔹
Nunc nobis notum esse velit, dubitasse negabo
Quis finis, seu quae nostros fortuna paratus
Exciperet; nullis oculis sol clarior unquam
Apparuit mihi quam victoria cernitur ingens.
11 (9C) Vicimus, agnosco trepidantis turbida vulgi
Murmura et ambiguos motus aciesque labantes.
Vicimus, hinc animos cerno, statque horrida caedes
Ante oculos taboque tumens et sanguine torrens,
Et cumuli ingentes patria tellure iacentum.
Ipsum ego iam video iactatis turpiter armis
Excessisse ducem, video latebrasque petentem,
11 Atque utinam hesterno patuissent cominus aures
Cunctorum alloquio! Licuisset noscere aperte
Degenerem fractumque animum. Non iste profecto est
Hannibal ille prior, nisi nomen territat ipsum.
Imo ille est equidem, sed enim dux callidus arma
Nota tremit sentitque aliis tractanda lacertis,
Consilioque novi ducis imperioque moveri.
Non sibi Cannarum consul temerarius ibit
Obvius hoc campo, nec quem pugnare vetabant
Omina clara Deum manifestaque signa futuri
Si mens sana foret, neque nunc Sempronius alter
Praesidet his castris; mecum non pulvis et aestus

Solque oculis infestus eum ventusque iuvabunt.
Non nebula insidias Cannisque palustribus idem
Obstruet, aut aciem victam torpore nivali
Prosternet. Calido perfusus corpus olivo
Hic mecum gladio pectus tentabit acuto
Ense latus rigido validamque incumbet in hastam;
Hoc metuit, pacem quotiens petiere pavore
Et quotiens rupere dolis, si temnimus illos.
Hos odisse decet; vos nunc ad talia bella
Felices igitur dextras atque arma movete.
Primus in invisos ego iam nunc inferor hostes;
Inde fuga et terror, sic Di promittitis omnes,
Sic mens saga boni, strictique avidissima ferri
Dextera, et indomiti generosus pectoris ardor.
At vobis tanto calcata Hispania cursu,
Et vestram iuvenile decus, tot regia bella,
Ruraque perpetuis ardentia Punica flammis
Occurrant; aetas actus iam plena viriles
Incipit a nobis verosque optare triumphos.
Iam mihi belloram stimulus radixque malorum
Hannibal, et tanti debetur gloria coepti.
Quaecumque ingressis pelagus Di signa dederunt
Quando Egatis petiere patres, ac plura faventes
Ostendunt, equidem tempus mihi perdere semper
Displicuit, tum praecipue cum magna geruntur.
L3[I] Terror abest, certa est victoria, pergite mecum.
𝔹 Nil moror et reditus felix qui visere gestit
Et patriam et natos et amice coniugis ora.
Hac iter est Romam, victori talia certo
Non pugnaturo similis.” Postquam ille profatus,
✦ Subticet; hortanti leto simul agmina vultu,
Unanimesque alacri respondent voce catervae:
Haud aliter quam si Capitolia celsa tenentem
Curribus in niveis solito clamore sequantur.
Hannibal extremi fatalem temporis horam
Praecipitare videns, confestim elephante relicto,
Praerapidum conscendit equum, vultuque minaci
Terribilis, **qualis pastor Polyphemus ab antro**
Turbidus Aeolio, vel qualis ab aethere tristis
Nuntius imperiis solet apparere cometa.
Instruit ingentes acies cunctosque elephantes,
Ut grege monstrifero turbatum territet hostem,
Prima fronte locat, turresque in terga trementes
Cernuntur totidem; colles iuga summa movere
Dixeris ac totidem nutantes rupibus arces.
Hunc clypeam totis praetendit viribus hostis;
Mox Ligures Gallosque acie consistere prima
Imperat, auxiliis cuneos Balearibus implens
Ac Mauris. Acie Poenos locat inde secunda
Atque Afros. Brutio completur tertia tantum

63 (37C) Milite qui moestus magnaque ex parte coactus
Castra sequebatur. Latis tum cornibus agros
Occupat, immenso circumdans agmina gyro.
Ad dextram Poenos Italis concurrere iussos
Ordinat; at laevam Numidi tenuere rebelles
Optantesque armis inviso occurrere regi.
Haec ubi disposuit, quoniam sibi castra coacta
Gentibus ex variis fuerant et dissona linguis,
Nunc interpretibus, proprio nunc ore cohortes
Accendit stimulatque, suo non segnior hoste.
Omne simul ducis egregii seu militis idem
Implet opus; primas acies ac signa ferentes
Instruit, hinc alas cursuque novissima lustrat,
Itque vagus, blandis permiscens aspera verbis:
“Si fortuna mihi nota est mea, vicinus, inquit,
Nec vicisse sat est, tumidum delevimus hostem
Romanumque genus. Maneant modo pristina vobis
Pectora Cannarum aut Trebiae memorantia tempus.
Nullus ab adverso venit obvius agmine quem non
Mille locis Italo pridem saturata cruore
Fuderit haec acies, cui non fratremve patremve
Aut natum abstulerit. Dux ipse ferocior annis
Et pater Ausonii nunc gloria nominis ingens
Hos timuit gladios, laudataque signa cruore
Infecit, nostros fugiens rediturus in enses.
Ni forsan procul a patria melioribus iste L3[I]
Militat auspiciis, aut nos peioribus urbis 𝔹
Ante fores patriae. Non sic Carthaginis almae
Immemores rear esse Deos, vel fortia Romae
Moenia non ausi ferro defendere nostris
Moenibus insultent. Furor huc attraxerit illos,
12 (10C) Haec fortuna potens populo spectacula Poeno
Miserit, ut quondam digitis avulsa cruentis
Tot spolia, ut modios curvo complevimus auro,
Contenti patrix rerum transmittere famam
Tantarum. Sic formoso nunc vincula collo
Laeta ducis Latii victrix Carthago videbit,
Et circumductos pecudum de more per urbem
12 Romanos errare greges Leliumque loquacem
Et varium regem atque inopem, qui nostra reliquit
Arma fugax, huiusque hodie per numina testor,
Vos, Mauri Numidaeque, iugum vitate superbum;
Massinissa suos repetit per verbera servos;
Vos, Galli, certate odiis hostemque vetustum
Nunc gladiis urgete novis: hic campus in orbe
Collectas alio longaevas excipit iras.
At vos, o Ligures, quos me et mea fata secutos
Per mare, per terras, nulli cessisse labori
Hic video, pugnate, precor; si digna manebunt
Praemia victores, non vos, mihi credite, vallis

Et bellum renovare ferum, mundumque procellis
Exagitare aliis. Iampridem magnus in armis
Rex erat Antiochus; Syriae iam tractus et omnis
Hellespontiaci fervebant littoris urbes.
Iamque Ephesum belli sedem rex ipse tenebat.
Aequore iam classes campisque equitatus apertis;
Dux deerat coeptis. Huc recto tramite proram
Hannibal, huc clavum iubet, huc et carbasa flecti.
Iam Drepanum propere, iam littora nota Panormi
Praetereunt curvosque sinus, Zephyroque favente
Vulcanum Liparimque secant, famumque favillis
Nigrantem horrificis geminumque ardere cacumen
Suspiciunt pavidi, fugiuntque iuvantibus undis.
Est sinus Italicum latus inter et arva propinque
Trinacriae solitus spectantes fallere nautas
Eminus unius ac faciem protendere terrae;
Abstulit id dubium donec longaevior usus
Paulatim, nam contiguo duo littora tractu
Dixeris haerere, et geminos se tangere montes.
Quod quondam fecisse ferunt, huc vela Pelorus
Seu casu seu sponte dabat, namque ille magister
Puppis erat; timuit fraudem dux callidus, et se
Obiectum ratus insidiis, nil tale merentem
Obtruncat, subitoque errorem agnovit, et acris
Poenituit facti. Siculo tum monte cadaver
L1[O] Deposuit, bustumque super construxit, et aram
𝔸 Addidit, ac statuam memorem nomenque sepulti
Nunc etiam mons ipse tenet semperque tenebit.
Faucibus emergens dubiis ratis impia vasto
Sulcat iter pelago. Cephalon prior obvia surgit,
Ac vicina pari spatio contenta Hyacinthus
◆ Laeva brevem dabat inde viam, si fluctibus Isthmos 1
Cederet ac gemini limes maris alta Corinthus.
Inscius exemplo novus hic fortasse recenti
Supplicium erroris potuit timuisse magister.
Ergo gubernaculum flectit, iamque aequore ab alto
Littoream Methona vident, ubi forte Philippus
Rex Macedum fuerat iam limine captus eodem;
Contigit hinc animum viduaeque iniuria frontis, 1
Et dolor atque Italae admonuit locus. Ille paludis
Inde maris late scopulos emensus Achaei
Volvitur eximio qua palmite fertilis exstat
Angulus, atque Euros seu Gnosia prospicit arva
Innumerasque sacro sparsas legit aequore terras,
Atque Ephesum festinus adit, regisque furentis
Excitat admotis ardentia pectora flammis.
Utque alias coeli ventis urgentibus oras
Occupat, interdum nivibus, qui grandine postquam
Hos vastavit agros, illo ciet orbe procellas
Ingeminans longeque tonans: sic pulsus ad ortus

EXCLUDING:
15 Illic praeda ingens {...}.
674 Affatus.

PETRARCH

AFRICA

BOOK 8

PREVIEW BOOK 9

EPIC POEM .ORG

DIGITAL CLASSICS

THESE LINES HAVE CONVERGED TO TELL
A STORY THAT SATISFIES ME IN MY HEART,
WHERE ONLY THERE IT REALLY COUNTS.

INTERLEAVABLE

ONLY HEXAMETERS

language: Latin (xiv CE?)
base text: L. Pingaud (1872)
typeface: Kings Caslon by Dalton Maag

EPICPOEM.ORG 🇺🇸 1084 lines 2.0

As some way-faring Man, who wanders o'er
In Thought, a Length of Lands he trod before,
Sends forth his active Mind from Place to Place,
Joins Hill to Dale, and measures Space with Space:

PRINT
2-SIDED:
67 to **78**

Pronus ad Oceanum cupiens narrare profundis
Antipodum populis nostro quae viderat orbe
Sol rapidos stimulabat equos, nondumque solutus
Scipio curarum laqueis, suprema volutans
Excidia infandae gentis tempusque locumque
Atque aditus, formamque rei, et discrimina secum
Cuncta simul tacitus vigili sub mente movebat.
At quia solis iter devexum atque hora monere
Grata videbatur fessis daret otia castris,
Instituit revocare acies, meritamque quietem
Tradere militibus nocturni tempore somni:
Et tamen hostili quam primum irrumpere vallo
Visum est. Huc alacres igitur praeit ipse cohortes
14 Ingrediturque aditum nullo custode locorum.
16 Praecipitem meditante fugam, et quid vita valeret
Non quid opes, passimque iacens pretiosa supellex
Inventa est. Rapitur cupide Carthaginis aurum
Per maria et terras quaesitum sanguine multo.
Barbarice Libyco quod victa Hispania bello
Misit avaritiae, Sardis quod fessa cavernis,
Quod Siculis totiens extorserat impia templis,
Quod medio percussa die plaga torrida mundi
Et niger Aethiopum populus regnumque perustum,
Quod Mauri Numidumque olim per saecula longa
Aut reges misere alii, quodque Itala tellus
L1[I] Tot dederat damnis, id totum sanguine mixtum
𝔸 Africa nunc revomit. Quid tot valuere rapinae?
Raptor raptorem spoliat. Nunc ite per ampla
Aequora, nunc validas prosternite turribus arces,
Nunc aratrum antiquis insultet moenibus, omnes
Unus habet praedas hostis, mundique superbit
◆ Tot spoliis vestrisque simul. Tandem agmine fesso,
Scipio magnanimus referens victricia retro
Signa sub occasum solis sua castra revisit;
Captivos servare iubet, quaeve ampla relatu
Ac speciosa forent; nam cetera prada viritim
Sparsa erat atque animos mulcebat militis acres.
Serus Atlanteo radiabat vertice pulcher
Hesperus, et nitido rarissima sidera coelo.
Aggere gramineo consedit laeta iuventus:
Celsior at cunctis Scipio rexque additus illi
Herbosum tenuere torum; tum corpora curant
Fessa labore gravi belloque exhausta diurno.
Ut dapibus compressa fames, primusve quievit
Impetus edendi, placido facundior ore
Laelius ingreditur: "Postquam mihi fata dedere
Petrarch Hunc tantum vidisse diem, contentus abibo
Africa Quo iam cumque trahent, nec me natum esse pigebit
8.50 Dum tecum vixisse ferar, fortissime rector
8.51 Hesperiae, cui nostra salus bene creditur uni.

65 (38C) Poenorum, et patriae miseram prohibere ruinam.
Illi autem dubii consultant, qualiter olim
Dum scopulo collisa ratis gemit, atque supremum
Naufragium impendet, coeunt, atque ultima tandem
Consilia expediunt trepidi sub nocte magistri.
Omnibus una salus visa est exquirere quaenam
Mens foret Hannibali, ducis an spectata probati
Virtus sub tanto cecidisset tanta periclo,
Staret an adversis animus spesque ulla sub alto
Pectore et ambigui qua sit sententia belli.
Ille diu renuens tandem populique patrumque
Imperiis obstare nequit; moestissimus ergo
Confususque pudore gravi ac moerore, latebris
Egreditur, qualis rapto matrona decore
Quae, quamvis culpa careat, sibi conscia tanti
Dedecoris, silet ipsa tamen, refugitque videri,
Exhorretque viri aspectum faciemque suorum.
Ut trepido stetit ille foro, confusa repente
Turba ducem visura suum quem tempore tanto
Tam procul a patria longinquaque bella gerentem
Audierat, populusque omnis concurrit, et ingens
Curia, et innumero complentur moenia vulgo.
Aspiciensque suos cives generosus et asper,
Spiritus intumuit, tandemque silentia tristi
Fronte monens: "Uno siquidem plus viximus, inquit,
Quam decuit placuitque die, crimenque fatebor **L1[I]**
Ipse meum. Pridem tacitus me praelia sensi 𝔸
Adversis certare Deis, sed pulchra per omnes
Gloria praecipitem casus famaque libido
Caeca tulit: testes facio quos sensimus hostes
Esse Deos actum, quidquid vel arma, vel artes,
2 (1C) Vel nostrae valuere manus, nec defuit unquam
Cura operi egregio. Vicerunt numina nostros
Conatus, cecidi totus, nec iam ulla relicta est
Spes mihi. Vos precibus Romanam exposcite pacem.
Consilii haec est summa mei." Sic fatus, in imas
Rursus abit latebras, coelumque videre recusat.
Inde pudor mixtusque dolor simul ira pavorque
2 Cum quaterent animum assidue, tutasque negaret
Fama moras hostisque odium, secreta paravit
Effugia occultosque abitus; lucemque per omnem
Multus adesse foro, populo se inferre sequenti.
Vespere thesauros ad proxima littora mittit
Ingentes, seque ipse vagus **ceu moenibus** effert.
Dumque poli medium nox intempesta rotaret,
Conscendit puppim tacitus; tum carbasa ventis
Pandit, et infaustae condemnat littus arenae. **Petrarch**
Iam procul Italiam pelago spectabat ab alto **Africa**
Suspirans, reputansque sui primordia fati. **8**.300
Stat regum tentare fidem, ferrique quod usquam est **8**.301

Praecipue si quod fuerat iam saepe minatus
Italiam senior tentasset et Africa bella;
Singula versanti quoniam nox alta soporis
Admonet, hic illo maior belloque videtur
Clarior, atque hodie plus verae laudis adeptus
Si famam egregiam non dat fortuna nec aufert
Quam vincendo alius, licet omnis Graecula circum
Obstrepat, et testes inculcet turba libellos."
Dixerat; adstabant intentis auribus omnes.
Miles in his gravior paulumque annosior unus
Incipit: "Haud dubie quem magnum dixeris ille
Maximus est, nec parva tibi miranda videntur
Nec vulgare aliquid solitum laudare tenemus.
Hoc unum petiisse velim. Si tertius ille est
Quem tandem claro tanta virtute relictum
Scipiade putat esse locum, quove ordine sese
Insereret, si forte acie victricia signa
(Quod procul avertant Superi!) tenuisset, ab ista
Doctus." Ad haec Lelius: "Tum si quis sidera coeli
Dinumerare volens hoc digerat ordine primum
Luciferum, post Arcturum, gelidumque Boetem,
Hinc alios ignes solem fortasse putabis
Praeterisse; ideo stat per se solus et inde
Nomen habet, nec sum ignarus quid callidus ille
Responderet ad haec, acie si victor abisset
Hesterna, Macedum regem Pyrrhumque secundos
Esse sibi cunctosque alios, quos clara per orbem
Fama duces loquitur; sed enim se dicere quartum
Noluit, erubuitque aliis miscere supremum
Sideribusque diem." Sic ille effatus et omnes
Assensere animis nutuque et murmure laeto.
Talibus atque aliis noctem sermonibus illam
Insomnem traxere diu. Iamque Hesperus alto
Mersus erat pelago, mediumque rotunda profundo
Transierat iam luna polum: tunc undique passim
Defessi in viridi deponunt aggere membra.
Sic ubi tristis apes coelo commisit aperto
Impetus et magnae caedis pluit aether acervos,
Pars victrix repetit sedes procul hoste remoto
Et circa regem coeunt ac murmure plaudunt.
Postremum irriguo dant corpora lassa sopori,
Atque omnes pariterque silent pariterque quieseunt.
Vixdum exorta dies, iterumque ascendere classem
Laelius et Romam leto rumore iubentur,
Sollicitosque implere patres. Iamque aequore felix
Nuntius ingrediens Austro dat vela ferenti.
Hic status in castris, at quis Carthagine terror,
Quis dolor, aut quaenam trepidi nova cura senatus!
Plebs subitis percussa malis praetoria circum
It patrum, afflictisque iubet succurrere fatis

Hoc fateor solo mentem spes ultima lusit.
Iam rediens bello magna tam parte peracto,
Cum Massinissam cadentem terga viderem,
Teque per adversos tota virtute tonantem,
Actum de Hannibale est, tacito cum murmure dixi;
Nunc quibus ille viis aut quonam eruperit astu
Obstupeo mirorque fugam, sed notior illis
Est regio, idque hodie multis fortasse salutis
Causa fuit. "Medio abrumpens sermone loquentem
Rex ait: "Iste quidem merito clarissimus omni
Posteritate dies per saecula longa feretur,
Nominis Ausonii fuerit dum fama superstes.
Sed, mihi crede, Leli, novi moresque animosque.
Hannibal anne dolis victus succumbat an armis
Serius incertum est: unum mihi lumen, in illo
Centum oculis par est Argum quem saepe vocare
Bellorum soleo quia non est fallere cuiquam
Ingenium mentemque viri. Tamen omnia vitae
Consilia atque omnem ancipitis discriminis artem
Verterat una dies. Iamque hunc prendisse videbar
Et comitem inviso Romam misisse Syphaci.
Sed dum cuncta oculis lustro vigilantibus, ille
Advolat et noto decurrit tramite tutus:
Nec dubium ingentes quin montes stragis et altum
Sanguinis infandi pelagus vel mole vel undis
Crevissent, nisi dilapsos per opaca viarum
Vicinae sociis cepissent moenibus arces."
Excipit hunc Scipio: "Vitam quaecumque per omnem
Aut vidi aut legi, fateor, mihi parva videntar
Fabula, dum memini Hannibalis. Vidistis, amici,
Quantus erat, quantaque acies firmaverat arte.
Ipse mihi adversus veniebat in agmine primo
Obiiciens Poenos Italis Numidasque rebelles,
Massinissa, tibi memor hos odioque metuque
In regem pugnare suum; Latiamque cohortem
Ecce ubi constituit, quoniam venisse coactam
Noverat, in frontem stetit Indica bellua pugnae
Getulique greges; horum terrore putavit
Romanam turbare aciem, quorum impetus illi
Profuit innumeris bellis; sed amicior omnem
Hunc nobis fortuna metum detraxit, eramque
Ipse ego sollicitus, quibus hoc eludere monstrum
Artibus aut tolerare feras quo robore possem;
Atque ideo primam rara legione catervam
Implevi facilis, pesti qua transitus esset,
Ut cursu diffusa suo contentior iret
Innocua feritate ruens. Sed, Iuppiter alme,
Quam forti stetit ille animo, dum fracta videret
Cornua, quam nihil extimuit, quotiensque labantem
Restituit virtute aciem, interdumque coegit

Spem titubare meam. Solitum iactare profecto
Mentio clarorum fuerit si forte virorum,
Audivi ipse omnis bello quod tertius aevi
Orbe sit in toto, peragitque haec. Ordine primum
Ponit Alexandrum; Pyrrhum locat inde secundum,
Et sequitur mox ille duos, sed vera fateri
Non livor vetet aut odium. Mihi maximus omni
Hannibal ex numero est, Darium nisi forte Porumque
Est vicisse magis quam quos numerare labor est
Tot nostros fudisse duces, nisi praestet inermem
Barbariem superasse manu quam caede cruenta
Romanas stravisse acies: distantia longe
Acta ducum memoro. Quid mores moribus aequem?
Hinc regem nudare piget; stet tegmine famae
Clarus apud populos, at dignis laudibus acrem
Hinc hostem celebrare vacat. Quis bella subire
Promptior, aut medio quis cautior esse periclo,
Quisve cibi aut somni, quis vini parcior illo est?
Hoc admirari soleo quod saepe relatum
Est mihi funerei post prima exordia belli
Sollicitum assidue et facinus sub mente profunda
Volventem egregium nunquam coenasse sedentem.
Iam quid ego armorum curas artemque supremam
Militiae, terramve duci clypeumve cubile,
Neglectaeque decus vestis studiumque frementum
L2[I] Cornipedum memorare velim? Patientia quanta est
𝔸 Frigoris atque aestus cursusque sitisque famisque,
Quanta ducum miles, quanta est dux militis idem
Spes animis, quod primus eat ruiturus in hostem,
Ultimus excedat campis. Haec omnia pridem
Novimus experti; si quid modo pectore in illo
◆ Aut veri aut sancti melior natura locasset,
Optarem nostro genitum natumque sub orbe.
Quis mihi ductorem laudet quem caeca gubernet
Ebrietas fugienda viro cuicumque, sed altis
Principibus funesta lues? Quis sparsa cruore
Convivia et plenis elata cadavera mensis,
Perque aestum ancipites algenti in flumine saltus,
Barbaricus cui luxus iners, et Persica sortis
Blandimenta novae placeant, ac purpura mollis?
Caetera praetereo, sed enim non moribus istis
Hannibal Italiam bello vastasse trilustri
Evaluit.” Sic fatus erat, tum pauca modeste
Massinissa refert: “Depressor magne tuarum
Atque alienarum mirator maxime rerum,
Si mihi das fandi veniam, stat dicere contra
Noscendi studio fama si credis avitae.
Magnus Alexander nullis non victor in oris,
Orbe peragrato, tandem pervenit ad ortus
Fortunamque simul clausit cum tempore vitae.

67 (40C)
Hannibal et spatio breviter victusque cruente
Est hodie. Ille Asiam tentataque cuncta subesit,
Innumeros domuit populos urbesque ducesque,
Et lupus immensum qui tuto irrupit ovile
Is timet adversum longe spectasse leonem.
Vicit Alexander populos rex, optime nosti
Quos adiit Graios titulis haud ille paternis
Subtrahat, ast Asiam quo vicerit inde paratu
Scimus et imbelles Arabes et inertia Bactra;
At non Arctoas gentes, qua vergere primum
Commoditate loci poterat, non Punica regna,
Non Italos mundique caput Gallosque et Iberos
Attigit: hos extra quid dignum laude videtis
Egregia et tantis titulis tantoque boatu?
Regibus Eois domitis Indoque cruori
Vicisse hunc omnes liceat fudisse quod usquam est:
Quattuor obiiciam Latio confecta potenti
Praelia; visne gravem et memorandum in saecula testem?
Alter Alexander rex Epirensis et huius
Non minor ipse animis et avunculus orbe viritim
Diviso Italiam venit, belloque subactus,
Dum latus Ausonia transfixum cerneret hasta,
Haec ait exspirans: “Heu quam diversa nepoti
Et mihi bellorum cecidit sors; ille iocose
Femineum subigit nullo certamine vulgus;
Durior armatis mea me discrimine tanto L2[I]
Objecit fortuna viris; cum talibus ergo 𝔸
Hannibal iste viris tot iam fera bella per annos
Qua virtute gerat noscis, namque illa perennis
Gloria magnifici regis, fortunaque semper
Prospera et in finem simili comitata favore
4 (3C)
Non nihil externis sicut splendoribus addit,
Omnia sic studio vigili meditantibus aufert
Iudicium verique viam: pars altera namque
Fortunae latet ambiguae, nec noscere promptum est
Quantus in adversis. Brevitas quoque temporis illi
Hoc tribuit morsque ipsa viro properata, nec ullum
Maius habet fortuna bonum, quam lata sub uno
4
Et vitam clausisse die. Si tempus utrique
Indultum excutias, tu te fateare necesse est
Hannibal ut plures vincendo exegerit annos
Quam vivendo alius Macedum quo vita tyrannum
Tempore destituit toto. Quis protinus orbe
Vicerat Hannibalem? Si tunc cessisset ad umbras
Ibat honorato visurus Tartara curru
Quaesito non de Persis Arabisque triumpho:
Quin rex longaevae traxisset fila senectae.
Quis fuerit certus venturo tempore vates?
Num fortuna senem exciperet, num rara secundis
Forte fides seros mansisset firma sub annos,

Et pietate pares fateor: mihi fessa senectus
Petrarch Iampridem attulerat longae fastidia vitae;
Africa Praecipue postquam egregium nova bella petentem
Conspexi iuvenem, timui, casusque futuros
Ante diu agnovi, linguae sed forte peperci,
Aut tacui metuens, sed enim me serior aetas
Fecerat audacem, testis mihi Iuppiter esto
Coelicolaeque alli, testis mihi maxima quondam
Carthago. Huc etiam solitam transcendere famam
Auguror, infestus studiis iuvenilibus atque
Consiliis; quotiens fuerim quotiensque periclis
Obtulerim mortique caput," sanctissimus Hanno
Et comes et testis superest, quem (parcet Hamilcar)
Africa terra tulit nulli ratione secundum.
Cum primum puer ille ferox Hispana gerentem
Bella patrem blandis conatus flectere verbis,
Ut secum perferret eum, iuratus ad aras
Constitit, heu monstrum horrendum, nos multa vicissim
Contulimus; tunc ancipitem trepidare favillam
Coepimus, at veniam dedimus puerilibus annis;
Sed rapto genitore utinam quem fata tulissent
Maternum dum pondus erat, funestaque mundo
Sarcina praecepti puer hic memor ire parabat
Hesperiam, iam dira tumens. Vesana favebant
Ingenia, atque animos laudabat turba paternos
L1[O] In puero, vultus mirata et verba sepulti.
𝔹 Obstitimus tunc ambo palam, nec profuit: ivit
Assuevitque malo imperio et feralibus armis,
Et magnam tenui flammam accendente favilla.
Quanta per Ausonium ruerint incendia mundum
Vidistis; nunc nos incendia nostra videmus,
◆ Inque suas sedes tandem vaga flamma reversa est.
Vix mihi danda fides fuerit, sed numina iuro
Conscia non alio vestras me pectore clades
Ingemuisse olim, quam nostra vulnera gentis
Nunc lugeo, quoniam semper rectissimus ordo
Hic mihi visus erat seriesque immota laborum
Ex Latio in Libyam, vosque ut fera flamma relinquens
Nos peteret nostrasque domos. Ignoscite, patres,
Funestum memorare diem, cui sanguine multo
Reddidimus modo nempe parem, quo tempore cladis
Cannensis cupidam complevit nuntius urbem.
Publica laetitiae duo nos spectacula soli
Voce parum fausta et moesto foedavimus ore.
Tunc quoque magnanimus quae post mala sensimus Hanno
Vaticinatus erat, sed fata inimica trahebant
Infortunatam sub digna pericula plebem.
8.750 Iam miseras monitis fortuna salubribus aures
Clauserat, atque oculos velo fallente tegebat.
8.752 Parcite, Romani, Deus et fortuna priores

68 (41C) Italiae vastator erat quos ille tumultus
Excivit, quantas strages ferus ense parabat, Petrarch
Si fortuna foret, metuens id scilicet unum Africa
Dis falsum iurasse suis, nempe omnia fando
Si sequar, excutiar coepto: labor iste sequentum
Et decus ingenii fatis incumbere Eois,
Atque Asiam Libyae fratremque adiungere fratri.
Scipio muneribus Divum tantoque favore
Fretus, ad extremum invise Carthaginis ardens
Excidium intendit: stat enim quocumque vocantem
Fortunam mens certa sequi, nec mittere tempus
Incassum: quo fata dabant victricia signa
Octavio commissa duci totasque phalanges
Terrestri iubet ire via, et sub moenia saevae
Urbis agi; petit ipse Uticam quo Lentulus illis
Missus ab Italia magna cum classe diebus
Appulerat, veteresque novis ubi miscuit alnos
Impetit aequoreo Poenorum tramite portum:
Scilicet ausuros pelago ratus ultima victos
Si quid adhuc reliqui faceret fortuna retusis
Viribus aut animis, si spes foret ulla sub armis.
Littoribus cunctis iam formidata subibat
Ostia, iam lituis stridentibus aequora circum
Omnia, iam scopuli, iam concava saxa fremebant.
Ipse repercussus confusis vocibus aether
Horrisonum late terrorem in moenia iactat. L1[O]
Frondibus ecce oleae circum redimita virentis 𝔹
Supplicibusque onerata viris venit obvia puppis
Ac pacem veniamque petens. Nil vocibus illis
Responsum est aliud: firmo sunt littore iussi
Adventum exspectare ducis Romanaque castra.
5 (4C) Ipse sub invise classem tamen admovet urbis
Moenia, et aerias speculatur cominus arces.
Conspicit excelsas solido de marmore turres
Liminibus superastantes, ac ferrea claustra
Portarum totis et propugnacula muris
Admirans Romamque putans vidisse secundam.
Urbs circumfuso vallatur maxima ponto
5 Et muris et tuta sinu; nisi falsa parumper
Angusti a tergo pepulissent littora campi,
Insula tota foret subter latissima portu.
Planities immota iacet faucesque catenis
Nectuntur validis; crebrae stant littore turres.
Ipse oculis metitur opus, libratque periclum,
Exploratque aditus ubi pronum prendere terram
Qua penetret portum, quae sit via tuta sub arcem:
Invisam **veluti cupiens prosternere rupem**
Cultor agri aut segeti damnosam avellere quercum
It circum, tentatque modos, facilemque ruinam 8.400
Cogitat innocuamque aliis campoque sibique. 8.401

Iam satis immensam terrore impleverat urbem.
Inde fretum remis, coelum clangore tubarum
Intonat, et signis resonant crepitantibus aurae;
Digrediturque minax. Illum stupefactus euntem
Mercurii collis montique inscriptus Apollo
Prospiciunt, plebesque tuens horrescit ab alto;
Attonitaeque gemunt matres, ac multa precantur
Anxia. Sic volucris tentantem prendere nidos
Pastorem aspiciens trepidis se verberat alis,
Multa querens, truncoque pavens suspenditur alto.
Iamque Uticam appulerat, iunctisque in littore tandem
Agminibus sociis uno quo tempore circum
Duxerat Octavius, Tunetis moenia versus
Carpit iter, classemque cavo sub monte recondit.
Non procul inde aberant, subitus cum nuntius hostem
Adventare refert. Syphacis filius ultro
Vermina praeterit sortis casusque paterni
Intempestivus vindex, serumque coactis
Auxiliis, aderat minime spernendus, in illo
Venisset si forte die, magnasque trahebat
Nunc equitum peditumque ferox in bella catervas
Nescius Hannibalis victi. Non arma capessant
Scipio militibus vallumve aut castra revellant
Imperat, aut acies moveant, aut signa sequantur.
Recta acie stabant armisque animisque parati
L1[I] Flectere lora manu, praevertere gressibus hostem.
𝔹 Accelerare iubet, parent, et valle latenti
Improvisa acies Verminae occurrit. At ille
Angustis deprensa locis parat arma suosque
Explicat ut licitum est. Concurritur, atque cruentum
Bellum oritur cedesque ingens gemitusque dolorque,
◆ Atque, loco claudente fugam, truncatur ad imum
Tota fere iuvenis acies: ast ipse fugaci
Raptus equo medios inter delabitur hostes
Solus, et adversi petit avia confraga montis
Infelix. Quanto melius sub strage virorum
Casurus, miseroque patri si fata tulissent
Carcere in Albano comes et Tiburte sepulcro!
Scipio victrices acies praedamque trahentes
Innumeram, arma et equos, vestes currusque iugales
Intextasque auro tunicas cristasque micantes
Ad coeptum conducit iter: **velut obiice parvo**
Egreditur paulum ripas, mox omnia victor
Obvia prosternit furibundo vortice torrens,
Indignansque moras primo se dirigit alveo.
At postquam passim tota Carthagine victus
Petrarch Regulus, et casus sonuit fortuna recentis,
Africa Extemplo terrore gravi tremuere, minorque
8.450 Luctus maioris renovavit vulnera damni.
8.451 Puppe velut fracta remo cum tristis adhaesit

69 (42C)

Moenia, nec victor quidquam de finibus aufert.
Libertas meritis servilia cuncta manebit.
Hannibalem causa belli fontemque furorum
Poscimus utilius vobis vestraeque quieti
Quam nobis, illum abiicitis: quo sospite pacem
Nec sperare licet. Bellorum semina pectus
Illud habet tanto quae vobis sanguine constant.
Hoc Italas strages, hoc ipso ulciscere mortes
Gens afflicta tuas, mundosque Deosque per illum
Elusos totiens, geminis hoc insuper uno
Urbibus aeternum populisque auferre pavorem.
Nullus adhuc Libycis elephas mitescat in oris
Aptum animal bellis, et quos domuistis ad unum
Tradile. Quin etiam violatis pacis in umbra
Legatis illata palam convitia dignus
Penset honos; captae redeant hoc littore naves.
Caetera convenient facile et sub legibus isdem
Quas olim edixi, cum me sub nomine pacis
Ludere venistis, nec nos fortuna levabit
Blanda nec asperior franget. Vos ista referte
Patribus ac populo, et si semper fallere dulce est,
Fortunam tentate iterum. "Sic ille pavente **673**
Urbe miser trepida populo variante tumultus **675**
Exoritur, discorsque diu sententia: tandem
Omnia suscipiunt tristes; sic fata iubebant
Ultima. **Condensis volucris ceu vepribus haerens** **L1[I]**
Accipitrem superastantem videt anxia, nec se 𝔹
Ausa movere loco, patitur laqueumque manumque
Aucupis: impendens tanti est differre periclum!
Altera Romuleam legatio tendit ad urbem
Poenorum; princeps noti cognominis Haedus

6 (5C)

Hasdrubal infestusque armis et pacis amator,
Vir vita senioque gravis, facieque verendus
Annosa, Hannibalis **multum fautoribus impar**.
Tres secum comites Itali venere secuti
Romani ducis imperium, sed Lentulus aeger
Ambitione sua legatos arcuit urbe;
Nam belli cupidus consul fugiebat honestum

6

Pacis iter, donec victo molimine tandem
Aede sacra Bellona patres hostesque recepit.
Postquam legati pleno introiere senatu,
Longaevi multa cum maiestate silentes
Canitiesque gravis vultus et colla reflexis
Crinibus exornans miro squalore refulsit.
Cunctorum movere animos, nunc pacis amicos
Venisse affirmant, animisque et vocibus illam **Petrarch**
Orantes, nunc vera peti. Tunc Hasdrubal Haedus **Africa**
Incipit: "Erratis veniam si numina nunquam **8**.700
Exorata negant, spes me tenet optima, Patres
Conscripti, Superis quos fama potentibus aequat **8**.702

Hoc duce Carthago fuerit sensura supremum
Excidium, et meritam fato calcante ruinam,
Quod questum persaepe ferunt post bella reversum
Scipiadem, in cineres casuram a culmine Byrsam,
Invisasque domos stirpemque genusque Deosque
Poenorum et nomen, ni caeca Claudius ardens
Ambitione prior, post Lentulus alta ruentis
Ambo humeris dirae subiissent moenia terrae.
Consulto tamen has Superos servasse nepoti
Relliquias famamque reor nomenque secundum.
Verum ego pervideo quo simi progressus, et unde
Nunc redeo. Postquam Tunetis victor ad arcem
Scipio pervenit, legati tramite recto
Hunc adeunt tristes, genibusque trementibus una
Affusi, miseris verbis et supplice vultu
Fortunam erroresque suos rabiemque furentis
Hannibalis patriaeque graves sine crimine casus
Deplorant veniamque petunt. Praecluserat aures
Victorum temerata fides, ac Punica fraudis
Exempla abruptaeque recens iniuria pacis.
Res in consilium perlata est; omnibus idem
Ardor erat ferro instandum et vindice flamma
Perfidiae ac pacis nullas admittere voces.
Cunctorum votis oberat longaevus in illa
Obsidione labor, perdendaque gloria tantae
L2[O] Summa rei ducis adventu quem fama canebat,
𝔹 At minime ingentes animos fixumque movebant
Sepiadae ingenium. Ventosae nomina famae
Altius aspirans, coelum spectabat et astra
Virtutisque decus nudum. Tamen omnia fidi
Pectora consilii pariter permota severo
◆ Proposito flexere ducem, lacrymisque petitam
Uberibus placuit tandem permittere pacem,
Et bellum finire ferum. Sic villicus olim
Nocturnos metuens fures, legit arbore poma
Immatura situ, sic pastor pendula ramis
Hospitia et nidos spoliat pullosque reportat
Implumes, properans serpentum avertere pestem.
Postera lux iterum legatos multa precantes
Rettulit; hos Scipio dictis compellat amaris:
"Impia gens, credes tandem tot cladibus unum
Esse Deum coelo, qui nostros iudicet actus,
Cui scelus omne odio, cui sint mortalia curae.
Effera gens, infensa bonis, mitescere sero
Incipe, docta malis, rabiemque aliquando nocendi
Exue. Semper erit tibi summa et sola voluptas
Fallere, nec fraudis studium gens perfida linques.
Nos equidem, quanquam extremas merebare ruinas,
Parcinius indigne meritasque remittinus iras.
Hactenus ut steteras stabis, nec strata videbis

70 (43C)

Navita, iactaturque vadis cui littora longe
Spes fuste exiguo titubat; si forte malignus
Fluctus et hunc rapiat, mortem gemit, atque secundum
Naufragium tanta ex parvis momenta supremum.
Tempus habet pacem lectos veniamque petitum
Ter denos placet ire viros, quos vultus et aetas
Et genus et virtus populo praeferret in omni.
Talia per Libyam: belli sed fama peracti
Nondum Romanam serpens penetrarat ad urbem,
Sollicitosque patres Poeni quos fama rebellis
Moverat ac plebem attonitam portenta Deorum
Plurima terrebant. Medio sol aethere visus
Imminui, sensimque iubar decrevit, et ingens
Contremuit tellus, arbustaque multa dehiscens
Sorbuit, horrificoque palam subsidit hiatu.
Tibris agens silvas riparum iura furenti
Amne supergressus magnam conterruit urbem
Diluvio insolito, subitumque horrendus in ipso
Monte Palatino descendit saxeus imber.
Ergo Sibyllinis adytis responsa petentes
Sacra Deis iussi peragunt, summusque sacerdos
Succinctus de more Iovem Superosque faventes
Iunonisque minacis opem Latoniaque astra
Invocat, et Martem pingui mollire iuvenco
Romani patrem imperii torvamque sororem,
Ledaeosque parat fratres Furiasque Chaosque L2[O]
Telluremque Deum, nisi fama est falsa, parentem 𝔹
Et Nymphas matres fluviorum ac Nerea magnum
Nympharum patrem: sic religiosus opima
Certatim tepidis altaribus aggregat exta.
Postquam rite minas visum est placasse Deorum,
7 (6C) Consul ab urbe novus discedens Claudius Afrum
Littus adire parat. Miserum torquebat inanis
Ambitio, laudem hac tantum reperire putabat
Posse via aeternam si, permittente senatu,
Scipiade magno aequatum gessisset honorem,
Inque gravi bello partes tenuisset easdem.
Is populo prorsus licet adversante senatum
7 Flexerat assiduis precibus: quot saepe repulsis
Ambitus afficitur, quantoque labore pudendus
Constat honos! Victor properabat plebis et aequi
Participem se ferre duci: natura profecto
Erubuit clausitque vias, elementaque pontum
Indignata gravi perturbavere tumultu.
Lorentana retro linquebant littora nautae
Securi ventorum et carmina nota canentes,
Applaudente freto, remis frangentibus aequor.
Undique respondent rostrisque secantibus undae.
Horrida tum subitis consurgunt versa procellis
Aequora, et Aeolio prorumpunt carcere fratres

Indomiti, quatiuntque polos terramque fretumque:
Inde repentinis panduntur carbasa ventis;
Nequidquam vario fervescunt caerula motu:
Huc illuc rapitur classis, flatuque rotatur
Quolibet, at nullas spectant navalia proras.
Hinc aquilo violentus agit frangitque rudentes,
Inde furens Auster perfundit lintea nimbis,
Et tumidos lato deducens aequore fluctus
Littus in Ausonium frangit. Fastigia mali
Subsidunt pelago: quotiens in nubila surgit
Et Tyrrhena solo spumante cacumina pulsat,
Ac quotiens retro furiosa relabitur unda,
Crescit in immensum Tuscum latus arvaque fundo
Sicca patent, nudaque tremunt delphines arena,
Et crebris sonat in scopulis allisa carena.
Nox coelum tenebrosa tegit; tum fulgura circum
Saeva micant, toto descendunt fulmina coelo.
Aequor agit montes et torrens unda nigrescit.
Claudius ancipitis permotus imagine fati
Diriguit tremuitque metu, nunc improba damnat
Vota suae mentis, tantosque optasse labores
Poenitet: armorum mallet vitasse tumultus
Magnanimoque decus proprium titulosque decoros
Scipiade, et belli famam liquisse perennem,
Ac mansisse domi et patrio iacuisse sepulcro.
L2[I] Talia volventem Calabris ex montibus Eurus
𝔹 Horrifer impellit: fessam Populonia classem
Prima videt. Saxis post hanc spumantibus Ilua
Corsica; post scopulis minitantibus excipit inde
Sardiniae Arctoum latus attigit. Inde frementi
Infelix agitur pelago, et crescente procella,
✦ Magnaque pars classis fluctu superante fatiscens
In mediis subsedit aquis: pars cautibus atris
Dissiluit, durisque allisit frigida saxis
Corpora nautarum; pars turbine iacta retrorsum
Littus ad Etruscum rediit, solatia busti
Italica tellure petens. At Claudius amens
Et paucae morte ex media rapientibus undis
Vix Calarim tetigere rates, hinc classe novanda
Consulis intentumque animum memoremque pericli
Attonitumque invenit hyems. Non Punica vidit
Littora, non belli rumores territus ullos
Auribus excepit, lapsoque inglorius anno,
Atque fatigata nequidquam classe virisque
Fascibus absumptis rediit privatus in urbem.
Felicis Romain interea laetissima belli
Fama venit, totam reserantur templa per urbem,
Fitque Deis immensus honos. Solemmia cives
Quaslibet ante aras persolvunt vota frequentes:
Finibus avulsos hostes, cervicibus asprum

71 (44C) Excessisse iugum, cladem transisse metumque
In caput inque trucis muros Carthaginis, ipsum
Perdomitum bello fontem causamque laborum
Succubuisse ducem, nil iam superesse timendum.
Ambitus hinc alter maiori auctore magisque
Exarsit, populumque omnem cunctumque senatum
Involvit consul siquidem Cornelius altum
Lentulus imperium Libyci discrimine belli,
Atque animum nomenque suum illustrare parabat.
Scilicet hoc meditans, seu pax instaret haberi
Pacis honoratae princeps, seu bella manerent,
Perfacilem exhausti fore iam certaminis omnem
Eventum et praegrande decus. Sic ille labori
Incumbens alieno indignum ardebat honorem,
Semine non proprio messem rapturus opimam.
Heu pestis damnosa homini et funesta libido
Nominis, imperio nocuisti saepe Latino!
Hic ego, nam calamum fert impetus atque parumper
Abstrahor incepto, vos quos Romana loquendo
Externis aequare iuvat percunctor, ubi unquam
Gente pares animi totque adversantibus ulla?
Vos mihi nunc populos regesque ducesque potentes
Obiicitis, sed cesset amor, livorque malignus.
Quis gessit tam magna ducum regumve, nec illis
Aemulus obstrepuit, mediosque irrupit in actus
Invidiae conflata lues? Non annus agentes L2[I]
Fortia destituit, vetuitque domesticus hostis 𝔹
Imperium extendi, non illos castra moventes
Detinuit populus, non sero in bella profecti
Ante diem rediere domum revocante senatu,
Aut equitum prohibente aciem peditumque moveri,
8 (7C) Aut classem, et merito stipendia digna labori.
Consiliis reges moderantur, regna trahuntque;
Non ipsi ex aliis pendent, aliisve trahuntur
Arbitriis, finem belli et primordia norunt:
Dum hibet accipiunt et dum libet arma reponunt,
Liberiore via seque et sua signa ferentes.
Non illos praecessor iners reparandaque ferro
8 Segnities fessos in finem pertulit anni;
Non collega fuit cladis temerarius auctor
Invitas rapiens in aperta pericula turmas;
Non successoris nocuit metus alta moventi
Gloriaque in praeceps tulit et celerare coegit.
Nec mihi nunc quisquam referat de nomine litem
Virtutis, vanisque illam seiungat ab umbris,
Aut externa sibi **ceu non sua praemia** tollat.
Credite, cunctarum longe blandissima rerum est
Gloria, nec levibus stimulis agit insita, fortes
Egregiosque homines generosaque pectora pulsat.
Quae cui sit dubium, quin sollicitudine dempta

Ingenium coeleste dedit, si turba Dearum
Castalio infantem demersum gurgite lavit
Helicone sacro, collesque eduxit in altos,
Et calamum et vocem tribuit mentemque poetae."
Ennius auditis caput extulit atque ita fatur:
"O flos Italiae iuvenis, stirpisque Deorum
Certa fides, quid nunc nostro placet ore moveri
Quidve iubes? Equidem tacito modo pectore mecum
Volvebam quod nulla ferent iam saecula, maius
Eximia virtutis opus quam nostra quod aetas
Laeta videt; nullusque unquam sub mente movebit
Grande aliquid, cui non magnas spes inter honestum
Nomen in ore sonet, qui non venturus ad actum
Scipiadae meminisse velit, pro munere vultus
Non cupiat vidisse tuos, maiorque sepulcri
Post cineres te fama manet. Mortalia livor
Carpit enim, at mors invidiam consumit et arcet
Ac procul a bustis abigit. Tua gloria pridem
Vicerat hance pestem, iamque altas tuta per auras
Fugit humum moresque hominum morbosque malignos,
Seque parem tulit alma Deis. Tamen ecce supremum
Incrementa diem fama tibi multa daturum
Promisi expertus, quoque ipse a morte recedes
Longius, hoc maior meritum te fama sequetur.
Tempore crescet honos, perque ultima saecula mundi
L1[O] Clarus eris, virtus quoniam non altius ibit
ℂ Descensum vereor; sed nostra peritia fandi
Nondum propositam valuit contingere metam
Nuper ab exiguis radicibus orta, nec ante
Cognita per Latium, Argolicis contenta colonis.
Hoc igitur mecum indignans sub mente movebam,
Praecones meritos tua quod notissima virtus
Non habitura foret. Macedum rex magnus amici
Forte videns saxum Aeacidae titulosque sepulcri:
"Fortunate," inquit, "iuvenis, cui nominis illum
Praeconem reperire fuit! Non parva profecto
Est claris fortuna viris habuisse poetam
Altisonis qui carminibus cumulare decorem
Virtutis queat egregie monimentaque laudum;
At tibi, summe ducum, claro quo nullus Homero est
Dignior, in reliquis blanda, inque hoc durior uno
Me solum fortuna dedit. Currentibus annis
Nascetur forsan digno qui carmine coelo
Efferat emeritas laudes et fortia facta,
Et cui mellifluo melius resonantia plectro
Calliope det fila lyrae vocemque sonoram.
Parce, precor, verbis, tibi non me iudice vates
Maeonius, nec iure tibi praeponitur altus
Euripides, aut quos claro cognomine Graii
9.68 Concelebrant. — Alio nolim me carmine dici,
Si dicendus ero, quin quod te poscimus, inquit

Eripuere animos, quod vis humana nequibat.
At pudet accusare Deos: erravimus omnes,
Culpaque cunctorum fuerit, sed vera fatebor,
Crimine turba caret: malesani pectoris ardor
Ac furor ille fuit duraeque potentia sortis.
Namque ego ne rigidum quanquam vocet atque severum
Absolvo populum, paucos sed crimine vero
Condemno, paucosque dolus, me iudice, nectit
Grandiloquos tumidosque animos qui gesta suorum
In populum iactare solent, statuasque recentes
Ostentare situ, reliquorum carpere verbis
Omnia, seque duces vulgo praestare furenti.
Nec pudet adversus primordia vestra iocari
Alpinos habuisse patres, populumque vocare
Pastorum non improprie: nam iudice Marte
Hactenus indomitos reges et bella professos
Ut totidem tractatis oves, populique videntur
In pavidos abiisse greges. Sat cognita mundo
Sunt generis elementa novi, et Mavortis origo
Quem factis verum esse patrem et virtute probatis.
Nunc ubi turba nocens? Latebris quibus abdita torpet
Degeneri pellente metu? Cur magna locuti
Non redeunt miseros et hiantem fallere plebem
Pollicitis? Utinam veniant patriamque revisant,
Ut liceat sontes meritis innectere vinclis,
Et iuvenes raptare senem. Non laetior amplo L1[O]
Scipio conscendet Capitolia vestra triumpho ℂ
Quam nostri scelerata ducis compressa catenis
Huc traheret mea colla manus, summumque putarem
Me patriae infando duxisse ex hoste triumphum.
Nec minus Hasdrubalem, si quis mihi creditur, odit
Perfidus ille animo, quam quos sibi praedicat hostes,
Nec magis horreret vestros praecedere currus
Iudicio quam stare meo. Verum ipse per umbras
Effugit noctis medio, nec cernere vultus
Sustinuit nostros causam quibus esse malorum
Se norat; patriam timuit spectare ruentem.
Ergo abiit tacitus laesa contentus ab urbe
Exsilium peperisse sibi; decreta suorum
Nempe nocens pavet atque iras vultusque manusque,
Et merito crucibus penderet victima tristis.
Ille modo volucres pascens informe cadaver
Piscibus aut pelagi medias effusus in undas
Esca foret, canibus dignus cibus ille marinis
Aut aliquid monstri Libyci censura rigoris
In caput id meritum studio certante novasset.
Denique non frustra vobis foret ille petitus
Debitus ambobus populis et debitus orbi.
Ipse ego vel vivum vel frusta cruenta dedissem
Semesumque caput, vobis hic nostra voluntas. 8.802

Sit satis oramus, concors nam iussa libensque
Caetera Poenorum complectitur omnia vulgus
Quae vestro placuere duci. Spectate tabellas,
Singula conveniunt, pulchra est vindicta precanti
Parcere prostrato: nulla est victoria maior
Quam vicisse animum, nam felicissimus ille est
Qui se felicem vultuque animoque modesto
Agnovit tenuitque modum; quod forte videtur
Difficile insuetis stimulis, quos gaudia tangunt
Parva repentinis animos, nec frena regentes
Praecipitant; at perpetuis satiata triumphis
Pectora sunt vobis, parcendi summa voluptas,
Nec minus imperium vena quam fortibus armis
Romuleum auxistis. Vestrae pietatis egentes
Nos sumus, et veniam positis exposcimus armis.
Parcite supplicibus, satis est potuisse nocere,
Magna sumus vobis aeternum gloria victi,
Maxima servati. Quod si vos forte merentum
Poena iuvat iustusque dolor, nisi fallor, abunde est
Quod memores statuere Dei quodque intulit ingens
Scipio. Si quid adhuc superest, ignoscite victis
Victores; fuerit vobis pars ultima magnae
Vindicta affusum hic vitam veniamque precantem
Hasdrubalem vidisse senem." Sic ille locutus
Continuit tacitum veneranda fronte dolorem,
Ac comites passim proiecti in limine verbis
Flebilibus tenuere patres, lacrymisque senatum
Implevere suis: nati **ceu funus** acerbum
Stat pater aspiciens lacrymas nec fundit aniles,
At luget interius genitrix resoluta capillos,
Moesta iacet, tunditque genas, gemituque madescens
Aethera femineis vacuum gemitibus implet.
Coeperat auditis iam mitior ira senatus
Inflecti, et sensim lenito pectore iustas
Exaudire preces. Tum vero ex patribus unus
Perfidiae infensus Poenorum: "Dicite per quos
Subsistet pax ista Deos foedusque secundum,
Nam primos sprevistis," ait. Tunc fronte modesta
Hasdrubal assurgit: "Paulum perque, inquit, eosdem
Periuris adeo infestos iurabimus istam
Pacem alia servare fide." Vox illa querelis
Imposuit finem vultusque animosque serenans,
Ac responsa patrum pacem sanxere frequenter.
Hasdrubal hic iterum: "Di vobis iusta rependant
Praemia, Romani, nostro qui digna furori
Supplicia aufertis meritasque remittitis iras.
Nunc ego, nam veteres non amplius alloquor hostes
Sed dominos sociosque novos, hoc deprecor unum:
Nos vestrae cupidos admittite manibus urbis,
Captivosque videre date et cognoscere cives.

Littora raptabat, quae vobis prima malorum
Materiam dedit, Ausoniisque incumbere regnis
Compulit, ac tumidos docuit transcendere fluctus.
Haec vestris fortasse oculis spectacula dira
Si fuerint, cohibete animos membrumque putate
Abscidi vitae infestum: satis ampla tenetis
Regnorum spatia et secti confinia mundi;
Sat terris errare, licet funesta voluptas
Curarum est homini: statui succurrite vestro,
Consulite et nobis caramque auferte metumque
Hannibalis, rabiemque suam sibi linquite soli.
Si quid erit dubii quod publica fata movebunt,
Hos audite senes. "Dixit, dextrasque prehendit
Illorum. Ambo autem deflexis genibus una
Ante ducis cecidere pedes: hinc maximus Hanno,
Hasdrubal hinc Haedus. Tota iam classe soluta,
Scipio provectus paulum subsistit, et omnes
Imperat hostiles flammis absumere puppes.
Non aliter tantae pelago fulsere favillae
Aut Tethys extimuit late torrentibus undis
Defectum, non dum currus optata paterni
Lora puer rapuit Phoebus et aethera flammis
Accendit mundumque; vagis si saecula retro
Omnia percurris, sola haec incendia sensit
Neptunus metuenda sibi: non Punica quondam
Romanis facibus bello consumpta priore,
Spartanisque prius non Attica littora classis
Usta Syracusio tantas dedit aequore flammas.
Torpuerant miseri cives sua damna gementes,
Haud aliter quam si subito praedulcia cunctis
Coniugia et nati atque arces et templa Deorum
Ipsaque Carthago flammis arderet in illis.

Scipio provectus pelago Romanaque classis
Iam placidum sulcabat iter. Non rauca procellis
Aequora fervebant, ventisque silentibus, undas
Victorem sensisse putes: tranquillior illis
Vultus erat, coelo facies composta sereno;
Sic hostile fretum, sic cuncta elementa videret
Obsequio mulcere ducem. Iam littora longe
Africa linquebant alacres, et bella canentes
Ibant, ac valido frangebant remige fluctus.
Puppe ducis media tacitus meditansque sedebat
Ennius assiduus rerum testisque comesque.
Scipio quem tandem aggreditur verbisque benignis
Excitat incipiens: "Nunquamne silentia rumpes,
O mihi multorum solamen dulce laborum?
Fare, precor, nam perpetuis tabentia curis
Pectora nostra vides: placido sermone levare
Illa soles, faciesque modo; tantum ora resolve,
Si tibi nascenti quo polles summus Apollo

Voce Deus, secum in patriam miseranda reducens
Agmina et exhaustas longis cruciatibus umbras.
Scipio pacifico redeuntem suscipit ore.
Pax populis ducibusque placet foedusque feritur
Ante aras testesque Deos, caesaeque litantur
Terga suis, dextraeque ducum iunguntur inermes.
Rursus in Italiam reditum et firmante senatu
Acta ducis, pax in libro relata vetusto
More patrum, legesque date iurataque verba.
Scipio longaevo gaudens posuisse labori
Iam finem reditumque parans in praemia totus
Vertitur ac laudes et dona ingentia solvit
Militibus. Cirtham Syphacisque omnia regi
Donat et emeritum regni confinibus ultro
Ampliat immensis, victos ex foedere damnat
Reddere res regi socio pactumque tributum
Solvere Romanis. Hinc ad condigna reversus
Supplicia et iustas vario discrimine poenas
Mitius in servos egit; servile putavit
Esse fugam, non nosse fidem. Quicumque repertus
Liber militiae desertor, protinus ille est
Supplicio extremo affectus: qui iura fidemque
Tempore tam dubio iurataque liquerit arma
Romanos crucibus rigidis dedit atque Latinis
Abscidit merita trepidantia colla securi.
L2[O] His actis classem solvit comitante senatu
ℂ Extremum in littus Poenorum, et supplice turba
Victorem mirante suum, quos ille benigne
Digrediens dictis postremum affatur amicis:
"Vivite contenti proprio memoresque Deorum,
Vivite, nec caecos iterum furor invidus arma
✦ Induat; imperium antiquis stat finibus amplum
Et leges patria cum libertate relictae.
Gloria sit quanquam latum imperitare per orbem,
Tutius est parere bonis. Mihi credite, vobis
In longum quaesita quies; nos dura laborum
Sarcina sollicitos ullo sine fine tenebit:
Hostis erit quicumque usquam nudaverit ensem,
Qui nova bella manu bellorum aut verba movebit,
Cura laborque gravis scelerum censura per orbem.
At vobis tranquilla salus, sine litibus ullis,
Praesidium in nobis, nisi temnitis omne paratum,
Semper erit Poenos inter nostrumque senatum;
Sponsor ego. Placidam tandem condiscite vitam,
Sumite placatas mentes, deponite ferrum
Ex animis; tales tanto nisi turbine frustra
Bis docuit fortuna viros; dimittite tandem
Aequoreas tentare vias. Discrimina quanta
Praecidam quantumque mali quantumque laborum,
Exuram classem, quae vos per cuncta furentes

74 (45C)

Sat mili longarum solatia magna viarum
Haec fuerint serique decus mercesque laboris,
Quodque libens longinqua petam super aequora Romam
Et mundi vidisse caput." Quodcumque petebat
Permissum, et magnam admirans ingressus in urbem est.
Non aliter stupuit, nisi falsa est fabula, coelum
Ingrediens viridi subito translatus ab Ida
Laomedonteus puer ut vaga sidera circum
Haesit et Iliacas despexit ab aethere silvas.
Appia marmoreo suscepit limine porta
Prima viros. Magno mox obvia moenia gyro
Pallantea vident, quo structa est regia monte
Evandri, primusque nove locus inclytus urbis.
Hic elementa notis impressa, hic Arcados almae
Divinum ingenium et miracula maxima rerum.
Monstrator docet ipse viae, librosque repertos
Fatidicae Carmentis opus, quantumque Latinis
Contulit ingeniis mulier veneranda per aevum.
Coelius ad dextram remanet, fastigia laeva
Collis Aventini, validasque in rupibus arces
Suspiciunt antrumque vident. Hinc fabula Caci
Herculeusque labor placido sermone morantes
Detinuit lotaeque boves in gurgite Tusco.
Hic quoque Sublicii pontis pila discolor acris
Coclitis admonuit statuaque insignis equestri.
Ille locus tenuit fixos in virgine torva. L2[O]
Hinc sedem solis mirantur et aurea templa, ℂ
Tellurisque domum, Capitoliaque alta paventes
Ascendunt ipsumque putant contingere coelum.
Hic hominis caput inventum fodientibus alte
Audivere prius patriae portenta coacti,
11 (8C) Et bubalum damnare suum, subigendaque turpi
Colla iugo, et duri praesagia certa laboris.
Hic cellam videre Iovis, qua ditior usquam
Nulla fuit, censumque alta sub mente repostum,
Liminaque innumeris iam tunc calcata triumphis,
Et niveos currus et rapta ex hostibus arma,
Aurea magnorum necnon diademata regum,
11 Sceptraque et armillas et dempta monilia collo,
Gemmatosque frenos, sellasque ex ordine eburnas;
Hic clypeos, fractasque rates ac Punica signa
Et phaleras novere suas: tacitusque per omnes
Luctus iit veteris referens vestigia belli.
Tum volucris per templa vagos argentea paulum
Occupat incursu Gallorum et voce canora.
Procedunt, fortesque viros habituque verendas
Matronas, amplasque domos, variisque gravatos
Bellorum exuviis arcus, et crebra videntes
Signa triumphorum solidoque in marmore pugnas,
Atque sepulcrorum pompas. Monstrantur aquarum

Sub terra coeloque viae. Iam valle Suburrae
Caesaream videre domum cui summa potestas
Debita, cui rerum princeps. Hinc valle relicta
Esquilias fessi dictumque a vimine collem,
Inde Quirinalem superato vertice montem
Transierant, nudoqne duos adstare gigantes
Corpore conspiciunt. En quot certamina famae
Praxitelis opus Phidiaeque insigne supremi
Scipiadum, hic latis excelsa palatia muris
Atque arces tremuere feras et cognita bello
Signa nimis Libyae, nomenque genusque superbum.
Hinc laeva flexere viam. Flaminia iam tunc
Porta vocabatur quae Tuscum respicit orbem.
Martius ac reduces vicino flumine campus
Excipit, hic longo traducens ordine rerum
Planities sine fine patet. Quis fascibus altis
Primus honos, quonam pectus matrona pudicum
Vulnerae traiecit, cui sit commissa virorum
Libertas, et qua natos ferus ille securi
Percutit, ac pulsos violata ex urbe tyrannos
Accipiunt, et cuncta notant; laevaque Minervae
Amplaque cunctorum monstrantur templa Deorum.
Venturae ad meliora domus iam Tibridis alti
Gurgite transmisso dextrae super aggere ripae
Etruscum tetigere latus, ductorque viarum
L2[I] Romuleum immensa designat mole sepulcrum;
ℂ Progrediturque loquens quo ductus ad astra Quirinus
Turbine transierit, qua tempestate senatum
Obruerit trepidum; metuensque ut palluerit sol,
Et Proculi visum memorat Capreanique paludem,
At crimen silet ille patrum. Iam flumina praeter
◆ Descendunt, collemque vident ubi regia Iani
Prisca fuit, iuxtaque domus Saturnia quondam
Ausoniae; hic regum et Latiae primordia gentis
Ultima condiscunt et nomina clara virorum.
Hic Italus prior aeterni rex nominis auctor
Italiae Picusque comes, stirpsque omnis avorum
Narratur populique novi monstratur asylum.
Inferius longi tenuit certaminis illos
Historia et Clusio redeuntes robore reges,
Castraque Porsennae, utque incumbens Scaevola flammis
Supplicia erranti infligat non debita dextrae.
Inde Lycaonia gemino brevis insula ponte
Pervia transitur, poterat vix ulla relatis
Esse fides monstris, tantasque in fulmine moles
Regia praeda olim populo spargente dedisset.
Iam Campana iterum laevae confinia ripae
Calcabant, Fabiasque domos, miserandaque tanti
Funera discebant generis, Cremeramque nocentem,
Ut Capitolino redeuntes vertice tandem

75 (46C) Defessum tenuere gradum; tum protinus ingens
Visa revolventes stupor arripit inde sedentes,
Attenti siluere diu; mox facta videndi
Copia captivos. Stabant horrentia longo
Agmina moesta situ, pallentiaque ora tumebant,
Nudaque perplexis onerabat terga capillis
Caesaries incompta diu, squalorque tegebat
Luridus effigiem tristemque ferebat odorem.
Ferrea vincla gradum lento suspendere tractu
Cogebant manicaeque graves, complexibus illos
Carorum vetuere frui: tum verba vicissim
Dulcia permiscent, sed perstrepit aere catenis
Reditus excussis stridor, lacrymaeque per ora
Egregia pietate fluunt. Quae fata, quis urbis
Sit status inquirunt, patriae quae numina victos
Respiciant: **velut infernis ubi Manibus olim**
Umbra recens nostroque ruens descendit ab orbe,
Suppliciis onerata suis illam anxia circum
Agmina funduntur, nova quidnam nuntiet hospes;
Haec nati petit eventus, ast illa relictae
Coniugis explorat vitam seniumve parentum;
Haec de fratre gemens, aut dulci inquirit amico.
Publica cura omnes, supero quis vultus in orbe,
Una tenet, quis sceptra regat, quis flectat habenas
Imperii, quid bellorum, quantumve quietis
Oraque sollicitis exsanguia rictibus hiscunt L2[I]
Noscendi studio. Sic carceris hispida turba ℂ
Hospitibus instare novis, et querere multa.
Postquam finis erat lacrymis, petit ipse suorum
Ut redimenda darent aliquot modo corpora blandus
Hasdrubal: ast illi victores nulla negare
12 (9C) Munera; qui nossent scriptis, quae nomina vellet
Edere praecipiunt. Lectos dedit ille trecentos,
Quos posito squalore pius facilisque senatus
In Libyam perferre iubet, si foedera pacis
Firma forent nullis pretiis pro munere solo
Reddendos patriae. Cunctis sic rite peractis,
Hasdrubal invisae quondam nunc moenia carae
12 Urbis amica retro rediens hac voce salutat:
“Urbs accepta Deis, caput orbis et unica mundi
Gloria, terra ferax clarorum sola virorum,
O patria armipotens, divum domus, optima rerum
Roma, vale. Iam laetus eam quocumque vocabunt
Fata senem vidi, quantum visurus in orbe
Hoc fueram.” Dixit; tum Tibridis ostia linquens
Navigat in patriam victor, captivaque secum
Agmina mittuntur. Liceat terrestria coelo
Aequare, aeternis mortalia, maxima parvis:
Sic prope descendens coelo sua vincla resolvit
Captivis antiqua potens et Tartara fregit

Hesperiaque decus atque aevi gloria nostri,
Iudice quo merui vatumque in sede sedere,
Optatasque diu lauros, titulumque Poetae,
Te precor oblatum tranquillo pectore munus
Hospitio dignare tuo: nam cuncta legenti
Forsitan occurret vacuas quod mulceat aures,
Peniteatque minus suscepti in fine laboris.
Praterea in cunctos pronum sibi feceris annos
Prosperitatis iter; quis enim damnare sit ausus
Quod videat placuisse tibi? Fidentius ista
Arguit expertus, nutu quem simplice dignum
Effecisse potes, quod non erat. Aspice templis
Dona sacris affixa pavens ut vulgus adoret:
Exime, despiciet. Quantum tua clara favori
Fama meo conferre potest, modo mitis in umbra
Nominis ista tui durum spretura venenum
Invidiae, latuisse velis ubi nulla vetustas
Interea, et nulli rodent mea nomina vermes.
Suscipe, iamque precor, regum inclute, suscipe tandem,
Atque pias extende manus et lumina flecte:
Ipse tuos actus meritis ad sidera tollam
Laudibus, atque alio fortassis carmine quondam.
Mors modo me paulum exspectet, non longa petuntur.
◆ Nomen et alta canam Siculi miracula regis
Non audita procul, sed quae modo vidimus omnes
L1[O] Omnia: namque solent similis quos cura fatigat
Longius esse retro; tenet hos millesimus annus
Sollicitos, pudet hac alios consistere meta.
Nullus ad aetatem propriam respexit, ut erret
Musa parum notos nullo prohibente per annos
Liberior; Troiamque ideo canit ille ruentem,
Ille refert Thebas, iuvenemque occultat Achillem, 1
Ille autem: Emathiam Romanis ossibus implet.
Ipse ego non nostri referam modo temporis acta,
Marte sed Ausonio sceleratos funditus Afros
Eruere est animus, nimiasque retundere vires.
At semper te corde gerens properansque reverti,
Rex, iter hoc ingressus agam, tua maxima facta
Non ausus tetigisse prius; magis illa trahebant; 1
Sed tremui me teque videns atque omnia librans.
Ingenium tentare libet, si forte secundis
Cesserit auspiciis: solidis tunc viribus alta
Aggrediar, namque ipse aderis, meque ampla videbit
Incluta Parthenope redeuntem ad moenia rursus
Et Romana iterum referentem serta Poetam.
Nunc teneras frondes humili de stipite vulsi,
Scipiade egregio primos comitante paratus;
Tunc validos carpam ramos; tu nempe iuvabis
Materia, generose, tua, calamumque labantem
Firmabis, meritumque decus continget amanti
Altera temporibus pulcherrima laurea nostris.

EXCLUDING:
91 Quam multis placuisse palam est {...}
215 Prosequor augurio laetus: {...}

PETRARCH

AFRICA

BOOK 9

PREVIEW BOOK 9

EPIC POEM .ORG
DIGITAL CLASSICS

THESE LINES HAVE CONVERGED TO TELL
A STORY THAT SATISFIES ME IN MY HEART,
WHERE ONLY THERE IT REALLY COUNTS.

INTERLEAVABLE

ONLY HEXAMETERS

language: Latin (xiv CE?)
base text: L. Pingaud (1872)
typeface: Kings Caslon by Dalton Maag

EPICPOEM.ORG 🇺🇸 483 lines 2.0

As some way-faring Man, who wanders o'er
In Thought, a Length of Lands he trod before,
Sends forth his active Mind from Place to Place,
Joins Hill to Dale, and measures Space with Space:

PRINT 2-SIDED: **79** to **84**

Scipio provectus pelago Romanaque classis
Iam placidum sulcabat iter. Non rauca procellis
Aequora fervebant, ventisque silentibus, undas
Victorem sensisse putes: tranquillior illis
Vultus erat, coelo facies composta sereno;
Sic hostile fretum, sic cuncta elementa videret
Obsequio mulcere ducem. Iam littora longe
Africa linquebant alacres, et bella canentes
Ibant, ac valido frangebant remige fluctus.
Puppe ducis media tacitus meditansque sedebat
Ennius assiduus rerum testisque comesque.
Scipio quem tandem aggreditur verbisque benignis
Excitat incipiens: “Nunquamne silentia rumpes,
O mihi multorum solamen dulce laborum?
Fare, precor, nam perpetuis tabentia curis
Pectora nostra vides: placido sermone levare
Illa soles, faciesque modo; tantum ora resolve,
Si tibi nascenti quo polles summus Apollo
Ingenium coeleste dedit, si turba Dearum
Castalio infantem demersum gurgite lavit
Helicone sacro, collesque eduxit in altos,
Et calamum et vocem tribuit mentemque poetae.”
Ennius auditis caput extulit atque ita fatur:
“O flos Italiae iuvenis, stirpisque Deorum
Certa fides, quid nunc nostro placet ore moveri
L1[I] Quidve iubes? Equidem tacito modo pectore mecum
Volvebam quod nulla ferent iam saecula, maius
Eximia virtutis opus quam nostra quod aetas
Laeta videt; nullusque unquam sub mente movebit
Grande aliquid, cui non magnas spes inter honestum
Nomen in ore sonet, qui non venturus ad actum
Scipiadae meminisse velit, pro munere vultus
◆ Non cupiat vidisse tuos, maiorque sepulcri
Post cineres te fama manet. Mortalia livor
Carpit enim, at mors invidiam consumit et arcet
Ac procul a bustis abigit. Tua gloria pridem
Vicerat hance pestem, iamque altas tuta per auras
Fugit humum moresque hominum morbosque malignos,
Seque parem tulit alma Deis. Tamen ecce supremum
Incrementa diem fama tibi multa daturum
Promisi expertus, quoque ipse a morte recedes
Longius, hoc maior meritum te fama sequetur.
Tempore crescet honos, perque ultima saecula mundi
Clarus eris, virtus quoniam non altius ibit
Descensum vereor; sed nostra peritia fandi
Nondum propositam valuit contingere metam
Petrarch Nuper ab exiguis radicibus orta, nec ante
Africa Cognita per Latium, Argolicis contenta colonis.
Hoc igitur mecum indignans sub mente movebam,
9.50 Praecones meritos tua quod notissima virtus

76 At tibi fortassis, si quid mens sperat et optat,
Es post me victura diu; meliora supersunt
Saecula; non omnes veniet Lethaeus in annos
Iste sopor; poterunt discussis forte tenebris
Ad purum priscumque iubar remeare nepotes.
Tunc Helicona nova revirentem stirpe videbis,
Tunc lauros frondere sacras, tunc alta resurgent
Ingenia atque animi dociles, quibus ardor honesti
Pieridum studii veterum geminabit amorem.
Tu nomen renovare meum studiosa memento
Qua potes, hac redeat saltem sua fama sepulto
Et cineri reddatur honos. Mihi dulcior illo
Vita erit in populo et contemptrix gloria busti.
Interea tamen, hoc iubeo, per inertia transi
Agmina sollicito populorum incognita passu
Vix procul extremo salutata a limine linquens,
Heu paucas habitura domos, et rara per orbem
Hospitia. At si quem vere virtutis amicum
Obtulerint tua fata tibi secura, repostum
Angustumque precare locum sub paupere tecto,
Atque ibi sola quidem potius peregrinaque semper
Quam comitata malis, annosa fronte senesces,
Donec ad alterius primordia veneris aevi.
Tunc iuvenesce precor, cum iam lux alma poetis
Commodiorque bonis cum primum affulserit aetas. {...}
Si iuvenem iuveni mediis avellere flammis **L1[I]**
Contigit incolumem tumidasque efferre per undas,
Per teipsum iam facta, senex, precor ista cavere.
Post mea facta velis, quotque omnia proterit unum
Tempus edax rapidosque dies solemque vorantem
Saecula et invidiae tristes contemnere morsus. **9**.483
2 Ut mihi conspicuum meritis belloque tremendum **1**.1
Musa virum referes, Italis cui fracta sub armis
Nobilis aeternum prius attulit Africa nomen.
Hunc, precor, exhausto liceat mihi sugere fontem
Ex Helicone sacrum, dulcis mea cura, sorores,
Si vobis miranda cano. Iam ruris amici,
Prata quidem et fontes, vacuisque silentia campis,
2 Fluminaqne et colles, et apricis otia silvis
Restituit fortuna mihi; vos carmina vati
Reddite vos animos. Tuque, o certissima mundi
Spes, superumque decus, quem saecula nostra Deorum
Victorem atque Herebi memorant, quem quina videmus
Larga per innocuum retegentem vulnera corpus,
Auxilium fer, summe parens. Tibi multa revertens
Vertice Parnassi referam pia carmina; si te
Carmina delectant, vel si minus illa placebunt, **Petrarch**
Forte etiam lacrymas, quas (sic mens fallitur) olim **Africa**
Fundendas longo demens tibi tempore servo.
80 Te quoque, Trinacrii moderator maxime regni, **1**.19

Post alii atque alii studio certante secuti.
Petrarch Ipse ego trecentum labentibus ordine lustris
Africa Dumosam tentare viam et vestigia rara
Viribus imparibus fidens utcumque peregi:
Frondibus atque loco simul et cognomine claro
Heroum veterum tantos imitatus honores,
Irrita ne Graii fierent praesagia vatis.
Nunc ego non ausim vos hinc ad tristia, divae,
Materiamque trucem post tot modo laeta vocare:
Quin potius longe fugite atque avertite vultus.
Certe ego vobiscum fugiam tristesque querelas
Invidia, procerum crimen, culpamque senatus
Non referam, populique nefas, ac sponte receptum
Exsilium, mortemque ducis, titulumque dolentis,
Aspera marmoreo subscriptaque iurgia busto.
Haec memorent alii: mihi nam certissima mens est
Hic metam posuisse operi, patiarque nec unquam
Carmine tam moesto sacras maculare sorores.
O mea non parvo mihi consummata labore
Africa, dum crescis, dum te relegensque comensque
Mulceo, magnanimum mors importuna Robertum
Intempestive mundo subtraxit egenti,
Et mihi praerepta penitus dulcedine vitae
Speratum tibi clausit iter. Quo tramite perges
Infelix? Monstrabo viam. Non atria luctu
L2[O] Turbida funereo, non dulcia limina quondam
Parthenopea petes. Tepidi nova saxa sepulcri
Tristis adi lacrymisque riga. Cum videris illic
Ingentem exigua regem tellure iacentem,
Te sibi viventi promissam redde sepulto
◆ Ac cineri persolve sacro: nam spiritus astra
Iam repetens terrasque retro despectat inertes,
Sceptra caduca fugit, mortales negligit actus.
Illa tamen, quanquam regni diadema relicti
Rideat et curas veteres nimiosque labores
Erroresque hominum solio miseratus ab alto,
Nos, nisi fallor, amat, nostri mitissimus olim
Arbiter ingenii. Quo terris sidere rapto,
Heu heu quam vereor ne quid tibi durior aetas
Obstrepat, et titulis insultet caeca decoris!
Hospes Pieridum nostro iam solus in aevo
Reddere promeritum studiis qui nosset honorem
Interiit, secumque simul spes nostra recessit.
Felices quos illa prius meliora tulerunt
Tempora, nosque utinam nequidquam vana precamur!
Non licet ire retro, nos cuncta novissima seros
Et ferus adverso prospectat Iuppiter axe.
9.450 Utendum sorte est et sidera nostra sequenda
Qua dueant, ne forte trahant; mili degere vitam
9.452 Impositum varia rerum turbante procella.

77 (47C) Non habitura foret. Macedum rex magnus amici
Forte videns saxum Aeacidae titulosque sepulcri: **Petrarch**
"Fortunate," inquit, "iuvenis, cui nominis illum **Africa**
Praeconem reperire fuit! Non parva profecto
Est claris fortuna viris habuisse poetam
Altisonis qui carminibus cumulare decorem
Virtutis queat egregie monimentaque laudum;
At tibi, summe ducum, claro quo nullus Homero est
Dignior, in reliquis blanda, inque hoc durior uno
Me solum fortuna dedit. Currentibus annis
Nascetur forsan digno qui carmine coelo
Efferat emeritas laudes et fortia facta,
Et cui mellifluo melius resonantia plectro
Calliope det fila lyrae vocemque sonoram.
Parce, precor, verbis, tibi non me iudice vates
Maeonius, nec iure tibi praeponitur altus
Euripides, aut quos claro cognomine Graii
Concelebrant. — Alio nolim me carmine dici,
Si dicendus ero, quin quod te poscimus, inquit
Scipio, prosequere, et quae sunt permissa poetis
Famosaeque rei certos agnoscere fines,
Te liceat monstrare mihi quid laurea signet
Tam ducibus claris quam vatibus addita sacris,
Neve tibi indignus videar cui talia forte
Narrentur, nobis animum dulcedine quadam
Pulchra movent, et continuis hoc pectus ab armis **L2[O]**
Dulcia concussum placide capit otia linguae."
Ille autem: "Nulla est, fateor, tam dura feroxque
Mens, ait, alme ducum, cui non sit pulchra voluptas
Interdum curas inter vitaeque labores
Pierios audisse modos, dulcesque Dearum
3 (1C) Irrepsisse choros, sed enim haec praecordia nunquam
A Musis aversa reor, non talibus astris
Tam magnum genuisse virum fortuna videtur;
Errasset, si cui dederat cupidissima famae
Pectora Musaram non ingessisset amorem.
Quisquis enim se magna videt gessisse necesse est
Diligat aeternos vates et carmina sacra.
3 At nunc quod nostro poscis sermone doceri
Accipe quam brevibus. Non illa licentia vatum est **90**
Scripturum iecisse prius firmissima veri **92**
Fundamenta decet, quibus inde innixus, amoena
Et varia sub nube potest abscondere sese,
Lectori longum cumulans placidumque laborem,
Quaesitu asperior quo sit sententia, verum
Dulcior inventu, quidquid labor historiarum est,
Quidquid virtutum cultus documentaque vitae,
Naturae studium quidquid licuisse poetis
Crede, sub ignoto tamen ut celentur amictu, **9**.100
Nuda alibi et tenui frustrentur lumina velo, **9**.101

Interdumque palam veniant fugiantque vicissim.
Qui fingit quodcumque refert, non ille poetae
Nomine censendus nec vatis honore sed uno
Nomine mendacis: potes hinc perpendere quidquid
Scire petis, nostri quae sit mensura laboris,
Et latos fines, et quanta licentia nobis
Laurea restat adhuc, cuius dignare parumper
Participes nos esse tibi, si gloria bello
Nec minus ingenio constat. Patiere virenti
Fronde duces vatesque simul sacra tempora cingant.
Immortale decus viror immortalis utrisque
Indicat, et longae promittit tempora vitae.
Hinc Deus ingenii lauros amat almus Apollo
Pieridum solitus cithara moderante choreas
Incola Cirrhaeo totiens duxisse sub antro.
Praeterea hanc frondem rapido non fulmine vevat
Iuppiter ex cunctis, talemque meretur honorem
Laurus: ab aethereo tanta est clementia rege!
Iam fame quod fulmen erit, nisi sola venustas
Omnia prosternens, hunc gloria nostra pavorem
Non habet, atque ideo spernentis fulmina frondis
Serta gerit, sanctosque legit de stipite ramos."
Dixerat; at Scipio subridens: "Omnia mulcent
Sed laedis brevitate tua, et dum dulcius inter
Ista sonant, medio sitientes calle relinquis.
L2[I] Ergo age, nam nullum iam littus cernitur, et sol
Transivit coeli medium: tu dulcia prome
Verba quibus mens alma scatet, placidoque volentes
Et longo sermone feras, partemque diei
Et partes pelagi minnens." Tunc ille coactus
◆ Incipit; hic omnes tenuerunt murmura nautae
Et comites siluere ducis: "Vestigia famae
Rara sequens, quantum licuit per saecula retro
Omnia pervigili studio vagus ipse cucurri,
Donec ad extremas animo rapiente tenebras
Perventum, primosque viros, quos fama perenni
Fessa via longe ignotos post terga reliquit.
Hic quisquis merito fulgens fuit obvius illum
Amplexu tenuisse animi mihi gloria summa est,
Inque locum cari semper coluisse parentis:
Praecipue illustres calamo florente poetas
Admisi atque ima cordis sub parte locavi.
Millibus ex tantis unus mihi summus Homerus
Unus habet quod suscipiam, quod mirer amemque.
Ille mihi e coelo veniens tam saepe videtur,
Ut stupeam potuisse hominem sic alta tenere,
Astrorum sic nosse vias, sic climata terrae:
Qui licet ante novos reges et tempora Romae
Floruerit, tamen hoc in tempus mente reduxi,
Praesentemque animo ficta sub imagine feci.

78 (48C) Angebat miserum pudor ingens. Turba suorum
Regia consequitur tremulo vestigia gressu.
Hinc meriti cives, laqueis gens perfida iustis
Poenorum perplexa venit, pulcherrima Romae
Moenia conspiciens; dux frater Hannibalis illis
Primus erat. Maurae subeunt post agmina gentis,
Gallorumque manus, Italus namque ordine in illo
Nemo fuit: digna meritos mulctaverat omnes
Morte simul terraeque hostes mandaverat Afrae
Indignos patriae aspectu et tellure sepulcri.
Ante ebur et radians auram et pretiosa supellex
Et vestes ostro insignes penitusque potentum
Divitiae regum pompa celebrante vehuntur.
Inde graves clypei praereptaque fortibus arma
Signaque et horrentes galeae cristaeque trementes;
Post tristes ducuntur equi, domitique elephantes
Demissa cervice graves; puerilia circum
Millia funduntur, turba obstrepit inscia rerum
Bellua barbarico quod tanta veniret ab orbe.
Hinc illinc Romana acies erepta nefando
Servitio, laetumque canens ex more triumphum
Concelebrat. Nequeunt oculos satiare videndo
Servatore suo: prius it Terentius horum
Culeo vir clarus Latia tunc urbe senator;
Libertus **velut hic carum coluisse patronum**
Scipiadam fertur vitam obsequiosus in omnem. L2[I]
Ultimus it victor Latiis exercitus armis
Atque equitum peditumque acies, **velut obvius esset**
Hannibal in primo venturus limine contra.
Tum tubae et horrisonis victricia classica late
Perstrepuere modis, tremuerunt Tibridis undae,
4 (2C) Ac circum pavet omne nemus; fragor horridus Albam,
Argolicum Tibur complet gelidumque Soracte
Et Praenestinis rigidas in collibus arces.
Sic tandem insueto Capitolia celsa triumpho
Ingreditur gratesque Deis persolvit amicis,
Immensamque auri montem ingentesque recondit
Thesauros in templa Iovis, tempusque per omne
4 Ditavit patriam. Sibi sed cognomine solo
Contentus, nihil hic proprias invexit in aedes,
Nec dubium quin ad reliquos per bella triumphos
Straverit ense viam, atque orbis patefecerit Urbi
Imperium. Puduit neminem Carthagine victa
Subdere colla iugo, dominosque agnoscere mundi
Romanos bello indomitos populumque Quirini.
Ipse coronatus lauro frondente per urbem
Laetus iit totam; Tarpeia rupe reversus
Ennius ad dextram victoris, tempora fronde
Substringens parili, studiorum almeque poesis
Egit honoratum sub tanto auctore triumphum.

Dulcia sunt, fateor: sensusque et pectora mulcens,
Illum equidem iam nunc iuvenemque novumque poetam
Complector tibi nunc visum quondamque parenti,
Promissumque mihi gemino sponsore: profecto
Diligo quisquis erit; si nullus, diligo nullum."
Dixerat, et facili praebebant corpora somno.
Sol pelago rediens ubi primum emersit Eoo,
Ingentesque procul iactabat carbasus umbras,
Littora prospiciunt alacres Lilybeia nautae,
Trinacriamque pari concordes voce salutant.
Iam Drepanum praetervecti, iamque omne remensi
Inde latus Siculum, solidae telluris in arvis
Ut primum posuere pedes, pulcherrima rura
Terrestri secuere via. Non carmine nostro
Laetitia Italiae, occursantia passim
Agmina victori, populi, non urbibus haustis,
Servata grates pro libertate canentes,
Stare queunt, donec patriae sub moenia ventum est,
Et luxit sperata dies tempusque triumphi.
Hic quoque, Calliope, quanquam sub fine voceris,
Dextra veni, seroque favens assiste labori.
Pulchrior Ausonio nunquam surrexerat orbi
Ulla dies; roseo vultum suffusa rubore
Phoebeos frenabat agens Aurora iugales.
Laetior ipse quidem solito et formosior alte
L3[O] Imperiis urgebat equos, iam lumine Romam
Apenninigenae spectans de vertice sylvae.
Conveniunt proceres: portis ruit obvia turba,
Sexus uterque frequens, aetas se proripit omnis,
Omnis honos omnisque gradus. Substernitur auro
✦ Omne solum et variis resplendent pulpita gemmis,
Purpura per vicos sparsa est, et purpura tectis
Obtentu factura viris victoribus umbras.
Inde senum miti descendunt agmina vultu;
Hinc iuvenum phalerata phalanx in limine primo
Exceptura ducem. Facie subit ille serena,
Ardua purpureo residens sub moenia curru
Et niveis invectus equis, generisque ferebat
Aetherei frons alma fidem. Tum millia vinctis
Post tergum manibus captivi tristia vulgi
Procedunt Macedum proceres, quo bella Philippus
Foverat auxilio; Sopater dux primus et ipsum
Sanguine contingens regem moestissimus ibat.
Post omnis legio gravibus connexa catenis
Insequitur, tum parte alia spectacula magni
Syphacis miseranda habitu; namque obruta vinclis
Maiestas; lacrymis pectus terramque rigabat,
9.350 Flensque retro ad magnum referebat lumina cerebro
Humida, victorem qualem sprevisset amicum:
9.352 Mente notans tacita praeter tot dura ruinae

79 (49C) Hoc sine nulla dies abiit, nox nulla sine ullo.
Ille breves coenas in longum traxit, et idem
Nunc longam breviare viam, nunc tramite plano
Edocuit rigidi transire cacumina montis.
Denique quidquid agens, nullo discrimine secum
Sopitus vigilansque sui noctemque diemque
Hic mihi nunc etiam dubii sub tempore belli
Affuit in somnis; quis somnum dixerit illum?
Pervigil adstabam, fracta nam pace sub armis
Omnia fervebant, seroque in castra reversus
Contigeras animum, iubeas si vera fateri;
Non timui, tamen in dubio spes fessa pependit
Usque sub occasum solis. Tum maxima pernox
Cura animum tenuit, quid secum postera ferret
Tot motus clausura dies. Hic nocte sub alta
Aspicio adventare senem, quem pauca tegebant
Frusta togae, et canis inmixta et squalida barba:
Sedibus exierant oculi, cava frontis imago
Horrorem inculta cum maiestate ferebat.
Dirigui; tunc ille manu similisque videnti
Occupat ancipitem Graioque haec more profatur:
"Salve, care mihi Latiae telluris amicae
Unice; quodque diu votis animoque petisti,
Aspice qualis erat quondam dum vixit Homerus.
Huc ego vix tandem reserato carcere Ditis
Emersi tacite, perrumpens viscera terrae." L3[O]
Procubui, voluique pedes contingere pronus:
Umbra fuit, nudaeque haeserunt oscula terrae.
"Surge, inquit, mecum ex aequo, nam dignus es ultro,
Congredere, et, dum tempus habes, tam saepe negato
Colloquio satiare meo." Tum protinus ardens
5 (3C) Exsurgo: "Gentisque ingens o gloria, dixi,
Argolicae summumque decus, quis talia tanto
Supplicia inflixit, sacrae quis lumina frontis
Naturaeque decus rapuit, tantumque nocere
Sustinuit mundo? Non hic mihi creditus olim:
Lincea quin acies animo occursabat amanti,
Visque oculis immensa tuis, quos Graecia portus
5 Dives habet gemino late circumflua ponto,
Quos colles, quae rura colit, quae vallibus imis
Antra tenet, quaenam frondosa cacumina sylvis
Aut pelago scopulos, quos non mihi lumine certo
Monstraris cernenda aliis longinqua dedisti.
Ipse propinqua videns minime miracula menti
Quanta meae, Aegeo diffusas ecce profundo
Cycladas hinc numero, vides quot littore flexus
Hellespontiaco, tu me nequis ipse tueri
Ostendens tam multa mihi." Tum suscipit ille:
"Vera quidem memoras; sed non miranda quid ergo? 9.200
Qui mihi corporeos Deus abstulit, ille nequibat 9.201

Restituisse alios quibus haec arcana viderem.
Desine iussa Dei solitis onerare querelis
Mortalis, namque ista hominum stultissima lis est.
Iusta facit quaecumque facit, sed noscere cuncta
Vestra nequit gravitas sub opaci carceris umbra.
Quam multis nocuere oculi, visusque vagari
Compulit, et coepto forsan semovit honesto,
Hinc ea sponte quidem gravis ut nocituraque multis
Sarcina deposita est. Quin hinc modo pergimus ultra;
Tu caecum ne sperne ducem: fortasse videbis
Multa animo placitura tuo, nec cura futuri
Sollicitet casus, quoniam lux crastina campos
214 Sanguine Poenorum Latio victore rigabit."
216 "Hic ego nam longe clausa sub valle sedentem
Aspexi iuvenem: dux o carissime, quisnam est
Quem video teneras inter consistere lauros,
Et viridante comas meditantem incingere ramo?
Nescio quid, nisi fallor enim, sub pectore versat
Egregiumque altumque nimis. — Non falleris, inquit,
Agnosco iuvenem sera de gente nepotum,
Quem regio Italiae quemve ultima proferet aetas.
Hunc tibi Tusca dabit latis Florentia muris
Romulea radice oriens, urbs incluta quondam,
Nunc nihil, utve queas ortus confinia nosse,
Divitis exiguus muros interluet urbis
L3[I] Arnus, in Ausoniae descendens littora Pisae.
Ille diu profugas revocabit carmine Musas
Tempus in extremum, veteresque Helicone sorores
Restituet, vario quamvis agitante tumultu.
Francisco cui nomen erit, qui grandia facta
◆ Vidisti quae cuncta oculis **ceu corpus in unum**
Stringet et Hispanas acies Libyaeque labores
Scipiadamque tuum, titulusque poematis illi
Africa. Quin etiam ingenii fiducia quanta!
Quantus aget laudum stimulus! Seroque triumpho
Hic tandem ascendet Capitolia vestra, nec ipsum
Mundus iners studiisque aliis tunc ebria turba
Terrebit. Quin insigni frondentia lauro
Tempora descendens referat comitante senatu:
Hic modo tantus amor, tanta est reverentia lauri!
Omnibus ex sylvis iam nunc sibi gratior una est
Delphica, iamque novas discit connectere frondes.
Serta gerens, iam venturi praesagia mulcens,
Iste senescenti tantum illo in tempore Romae
Carior annosae quantum contingere matri
Filius ille solet, quem post lacrymosa sepulcra
Natorum viduae sterilis tandem attulit alvus.
Illa quidem, quae iam lustris nil tale ducentis
Viderit, hunc magno spectabit laeta favore,
Laurea dum capiet, dum templis serta relinquet,
80 (50C) Primitiasque suas sanctas affiget ad aras.
Florentina omnis magis ut sit grata propago,
Idem unus tibi, Roma, dabit, nec protinus urbem
Poeniteat Tusci fundasse ad gurgitis undam.
Hic quoque magnorum laudes studiosus avorum
Digeret extrema relegens ab origine sortes
Romulidas vestrumque genus sermone soluto
Historicos titulosque viris et nomina reddet.
In medio effulgens nec corpore parvus eodem
Magnus erit Scipio, seque ipse fatebitur ultro
Plus nulli debere viro. At si vita manebit
Longior, et nullo prevertet turbine coeptum
Impetus alter iter, tunc ampla volumina cernes
Magnarum rerum vario distincta colore
In tempus perducta suum. Quis cuncta renarret
Quae clausa sub mente gerit?" Pulsabar anhelo
Pectore visendi cupidus, cupidusque loquendi
Interea, et magnum quis credere posset Homerum,
Dulcibus optabam verbis imponere metam.
Iam mihi carus erat te propter et alta relatu
Caetera. Procedo sensim, propiorque parumper
Conspicio curis gravidum sub flore iuventae,
Et calamo haerentem viridique in gramine septum,
Arboribus variis nitidissima flumina iuxta,
Ac gelidos inter fontes rupesque praealtas:
"Respice, dux, inquit, quae sint umbracula ruris **L3[I]**
Effigiesque sui, namque hinc ad talia primum
Eriget ingenium variis nox partibus orbis,
Et terra pelagoque vagus concepta per annos
Desperata sinet; vix rerum turbine tandem
Explicitus, magno transibit plurima cursu."
6 (4C) Singula mirabar, vixque audita salute
Sustulerat gravis ille oculos et verba parabat,
Cum matutino litui clangore repente
Excutior visis somnusque recessit inanis,
Teque aciem video mediis educere campis
Sublimem hortantemque duces et signa moventem."
Ennius interea dum talibus ore disertus
6 Aequoreum permulcet iter, iam fessus anhelos
Phoebus Atlanteo recreabat gurgite currus.
Haud aliter quam qui placidis per plana quadrigis
Vectus, et irriguo perfusus membra sopore
Non sentit transire diem, longamque repente
Decrevisse viam stupet, et vix credulus audit.
Hesperio levis Zephyrus surgebat ab axe:
Vela levat classis, tum dextro tramite prorae
Volvuntur, fratrisque in locum Cynthia pernox
Invigilat, lassisque datum requiescere nautis.
Remigis ut strepitus siluit stridorque rudentum,
Scipio mitis ait: "Seu sunt, seu talia fingis,